

Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БЕРКІЙ ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.325: [343.9+343.85]] (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ
СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ**

Галузь знань 08 «Право»

Спеціальність 081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т. М. Беркій

Науковий керівник

Коваленко Володимир Панасович, кандидат юридичних наук

Львів - 2021

АНОТАЦІЯ

Беркій Т.М. Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2021.

Дисертація є першим комплексним кримінологічним дослідженням, яке присвячено характеристиці сепаратизму як кримінально-протиправного явища сучасності (в контексті подій на Сході України). Результати цього дослідження можуть бути використані як в освітній, так і в законотворчій та правозастосовній діяльності.

У першому розділі дисертації визначено теоретико-методологічні основи дослідження явища сепаратизму. Встановлено, що напрацювань дослідників про сепаратизм як феномен сучасності досить небагато, особливо у сфері юриспруденції. Це пояснюється тим, що його переважно розглядають як явище соціальне, політичне, а не кримінально-протиправне. Натомість, у дисертаційному дослідженні здійснено спробу з'ясувати та сформулювати кримінологічне поняття сепаратизму.

Проаналізовано аспекти в трактуванні сепаратизму. Зокрема, динаміка зміни підходів щодо розуміння поняття сепаратизму відстежується за допомогою різних енциклопедичних видань – як вітчизняних, так і зарубіжних. Крім цього, проаналізовано нормативно-правові акти України та міжнародні документи, у яких згадується про сепаратизм. Наголошено, що у кримінальному законодавстві України відсутнє визначення сепаратизму, оскільки в КК України немає відповідної норми. Зазначено, що виокремлення сепаратизму як окремого складу кримінального правопорушення не є доцільним, оскільки в чинному КК України уже містяться статті, які встановлюють кримінальну відповідальність за діяння, що мають ознаки сепаратизму.

Проведено короткий аналіз усіх форм та видів сепаратизму. Доведено, що аналізоване явище є різновекторним, воно може виявлятися неоднаково.

Визначено, які саме форми вияву сепаратизму є характерними для України. З урахуванням цього виокремлено ознаки сепаратизму, які властиві йому як соціальному, так і як кримінально-протиправному явищу. Запропоновано кримінологічне визначення поняття сепаратизму – це суспільно небезпечне, кримінально протиправне явище, яке проявляється в сукупності діянь, що спрямовані проти територіальної цілісності і недоторканності держави та мають на меті вихід частини території з-під юрисдикції центральної державної влади і створення власного незалежного державного утворення або приєднання до іншої держави.

Другий розділ дисертації присвячений кримінологічній характеристиці сепаратизму як кримінально-протиправного явища в Україні. На основі статистичних даних ГПУ за 2013–2020 рр. проаналізовано кількісні, а також якісні показники сепаратизму в Україні. Зазначено, що для України є характерним так званий «латентний сепаратизм». Проаналізовано рівень вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки сепаратизму; рівень судимості; ціну сепаратизму для України; коефіцієнти сепаратизму, а саме коефіцієнт інтенсивності злочинності та коефіцієнт злочинної активності населення; динаміку проявів сепаратизму; структуру; географію та специфіку сепаратизму в Україні.

Як елемент кримінологічної характеристики сепаратизму досліджено особу сепаратиста в Україні. З метою формування портрету сепаратиста в Україні було проаналізовано понад 400 судових рішень та узагальнено всі необхідні дані. Йдеться, зокрема, про соціально-демографічні ознаки (вік, стать, національність, освіта, регіон проживання, відсутність чи наявність дітей на утриманні, сімейний статус, рід занять тощо), кримінально-правові ознаки (наявність судимості, способи, мотиви вчинення таких дій, вид та міра покарання тощо), а також морально-психологічні ознаки (виховання, культурний рівень розвитку). На основі визначених ознак сформульовано кримінологічний портрет особи сепаратиста в Україні.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений детермінантам сепаратизму та його попередженню. Виокремлено внутрішні та зовнішні чинники сепаратизму в Україні. Наголошено на тому, що сепаратизм в Україні має низку своїх особливостей, наприклад, те, що ідеологічні основи його були сформовані за межами України і стали наслідком реалізації так званої концепції «руського мира».

Крім цього, проаналізовано та враховано міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом. Описано найвідоміші приклади сепаратистських проявів у світі, наприклад в Іспанії, Косові, Сирії, Канаді. Особливу увагу зосереджено на виході Великої Британії зі складу ЄС. Це чи не єдиний приклад мирного сепаратистського конфлікту. Визначено, що всі методи, які використовували в боротьбі із сепаратизмом, можна умовно поділити на насильницькі (силові) та ненасильницькі.

Здійснено кримінологічну характеристику засобів попередження сепаратизму в Україні. Зазначено що, виокремлюють загальносоціальні та спеціально-кримінологічні засоби. Зокрема, проаналізовано проєкт ЗУ «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)». Зазначено, що в цьому документі визначено десепаратизаційні заходи: люстраційні, ліквідаційні, конфіскаційні, освітні та інформаційні. Вказано, що ці заходи не є вичерпними та достатніми. Саме тому запропоновано низку інших засобів попередження сепаратизму.

Наголошено на необхідності проведення внутрішніх реформ, метою яких має бути покращення рівня життя населення. У політичній сфері пріоритетною ціллю має бути розвиток демократичних інститутів. Особливу увагу слід приділяти оборонній та безпековій політиці України. Крім цього, давати юридичну оцінку збройного конфлікту і притягувати порушників до кримінальної відповідальності необхідно у взаємодії між національними і міжнародними органами кримінальної юстиції.

За результатами аналізу спеціально-кримінологічних засобів попередження сепаратизму в Україні запропоновано внести зміни до Розділу I Особливої частини КК України, зокрема до ст. 110 цього Кодексу, доповнивши диспозицію статті положеннями про спосіб вчинення таких дій, розширивши коло суб'єктів та посиливши покарання за такі дії. Висловлено позицію про недоцільність виокремлення ст. 110-2 КК України як окремого складу злочину.

Крім цього, наголошено на необхідності внесення доповнень до статей Загальної частини КК України. Наприклад, запропоновано доповнити ст. 55 КК України положенням про довічне позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за скоєння кримінального правопорушення, що має ознаки сепаратизму. Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 75 КК України положенням про недопустимість звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки.

З огляду на вищевикладене, проблема сепаратизму як кримінально-протиправного явища є неабияк актуальною для України сьогодні.

Ключові слова: *сепаратизм, національна безпека, оборона, протидія, засоби попередження, особа сепаратиста, кримінологічна характеристика сепаратизму, причини та умови виникнення сепаратизму, загальносоціальні засоби, спеціально-кримінологічні засоби.*

SUMMARY

Berkiy T. M. Criminological characteristic and prevention of separatism in Ukraine. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for a PhD degree on the specialty 081 "Law". Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2021.

The dissertation is the first complex criminological research, which is devoted to the characterization of separatism as a criminally illegal phenomenon of modern times (in the context of events in eastern Ukraine). The results of this study can be used in educational, as well as in lawmaking and law enforcement.

In the first section of the dissertation the theoretical and methodological bases of research of the phenomenon of separatism are defined. It is established that the work of researchers about separatism as a modern phenomenon is quite small, especially in the field of jurisprudence. This is due to the fact that it is mainly considered as a social, political phenomenon, rather than criminally illegal. Instead, the dissertation study attempts to clarify and formulate the criminological concept of separatism.

Aspects in the interpretation of separatism are analyzed. In particular, the dynamics of changing approaches to understanding the concept of separatism is tracked through various encyclopedic publications - both domestic and foreign. In addition, the normative legal acts of Ukraine and international documents that mention separatism are analyzed. It is emphasized that there is no definition of separatism in the criminal legislation of Ukraine, as there is no corresponding norm in the Criminal Code of Ukraine. It is noted that the separation of separatism as a separate criminal offense is not appropriate, as the current Criminal Code of Ukraine already contains articles that establish criminal liability for acts that have signs of separatism.

A brief analysis of all forms and types of separatism was conducted. It is proved that the analyzed phenomenon is multi-vector, it can be manifested differently. It is determined which forms of separatism are characteristic of Ukraine. With this in

mind, the signs of separatism, which are inherent in it as a social and criminally illegal phenomenon, are highlighted. The criminological definition of the concept of separatism is a socially dangerous, criminally illegal phenomenon, which is manifested in a set of actions directed against the territorial integrity and inviolability of the state and aimed at leaving part of the territory from the jurisdiction of central government and creating its own independent state or accession to another state.

The second section of the dissertation is devoted to the criminological characteristics of separatism as a criminally illegal phenomenon in Ukraine. Based on the statistics of the General Prosecutor of Ukraine for 2013–2020, quantitative as well as qualitative indicators of separatism in Ukraine were analyzed. It is noted that the so-called "latent separatism". The level of committing criminal offenses that show signs of separatism is analyzed; level of criminal record; the price of separatism for Ukraine; coefficients of separatism, namely the coefficient of crime intensity and the coefficient of criminal activity of the population; dynamics of manifestations of separatism; structure; geography and specifics of separatism in Ukraine.

The identity of a separatist in Ukraine has been studied as an element of the criminological characteristics of separatism. In order to form a portrait of the separatist in Ukraine, more than 400 court decisions were analyzed and all the necessary data were summarized. These are, in particular, socio-demographic characteristics (age, gender, nationality, education, region of residence, absence or presence of dependent children, marital status, occupation, etc.), criminal law characteristics (presence of a criminal record, methods, motives for such actions), type and measure of punishment, etc.), as well as moral and psychological characteristics (education, cultural level of development). On the basis of certain features the criminological portrait of the separatist person in Ukraine is formulated.

The third section of the dissertation research is devoted to the determinants of separatism and its prevention. Internal and external factors of separatism in Ukraine are singled out. It is emphasized that separatism in Ukraine has a number of features, for example, that its ideological foundations were formed outside Ukraine and were the result of the implementation of the so-called concept of "Russian peace".

In addition, the international experience in combating separatism is analyzed and taken into account. The most famous examples of separatist manifestations in the world are described, for example in Spain, Kosovo, Syria, Canada. Particular attention is paid to the outcome of the United Kingdom from the EU. This is perhaps the only example of a peaceful separatist conflict. It is determined that all the methods used in the fight against separatism can be divided into violent and non-violent.

Criminological characterization of means of separatism prevention in Ukraine is carried out. It is noted that there are general social and special criminological means. In particular, the draft law "On combating and preventing separatism and overcoming the consequences of separatist activities in Ukraine (deseperation)" was analyzed. It is noted that this document defines deseperation measures: lustration, liquidation, confiscation, education and information. It is stated that these measures are not exhaustive and sufficient. That is why a number of other means of preventing separatism have been proposed.

The need for internal reforms aimed at improving the living standards of the population was stressed. In the political sphere, the development of democratic institutions should be a priority. Particular attention should be paid to Ukraine's defense and security policy. In addition, it is necessary to give a legal assessment of the armed conflict and bring violators to justice in cooperation between national and international criminal justice bodies.

Based on the results of the analysis of special criminological means of separatism prevention in Ukraine, it is proposed to amend Section I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, in particular, Art. 110 of this Code, supplementing the disposition of the article with provisions on the manner of committing such actions, expanding the range of subjects and increasing the penalties for such actions. The position on inexpediency of separation of Art. 110-2 of the Criminal Code of Ukraine as a separate corpus delicti.

In addition, the need to amend the articles of the General Part of the Criminal Code of Ukraine was emphasized. For example, it is proposed to supplement Art. 55

of the Criminal Code of Ukraine by the provision on lifelong deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for committing a criminal offense that has signs of separatism. It is proposed to supplement Part 1 of Art. 75 of the Criminal Code of Ukraine provision on inadmissibility of release from serving a sentence with probation for committing criminal offenses against the foundations of national security.

Given the above, the problem of separatism as a criminal offense is very relevant for Ukraine today.

Key words: *separatism, national security, defense, counteraction, means of prevention, personality of the separatist, criminological characteristics of separatism, causes and conditions of separatism, general social means, special-criminological means.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Беркій Т. Кримінологічна характеристика засобів попередження сепаратизму. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 300–304.
2. Беркій Т. М. Шляхи вдосконалення засобів попередження та протидії сепаратизму в Україні. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 3. С. 112–115.
3. Berkii T. Separatism – the Main Threat for Internal Security. *Internal Security*. 2019. Volume 11. Issue 2. P. 109–115 (Республіка Польща).
4. Berkii T. History of the doctrine of the offender. *Visegrad Journal on human rights*. № 2 (volume 1) 2020. P. 18–23 (Словацька Республіка).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Беркій Т. М. Запобігання сепаратизму: зарубіжний досвід. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті судової реформи в Україні* : матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, 15 червня 2018 року). Львів, 2018. С. 9–12.
6. Беркій Т. М. Мовний сепаратизм в Україні. *Актуальні питання в контексті розвитку сучасних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Німеччина, м. Дрезден, 23 січня 2019 року). Дрезден, 2019. С. 69–71.
7. Беркій Т. М. Поняття, сутність та ознаки гібридної війни: український приклад. *Сучасні наукові інновації* (частина 1) : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16–17 лютого 2019 року). Київ, 2019. С. 39–40.
8. Беркій Т. М. Загальний огляд судової практики у справах про кримінальні правопорушення, що містять ознаки сепаратизму. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство в контексті реформ кримінальної юстиції* : матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, 31 травня 2019 року). Львів, 2019. С. 9–12.

9. Беркій Т. М. Сепаратизм як основна перешкода у підтриманні світового порядку. *The 15th International conference "Science and society"* : матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Канада, Гамільтон, 08 листопада 2019 року). Канада, 2019. С. 320–328.
10. Беркій Т. М. Брексіт: сепаратизм чи вияв національної самобутності? *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 7–8 лютого 2020 року). Одеса, 2020. С. 157–160.
11. Беркій Т. М. Проблема сепаратизму в Інтернеті. *Наукові досягнення молоді: особливості та перспективи* : матеріали міжнародної студентської наукової конференції (м. Тернопіль, 19 червня 2020 року). Тернопіль, 2020. С. 91–92.
12. Беркій Т. М. Політика «руського мира» як основа для поширення сепаратистських поглядів в Україні. *Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку* (частина 3) : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 28 жовтня 2020 року). Полтава, 2020. С. 32–33.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ.....	22
1.1. Стан дослідження сепаратизму як суспільно-політичного явища сучасності.....	22
1.2. Кримінологічне поняття та види сепаратизму	27
Висновки до розділу 1.....	51
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ.....	53
2.1. Кількісні та якісні показники сепаратистських кримінально- протиправних діянь в Україні	53
2.1. Кримінологічний портрет особи сепаратиста в Україні.....	69
Висновки до розділу 2.....	82
РОЗДІЛ 3. ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ.....	84
3.1. Причини та умови виникнення сепаратизму в Україні	84
3.2. Попередження сепаратизму: міжнародний досвід та його актуальність для України	93
3.3. Кримінологічна характеристика та шляхи вдосконалення засобів попередження сепаратизму в Україні.....	110
3.3.1. Кримінологічна характеристика засобів попередження сепаратизму як кримінально-протиправного явища	110
3.3.2. Перспективні шляхи удосконалення засобів попередження сепаратизму в Україні	127
Висновки до розділу 3.....	147
ВИСНОВКИ.....	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	158
ДОДАТКИ	194

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим

АТО – Антитерористична операція

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ВРУ – Верховна Рада України

ГПУ – Генеральна прокуратура України

ДНР – Донецька Народна Республіка

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – Засоби масової інформації

ЗСУ – Збройні сили України

ЗУ – Закон України

КК – Кримінальний кодекс

КМУ – Кабінет Міністрів України

Косово – Республіка Косово

ЛНР – Луганська Народна Республіка

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

Придністров'я – Придністровська Молдавська Республіка

РБ – Рада Безпеки

РЄ – Рада Європи

РНБО – Рада національної безпеки і оборони

РФ – Російська Федерація

СБУ – Служба безпеки України

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема сепаратизму сьогодні є надзвичайно актуальною, оскільки це явище притаманне практично всім державам світу, зокрема й Україні. Особливо злободенною ця проблема стала в нашій державі з березня 2014 року. Саме з цього часу відсоток злочинів проти основ національної безпеки України в загальній структурі злочинності став неспинно зростати. Згідно зі статистичною інформацією про зареєстровані кримінальні правопорушення й результат їх досудового розслідування та про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, протягом 2013 року зареєстровано лише 6 кримінальних правопорушень, що мають ознаки сепаратизму, зокрема такі, які передбачені ст. 109 КК України. Починаючи з 2014 року, кількість таких кримінальних правопорушень значно зростає: 2014 р. – 382; 2015 р. – 272; 2016 р. – 148; 2017р. – 217; 2018 р. – 274; 2019 р. – 228; 2020р. – 245.

Грунтуючись на цих даних, з'ясування основних детермінантів сепаратизму для визначення найефективніших засобів його попередження є вкрай необхідним для України.

Слід наголосити, що корені сепаратизму як суспільно небезпечно діяння слід шукати в різних сферах суспільних відносин. Саме тому сепаратизм як соціальний феномен був предметом дослідження знаних науковців у сфері філософії (М. Вівчарик, О. Картунов, І. Кресіна, С. Римаренко, Ю. Римаренко, С. Телешун, Л. Шкляр), політології (В. Андріяш, М. Басараб, В. Дівак, К. Мурза, В. Рахмайлов, Є. Рябінін), а також юриспруденції (О. Бантишев, С. Дрьомов, І. Медицький, О. Резнікова, М. Рубашенко, Г. Титаренко, О. Шамара) тощо.

Водночас у юриспруденції і, зокрема, в науці кримінального права і кримінології явище сепаратизму до кінця не вивчене. Насамперед бракує комплексних досліджень, що містять кримінологічні характеристики цього виду злочинності та особи сепаратиста в Україні, детермінантів сепаратизму та засобів його попередження. Крім цього, в КК України термін «сепаратизм» не

використовується, єдиної норми, за якою б встановлювали кримінальну відповідальність за сепаратистські діяння немає, що своєю чергою зумовлює невизначеність та дискусії з приводу змісту поняття «сепаратизм».

Науково-теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять також праці зарубіжних дослідників, таких, як Р. Дайтон, Г. Маркс, Г. Мюрдаль, П. Сегварі, Л. Хуге, Дж. Фрідмен, які займалися вивченням специфіки сепаратизму в державах – членах ЄС.

Поглиблення знань про сутність та природу сепаратизму дозволить сформулювати нові та дієві способи попередження цього явища, а міжнародний досвід боротьби із цим явищем допоможе виокремити найбільш ефективні механізми подолання проблеми, яка зараз є в Україні. Важливість та своєчасність дослідження полягає в тому, що вперше проведено кримінологічну оцінку сепаратистських кримінально-протиправних діянь після загострення ситуації на Сході України.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ у контексті науково-дослідної роботи університету «Протидія злочинам, підслідним органам внутрішніх справ: правові, кримінологічні, криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації науково-дослідної роботи 0115U006501), а також відповідає темі наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ “Проблеми правового регулювання публічного управління у сфері правоохоронної діяльності” на 2019–2022 рр. (номер державної реєстрації 0119U001743).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є кримінологічна характеристика сепаратизму, формування кримінологічного портрету особи сепаратиста в Україні, визначення головних детермінантів та засобів попередження сепаратизму як злочинного явища в Україні.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) оцінити стан теоретичного дослідження сепаратизму як суспільно-політичного явища;
- 2) вивчити зарубіжний досвід попередження сепаратизму для визначення можливості його використання в Україні;
- 3) враховуючи міждисциплінарний характер дослідження, з'ясувати сутність поняття сепаратизму, сформулювати його кримінологічне визначення, виокремити основні ознаки та різновиди сепаратизму, які є характерними для України;
- 4) визначити основні кількісні та якісні показники сепаратизму в контексті його кримінологічної характеристики;
- 5) розкрити зміст соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних ознак сепаратиста в Україні;
- 6) визначити основні причини та умови виникнення сепаратизму в Україні;
- 7) визначити загальносоціальні та спеціально-кримінологічні засоби попередження сепаратизму;
- 8) окреслити основні шляхи удосконалення засобів попередження сепаратизму в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері збереження національної безпеки, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а також конституційного ладу України (у контексті подій, що відбуваються в Донецькій та Луганській областях).

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика сепаратизму та засоби його попередження в Україні.

Методологічна база дослідження зумовлена міждисциплінарним характером дисертаційного дослідження. Зокрема, було використано такі методи: індукція та дедукція (для визначення поняття, ознак сепаратизму та характеристики окремих його різновидів (усі розділи); порівняльний метод (під час аналізу міжнародного досвіду попередження сепаратизму (підрозділ 3.2); історичний метод (у процесі дослідження генези сепаратизму (підрозділи

1.2, 3.1); метод аналізу (для аналізу окремих норм КК України, які передбачають діяння, що мають ознаки сепаратизму (підрозділи 1.1, 3.3); статистичний та соціологічний методи (під час аналізу емпіричної бази дисертаційного дослідження (усі розділи дисертації); метод узагальнення (для формулювання проміжних та остаточних висновків дослідження (усі розділи дисертації)).

Науково-теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі філософії, соціології, політології, юриспруденції тощо.

Нормативно-правовою основою дослідження є Конституція України, закони України, Укази Президента України, постанови та розпорядження КМУ.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, матеріали судової практики різних регіонів України з Єдиного державного реєстру судових рішень України (проаналізовано 400 вироків судів), результати анкетування, під час якого було опитано 220 респондентів, з яких: працівники правоохоронних органів – 68; курсанти та студенти 3–4 курсів – 70; працівники апаратів судів – 39; науково-педагогічні працівники – 43.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця дисертація є першим комплексним кримінологічним дослідженням сепаратизму як кримінально-протиправного явища та засобів його попередження.

Вивчення та аналіз напрацювань науковців з різних сфер знань засвідчило відсутність визначення поняття та ознак сепаратизму як кримінально-протиправного явища, а також виокремлення тих його видів, що властиві Україні та небезпечні для неї. Враховуючи це, найсуттєвіші результати дослідження, які вказують на особистий внесок автора, полягають у тому, що:

вперше:

- запропоновано кримінологічну дефініцію поняття сепаратизму: суспільно небезпечне, кримінально-протиправне явище, яке полягає в сукупності діянь, що спрямовані проти територіальної цілісності і недоторканності держави та мають на меті вихід частини території з-під юрисдикції центральної державної

влади і створення власного незалежного державного утворення або приєднання до іншої держави;

- виокремлено загальні (конфліктність, історичний та соціальний характер) та кримінологічні та кримінально-правові (суспільна небезпечність, винність, протиправність, діяння (дія чи бездіяльність), наявність мети) ознаки сепаратизму;

- визначено різновиди сепаратизму, характерні для України: регіональний, політичний, східноєвропейський, багатосторонній, фактичний;

- проведено комплексну кримінологічну характеристику сепаратизму як кримінально-протиправного явища в Україні; проаналізовано його кількісні та якісні показники;

- сформовано кримінологічний портрет сепаратиста в Україні. Ним є чоловік із середньою освітою, безробітний, українець, який є жителем міста, неодружений, не має на утриманні малолітніх чи неповнолітніх дітей, несудимий та такий, який вчиняв діяння на шкоду національним інтересам України за попередньою змовою групою осіб, з низьким рівнем правосвідомості та культури, з переважанням проросійських настроїв та мислення;

- обґрунтовано пропозиції змін до законодавства України, а саме щодо доцільності довічного позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю осіб, які є представниками влади та вчинили діяння, що мають ознаки сепаратизму (ст. 55 КК України); доцільності посилення покарання за вчинення діянь, що посягають на територіальну цілісність та недоторканність держави, розширення способів вчинення таких діянь, а саме з використанням ЗМІ, телекомунікаційних мереж або мережі Інтернет, розширення кола суб'єктів (особи, які є представниками влади) кримінальної відповідальності за вчинення дій, які спрямовані проти територіальної цілісності та недоторканності України (ст.110 КК України); статтю про фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або

державного кордону України, запропоновано вилучити з КК України (ст. 110-2 КК України);

удосконалено:

- правила кримінально-правової оцінки діянь (дії або бездіяльності), що мають ознаки сепаратизму;

- підходи до розуміння внутрішніх та зовнішніх умов виникнення сепаратизму на Сході України. Зокрема, чітко виокремлено внутрішні умови, які спричинили виникнення конфлікту на Сході України, а саме: релігійні, етнічні, економічні умови, мовна своєрідність східних областей нашої держави, а також різновекторність ціннісних та геополітичних орієнтацій населення. Після аналізу внутрішніх чинників встановлено, що саме вони стали катализатором для виникнення конфлікту на Сході України. У дослідженні удосконалено позицію науковців та політиків про зовнішню підтримку сепаратистів України Російською Федерацією, наведено аргументи, які підтверджують військову присутність Російської Федерації на території східних областей України, намагання ізолювати Україну від міжнародної спільноти шляхом реалізації так званого «мирного» плану врегулювання конфлікту. Виокремлено об'єктивні та суб'єктивні причини сепаратизму України.

- наукові підходи щодо важливості та необхідності вдосконалення загальносоціальних (заходи громадянсько-патріотичного виховання, проведення культурно-просвітницької та освітньої роботи з формування національно-культурної ідентичності тощо) та спеціально-кримінологічних (посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які мають ознаки сепаратизму) засобів попередження та протидії сепаратизму з урахуванням досвіду зарубіжних держав;

набули подальшого розвитку:

- позиція щодо недоцільності виокремлення сепаратизму як окремого складу злочину;

- теза щодо недоцільності застосування положень про звільнення винних осіб від покарання з випробуванням за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема діянь, які мають ознаки сепаратизму;

- твердження про необхідність технічного переоснащення правоохоронних органів, підвищення рівня кваліфікації працівників, максимальне використання можливостей мережі Інтернет для збору, аналізу та зберігання інформації, а також кримінологічного прогнозування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дослідженні висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для проведення подальших наукових досліджень сепаратизму як кримінально-протиправного явища сучасності;

освітньому процесі – у процесі викладання здобувачам вищої освіти навчальних дисциплін «Кримінальне право» та «Кримінологія»;

правотворчій діяльності – під час розроблення та проведення експертиз проєктів законів про внесення змін до Кримінального КК України щодо встановлення кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 110 КК України;

правозастосовній діяльності у процесі кримінально-правової оцінки діянь, що мають ознаки сепаратизму (довідка Франківського районного суду м. Львова від 15.12.2020 про впровадження результатів дисертаційного дослідження; акт впровадження результатів дисертації в практичну діяльність ГУ НП у Львівській області від 16.12.2020 № 639/01/14-20).

Особистий внесок здобувача. Здобувачем самостійно, на основі особистих досліджень, а також аналізу й опрацювання наукових праць, нормативних джерел і судової практики отримано результати дисертаційного дослідження та сформульовано положення, висновки і пропозиції.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних заходах, зокрема на науково-практичному

семінарі «Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство в контексті судової реформи в Україні» (м. Львів, 15.06.2018); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання в контексті розвитку сучасних наук» (Німеччина, м. Дрезден, 23.01.2019); III міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові інновації», частина 1 (м. Київ, 16–17.02.2019); науково-практичному семінарі «Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції» (м. Львів, 31.05.2019); міжнародній конференції The 15th International conference “Science and society” (Канада, Гамільтон, November 8, 2019), міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 7–8.02.2020); міжнародній науково-практичній конференції «Наукові досягнення молоді: особливості та перспективи» (м. Тернопіль, 19.06.2020); міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (м. Полтава, 28.10.2020).

Публікації. За темою дисертації вийшло 12 наукових публікацій, із них 2 статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», 2 статті в зарубіжних виданнях держав, які входять до Організації економічного співробітництва і розвитку Європейського Союзу.

Структура дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів та двох підпідрозділів, висновків, списку використаних джерел (305 найменувань) та 24 додатків. Повний обсяг дисертації становить 223 сторінок, з яких основний текст роботи становить 143 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ

1.1. Стан дослідження сепаратизму як суспільно-політичного явища сучасності

У книзі Г. Кісінджера висловлена цікава думка з приводу загальноприйнятої моделі світового порядку. Так, автор зазначає, що століття, у якому ми живемо, відзначається наполегливим пошуком концепції світового порядку. Сьогодні особливо гостро постала загроза хаосу. Це, на його думку, зумовлено значним розповсюдженням зброї масового знищення, використанням та поширенням новітніх технологій, які загрожують вивести конфлікти на інший рівень, за межі людського розуму [1, с. 8].

Чи не стане сепаратизм тим інструментом, за допомогою якого буде змінено весь світовий порядок?

Сепаратизм є актуальною проблемою як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Це поширене в сучасному світі суспільно-політичне явище притаманне багатьом поліетнічним державам, воно несе серйозну загрозу як для України, так і для безлічі інших держав і територій світу. Поняття сепаратизму, його види, причини та умови виникнення, а також механізми попередження цього явища завжди були предметом ґрунтовних досліджень різних наук, зокрема і права [2, с. 70].

Результати проведеного нами анкетування засвідчили, що 72,3 % опитаних поділяють думку про те, що проблема попередження сепаратизму в Україні потребує окремого теоретичного дослідження, 12,3 % респондентів вважають, що потреби в дослідженні цього явища немає, а 15,4 % – не змогли дати однозначну відповідь (додаток Р).

Практичні аспекти кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняють на шкоду національним інтересам України, досліджено в монографії О. Бантишева та О. Шамари. У своїй роботі автори розглядають сепаратизм як негативне явище, яке є однією з головних загроз

територіальній цілісності України. Крім цього, явище сепаратизму автори досліджують крізь призму права народів на самовизначення. Наведено цікаву позицію щодо їх співвідношення. Автори заперечують можливість розглядати сепаратизм як явище, яке може кореспондувати з правом народів на самовизначення. Адже, незалежно від гасел, лозунгів та ідей, сепаратистську діяльність апріорі не можна вважати позитивною й такою, яка передбачає досягнення благих цілей. Своєю чергою, діяльність, спрямована на протидію сепаратистським проявам, повинна стати предметом особливого міжнародного співробітництва [3, с. 106–108].

Ще одним ґрунтовним дослідженням є праця М. Рубашенка, яка присвячена проблемам використання у кримінальному праві України поняття сепаратизму. Науковець доходить висновку про недоцільність та навіть небезпечність використання терміну «сепаратизм» у тексті кримінального закону. Такі свої переконання автор аргументує тим, що підходи до трактування сепаратизму відрізняються як за змістом, так і за обсягом. До того ж наголошує, що визначення поняття сепаратизму відсутнє в офіційних міжнародних документах, його також немає в тексті кримінального закону більшості зарубіжних держав.

Крім цього, автор наголошує на неприпустимості ототожнення сепаратизму в його вузькому значенні з посяганням на територіальну цілісність та недоторканність України. У широкому розумінні сепаратизм також не слід ототожнювати з діями, спрямованими на насильницьку зміну конституційного ладу чи його повалення [4, с. 99–100].

Натомість на необхідності визначення поняття сепаратизму на законодавчому рівні наголошують вчені О. Резнікова та С. Дрьомов. Науковці пропонують розглядати сепаратизм як діяльність, спрямовану на відокремлення від України частини території з різних мотивів: мовних, політичних, релігійних, етнічних тощо. Метою такої діяльності є створення власної, окремої, незалежної держави, яка була б наділена політичною самостійністю, або

надання деяким територіальним одиницям держави широкої автономії [5, с. 24].

Вагомим є дослідження Д. Вітрової, яке стосується визначення вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони сепаратизму. Автор доходить висновку, що всі діяння, які містять у собі ознаки сепаратизму чи просто пов'язані із сепаратизмом, вчиняються виключно з прямим умислом. Крім цього, обов'язковою є наявність мети, наприклад, погіршення економічного, військового чи науково-технічного потенціалу України [6, с. 146]. Вважаємо міркування автора цілком обґрунтованими. Адже, вчиняючи діяння на шкоду національним інтересам держави, особа повинна чітко усвідомлювати характер своїх дій та наслідки, які можуть настати або мають настати внаслідок вчинення таких.

На окрему увагу заслуговує дослідження Г. Татаренко щодо доцільності виділення окремого складу злочину – публічні заклики до сепаратизму, розповсюдження матеріалів, що містять такі заклики, та фінансування сепаратизму. Автор акцентує увагу на тому, що задля визначення поняття сепаратизму необхідно звертатися до етнополітичних словників та різноманітних енциклопедичних видань. Автор досліджує сепаратизм, поєднуючи це з юридичним аналізом складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109, 110, 110-2 КК України [7, с. 195–202].

Проте, щодо доцільності чи, навпаки, недоречності законодавчого закріплення поняття «сепаратизм» думки науковців не збігаються. Із вищенаведених наукових доробок вбачається, що однастайності серед дослідників з приводу того, якими нормами кримінального закону охоплюється поняття сепаратизму не має. Доречними є твердження тих науковців, які пропонують розглядати сепаратизм у вузькому та широкому значеннях. Сепаратизм як процес, який спрямований на відокремлення частини території від держави повністю охоплюється ст. 110 КК України, а сепаратизм, який не

має на меті не лише відокремлення від держави, а й надання статусу широкої автономії певній території, охоплюється ст. 109 КК України.

Також варто згадати наукові доробки, що стосуються механізмів, засобів протидії та попередження сепаратизму. Наприклад, наукова праця А. Коваленка та І. Кресіної, присвячена аналізу ситуативних політико-правових механізмів протидії сепаратизму. Автори доходять висновку, що вдосконалення та подальша ефективна розробка таких механізмів може стати ефективним засобом попередження сепаратизму як загрози національній безпеці України і реагування на її зміну [8, с. 298].

В. Кубальський, досліджуючи кримінально-протиправне попередження сепаратизму в Україні доходить висновку, що кримінальна відповідальність за сепаратизм як явище взагалі неможлива. Також автор не підтримує ідею виокремлення спеціальної статті у КК України, яка б передбачала відповідальність за сепаратизм. Навпаки, зазначає, що в наявних статтях, а саме 109 та 110 КК України, уже встановлено відповідальність за різні форми сепаратистської діяльності [9, с. 151]. Така позиція автора з приводу недоцільності виділення окремої статті, яка б передбачала кримінальну відповідальність за сепаратистську діяльність, є слушною. Адже ст. ст. 109, 110 КК України і справді повністю охоплюють різні форми сепаратизму, починаючи від прагнення території одержання статусу автономії і до діяльності, спрямованої на відокремлення частини території від держави з метою створення власного незалежного державницького утворення або до приєднання до іншої держави.

Однак, у юриспруденції, зокрема у кримінальному праві, питання сепаратизму до кінця не вивчене. Серед науковців немає одностайності щодо необхідності чіткого визначення нормативності цього явища. Зовсім мало наукових напрацювань, які стосуються кримінально-правових засад попередження сепаратизму як в Україні, так і у світі. Проаналізувавши вищевикладені наукові праці, можемо стверджувати, що всі вони суголосні

одна з одною. Саме тому для кращого розуміння сутності сепаратизму необхідно звернутися до досліджень і в інших галузях науки.

У царині філософії сепаратизм досліджували Ю. Римаренко, М. Вівчарик, О. Картунов, І. Кресіна, С. Римаренко, С. Телешун, Л. Шкляр. У колективній монографії цих авторів наголошено, що основними причинами національно-державницьких розбіжностей та конфліктів є саме зміст національної ідеї та національного інтересу [10].

Частими є випадки дослідження поняття сепаратизму саме в контексті права народів на самовизначення. До того ж такий підхід використовують як у міжнародно-правовому, так і в міжнародно-політичному аспектах [11, с.150–152].

Досить часто явище сепаратизму досліджують, порівнюючи його з іншими явищами. У своєму дослідженні Н. Горло вдається до зіставлення сепаратизму з іредентизмом та сецесією [12, с. 209]. Слід наголосити, що у вітчизняній політології дослідженням сецесіонізму та сепаратизму займаються такі науковці як: В. Андріяш [13], М. Басараб [14], В. Дівак [15], Р. Ключник [16], К. Мурза [17], І. Рафальський [18], В. Рахмайлов [19], Є. Рябінін [20], О. Стогова [21], О. Цебенко [22].

Наприклад, як зазначає О. Агарков, проблемі сепаратизму у вітчизняній науці присвячена досить велика кількість праць. Проте, у зв'язку з участю авторів цих досліджень у різних політичних процесах, які відбуваються в Україні, такі наукові надбання часто є упередженими [23, с. 43].

Окремо слід виділити дослідження В. Явір, у якому проаналізовано основні етнополітичні детермінанти виникнення сепаратизму в Україні. Також автором зроблено своєрідні наукові прогнози подальшого розвитку сепаратистських рухів у нашій державі [24, с. 391].

У дисертаційному дослідженні В. Дівак проаналізовано ті фактори, які зумовлюють виникнення та активізацію сепаратистських рухів у світі, здійснено класифікацію їх причин. Крім того, автор запропонував правові механізми попередження та протидії сепаратизму [15].

Цікавою є робота директора Українського інституту стратегій глобального розвитку і адаптації В. Левицького. У цій науковій розвідці здійснено екскурс українською історією для того, щоб краще зрозуміти сутність сепаратистських проявів в Україні. На думку автора, такий підхід, а також аналіз українських реалій з погляду філософії допоможе ухвалювати правильні рішення у процесі попередження сепаратизму в майбутньому [25, с. 86].

Отже, короткий огляд вищезазначених наукових праць засвідчує, що, попри значний пласт ґрунтовних наукових досліджень явища сепаратизму, у цьому питанні залишається чимало неопрацьованих та дискусійних аспектів. Першочергового вивчення потребують питання кримінологічної характеристики сепаратизму, побудови кримінологічного портрету особи сепаратиста в Україні, шляхів удосконалення засобів попередження сепаратизму в Україні.

1.1 Кримінологічне поняття та види сепаратизму

Саме з аналізу філософських та соціальних положень починається дослідження будь-якого явища або поняття. Щоб розглянути ту чи іншу проблему детально й повно, слід брати за основу її філософське трактування. Це особливо актуально у кримінологічному дослідженні явища сепаратизму, зокрема тому, що у юриспруденції це поняття не було об'єктом комплексного вивчення.

Враховуючи це, вважаємо за необхідне проаналізувати поняття сепаратизму в надбаннях науковців в інших сферах знань, зокрема політології, соціології, філософії.

Варто розпочати з етимології слова «сепаратизм». Це поняття походить від латинських слів «separatio», «separatus», що означають «відокремлення», «окремий» [26, с. 44].

Поняття сепаратизму зародилося в релігійному середовищі. Зокрема, термін «сепаратизм» був своєрідним синонімом до поняття «індепендизм». Активно вживали його в Англії у XVI – XVII столітті, у період відокремлення

так званих «брауністів» під егідою Роберта Брауна від панівної англійської церкви [27].

Вважаємо, що саме за допомогою енциклопедичних видань можна простежити динаміку зміни підходів до трактування цього явища.

На початку ХХ століття сепаратизм стали розглядати як «політичний рух, спрямований на досягнення окремою частиною держави автономії або політичної самостійності» [28].

У «Великій енциклопедії: словнику загальнодоступних відомостей у всіх галузях знань» за редакцією С. Южакова сепаратизм визначають як «прагнення до відокремлення в питаннях віри, а також прагнення [до відокремлення] частини держави від цілого; звідси сепаратисти – ті, хто хоче відокремитися від панівної церкви.., а також прихильники відділення частини держави» [29, с. 43].

Своєю чергою, в «Українському радянському енциклопедичному словнику» поняття сепаратизму визначено як «прагнення до відокремлення, відособлення; у багатонаціональних державах прагнення до відокремлення та створення власної держави чи автономної області з боку національних меншин» [30].

«Сепаратизм – це рух, спрямований на відокремлення від держави частини її території та населення і створення власної держави чи встановлення автономного самоврядування». Таке визначення сепаратизму міститься у «Великій українській енциклопедії» [31].

Згідно з «Політичною енциклопедією», сепаратизм є «практикою та політикою відокремлення частини території держави. Метою такої політики є створення самостійної держави або одержання статусу широкої автономії» [32, с. 663].

Що стосується енциклопедичних видань зарубіжних держав, то наприклад, у Кембриджському словнику під сепаратизмом розуміють переконання, притаманне людям певної раси, релігії чи іншій групі в межах країни, що вони

повинні бути незалежними та мати власний уряд або якимось чином жити окремо від інших людей [33].

Вважаємо, що трактування сепаратизму як політики, метою якої є досягнення статусу широкої автономії, є можливим. Виходячи з аналізу енциклопедичних видань, можемо стверджувати, що існує два підходи для розуміння поняття сепаратизму – вузький і широкий. У вузькому значенні сепаратизм розуміють саме як явище, яке посягає на територіальну цілісність держави та супроводжується її зміною. Своєю чергою, сепаратизм у широкому значенні передбачає дії, які спрямовані не лише на відокремлення чи вихід зі складу держави, але й надання розширених повноважень окремим територіальним утворенням. У цій роботі об'єктом дослідження виступатиме сепаратизм саме у вузькому значенні цього терміна.

Таким чином, після аналізу вітчизняних та зарубіжних енциклопедичних видань можна дійти висновку, що сепаратизм протягом XVI – XX століть трактували насамперед як політику, процес чи рух, спрямований на відокремлення. Причини такого явища були різними – починаючи від релігійних поглядів та переконань і завершуючи прагненням створити власну державу або здобути широку автономію.

Необхідно зосередити увагу й на тих визначеннях поняття сепаратизму, які містяться в міжнародних офіційних документах. Розпочати слід саме з Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом, ухваленої Шанхайською організацією співпраці у складі КНР, РФ, Казахстану, Таджикистану, Киргизії, Узбекистану [34, с. 243].

Відповідно до статті 1 цього документа, «сепаратизм – це будь-яке діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності держави, зокрема й на відділення від нього частини його території, або дезінтеграцію держави, скоєне насильницьким шляхом, і так само планування та підготовка такого діяння, пособництво в його скоєнні, підбурювання до нього, що переслідується в кримінальному порядку відповідно до національного законодавства Сторін» [35].

Як було зазначено раніше, у міжнародному праві поняття сепаратизму співвідноситься з правом народів на самовизначення. Зокрема, у п. 2 ст. 1 Статуту ООН зазначено, що «ООН розвиватиме дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів...» [36].

Ще одним міжнародним документом є Декларація про принципи міжнародного права 1970 року, у якій вказано, що «через принцип рівноправності і самовизначення народів, закріплений у Статуті, усі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право відповідно до положень Статуту» [37].

Під самовизначенням слід розуміти здатність народів самостійно обирати такий шлях розвитку, який відповідатиме повною мірою їхнім культурним та історичним традиціям [38, с. 39].

Стає очевидним, що міжнародна спільнота досі не може дати однозначної відповіді, яким чином це право має поєднуватися з правом на територіальну цілісність держав та як це право слід реалізовувати на практиці. Така невизначеність є вигідною та сприятливою для сепаратистів по всьому світу [34, с. 244].

Після опрацювання міжнародних документів щодо трактування поняття сепаратизму стає очевидним, що в міжнародному праві його розглядають передусім як явище злочинне, а не в контексті права народів на самовизначення.

Що ж до національного законодавства, то визначення поняття сепаратизму міститься в проєкті ЗУ «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)». Так, проєкт цього закону визначає сепаратизм як «діяльність, спрямовану на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією» [39].

З визначення сепаратизму, що міститься в цьому законопроекті, випливає, що законодавець розглядає сепаратизм у вузькому значенні цього терміна. Адже наголошено, що основною спрямованістю сепаратизму є відокремлення частини території, що своєю чергою має наслідком порушення саме територіальної цілісності держави.

Поняття «сепаратизм» та його похідні використані ще в Постанові ВРУ «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основі національної безпеки України» від 22 лютого 2014 р. № 756-VII, Указі Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про стратегію національної безпеки України», Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію воєнної доктрини України» від 24 вересня 2015 року № 555/2015, Указі Президента України «Про концепцію державної мовної політики» від 15 лютого 2010 року № 161/2010.

У Постанові ВРУ «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основі національної безпеки України» слово «сепаратизм» згадано один раз у назві самої постанови, а також двічі в контексті «поширення сепаратистських настроїв» та «прояви сепаратизму» [40].

Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про стратегію національної безпеки України» також міститься дві згадки цього поняття в мовних конструкціях, у яких йдеться про «сепаратизм і тероризм» та «нейтралізацію сепаратистських та екстремістських рухів і організацій» [41].

В Указі Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» термін «сепаратизм» згадано лише один раз у словосполученні «малоросійський сепаратизм» [42].

Останнім часом серед українських політиків дуже популярним піар – ходом стало лобювання законопроектів, що стосуються сепаратистської діяльності [43].

Таким чином, термін «сепаратизм» в українському законодавстві не закріплений. Певні спроби визначити це поняття здійснено лише на рівні законодавчого проєкту. У подальшому в нормативно-правових та інших підзаконних актах слово «сепаратизм» використовують саме по собі або у складі інших термінологічних сполучень, але в проаналізованих вище актах національного законодавства не зроблено жодних спроб потрактувати це поняття.

Що стосується політології, то під сепаратизмом розуміють дії, спрямовані на здобуття державного суверенітету окремою етноспільнотою. Слід зазначити, що сепаратизм розглядають і як політику, і як практику суспільно-політичного руху. Під ним розуміють прагнення частини населення, яка належить до одного етносу та перебуває в різних державах, до об'єднання задля спільного проживання [44, с. 306].

Таким чином, вивчення сепаратизму має важливе наукове та практичне значення. Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати про багатогранність цього явища. Саме тому існує чимало критеріїв, за якими класифікують форми та види сепаратизму [45, с. 349].

Залежно від причин виникнення виокремлюють політичний, правовий, економічний та ідеологічний його різновиди.

Політичний сепаратизм зазвичай полягає в діяльності політичних партій, які ставлять себе в опозицію до офіційної влади та мають на меті відокремлення частини території держави або автономізацію території. Саме цей різновид сепаратизму є найбільш організованим, але водночас найбільш формалізованим.

Економічний сепаратизм зазвичай виникає внаслідок дискримінаційного розподілу ресурсів та бюджетних асигнувань усередині держави. Це підштовхує той чи той регіон створювати власний ринок, а також мотивує до виходу з економічної системи держави загалом.

Правовий сепаратизм полягає в наданні місцевим правовим нормам верховенства над загальнодержавними або умисній їх неузгодженості [34, с. 245].

Яскравим прикладом правового сепаратизму може слугувати так званий «парад суверенітетів» в СРСР [46]. Результатом його стала «війна законів», яка супроводжувалася відходом від принципів прямої дії законів СРСР [47].

Основною ознакою ідеологічного сепаратизму є пріоритет регіональних інтересів над державними. Ідеологічний сепаратизм, своєю чергою, поділяється на три підвиди: етнічний, релігійний та цивілізаційний [48, с. 165].

Сепаратизм, залежно від характеру прояву, поділяють на формальний та фактичний. Формальний сепаратизм супроводжується проголошенням регіональною політичною елітою радикальних вимог політичної незалежності. Фактичний сепаратизм виявляється у втраті центром влади на території регіону під час захоплення владних повноважень місцевою елітою, невиконанні рішень, що приймаються на рівні центральної влади, формуванні в регіоні нових владних структур, які порушують загальнодержавну систему управління [49, с. 47].

Залежно від географічного поширення сепаратистських рухів розрізняють західноєвропейський, східноєвропейський, азіатський, близькосхідний та північноамериканський сепаратизм [45, с. 351].

Західноєвропейський сепаратизм характеризується переважанням двох чинників: етноконфесійного та соціально-економічного. Метою такого сепаратизму зазвичай є не створення окремої держави, а досягнення максимальної автономії (економічної, політичної, культурної тощо) [50].

Конституція жодної європейської країни не визнає та не передбачає можливості виходу частини території чи етносів, які входять до її складу. Європейські держави характеризуються високим рівнем соціально-економічного розвитку, але проблема сепаратизму в них сьогодні постає досить гостро. Це вкотре доводить, що економічна стабільність, демократичні

політичні інститути не можуть гарантувати того, що міжнаціональні конфлікти зникнуть, а нові не виникатимуть [51, с. 274–275].

Східноєвропейський різновид сепаратизму є характерним для країн Східної та Центральної Європи (Косово, Чеченська Республіка, Придністров'я, Республіка Сербська та інші). Тобто йдеться про ті держави, які утворились на теренах країн соціалістичного табору. Саме розпад СРСР став каталізатором багатьох міжнаціональних суперечок. Прикладом може слугувати придністровський конфлікт. Головну роль у розвитку та загостренні таких суперечок відіграла саме РФ. Схожа ситуація сьогодні простежується і на сході й півдні України. Саме у 2014 році в Україні спалахнули вогнища сепаратизму. В АРК він виявився у формі іредентизму, у прагненні приєднатися до РФ, а на Донбасі – у формі сецесії, утворення невизнаних державних утворень [50].

Що стосується азіатського сепаратизму, то в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні відбувається зміщення глобального економічного центру, це зумовлене передусім динамічним зростанням Китаю, Індії, Японії, а також нових індустріальних країн Азії – Республіки Корея, Сінгапуру, Таїланду й інших держав, які демонструють високі темпи зростання. Цей регіон є надзвичайно важливим, саме тому провідні країни світу, зокрема США та РФ, приділяють йому велику увагу. Насамперед це пов'язано з лобюванням власних економічних (і не тільки) інтересів. Але, незважаючи на це, в цьому регіоні є безліч важливих невирішених проблем, зокрема територіальні суперечки, тероризм, міжнаціональні конфлікти, економічна нестабільність тощо. Ці та інші причини, наприклад, нарощування військового потенціалу, відсутність взаєморозуміння в оцінці основних подій, що відбуваються в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, дестабілізують ситуацію в Північно-Східній Азії і вимагають побудови нової системи безпеки [52, с. 138].

Ісламський, або близькосхідний, сепаратизм насамперед пов'язаний із проблемою курдів. Це давній народ, який переважно проживає в Туреччині, Ірані, Іраку тощо. Сепаратизм курдів виник через етнічні відмінності населення

цих країн, а також через неправильну політику щодо них – утиски та дискримінацію курдського народу, його культури, мови, традицій [53, с. 67].

Говорячи про північноамериканський сепаратизм, варто розпочати саме з Канади, а точніше провінції Квебек. Ця провінція є достатньо економічно розвинена. У Конституції Канади для Квебеку закріплений особливий статус, який дає можливість цьому регіону навіть ухвалювати власні закони. Незважаючи на це, жителі його неодноразово проводили референдуми про відділення цієї частини від Канади. Такі референдуми відбулися в 1980 і 1995 роках та дозволили добитися значної автономії для провінції. На недавніх регіональних парламентських виборах у Квебеку здобула перемогу сепаратистська партія. Однією з її передвиборчих обіцянок було проведення нового референдуму про незалежність Квебеку. Причини, які зараз дають про себе знати, сягають періоду освоєння території Канади, а саме її колонізації та поділу на частини: французьку та англійську [54, с. 43].

Крім зазначених видів сепаратизму, виділяють ще й африканський його різновид. На африканському континенті проживає від 500 до 700 народностей. Тут практично немає держав, які можна було б назвати національними. Наприклад, Демократичну Республіку Конго заселяють близько 200 народів. Саме відмінності між ними в культурі, традиціях, мовах, методах ведення господарства сприяє активізації та ескалації сепаратистських настроїв [55].

Наступним критерієм класифікації цього явища є цілі, яких хочуть досягнути сепаратисти. З-поміж них виділяють сецесію, іредентизм, енозіс та деволюцію [56, с. 82].

Під сецесією слід розуміти процес, у ході якого певна територія держави, на якій проживає більшість етнічної меншини, має прагнення відокремитись та створити окрему незалежну державницьку одиницю [57].

Доволі часто сецесію ототожнюють із сепаратизмом, а також порівнюють із правом народів на самовизначення. Проте, чимало науковців, навпаки, наголошує на необхідності чіткого розмежування цих понять [58, с. 143]. Наприклад, В. Дівак висловлює думку про те, що сепаратизм є значно ширшим

поняттям порівняно із сецесією, адже він полягає не лише у відокремленні частини території від держави, а практично завжди супроводжується послабленням контролю з боку центральної влади на таких територіях. Натомість сецесія є вузким поняттям та означає «вимогу формального виходу з держави, розриву зв'язків із центральною владою з боку якоїсь частини державного утворення на підставі прагнення до створення суверенної держави» [15].

Своєю чергою, як форму політичного сепаратизму, унаслідок якого утворюється нова держава, сецесію розглядає у своєму дослідженні І. Рафальський. Автор зазначає, що сецесійні процеси дають змогу краще зрозуміти та осмислити закономірності сепаратистських процесів [18, с. 85].

Наприклад, сецесіонізм О. Агарков розглядає як «соціально-політичний рух, змістом якого виступає обґрунтування проєктів виходу зі складу держави (як правило, федеративної) якоїсь з її частин (як правило, суб'єкта федерації)» [23, с. 45].

Наступним різновидом сепаратизму є іредентизм – відцентровий рух, який орієнтований на приєднання до іншої держави [12, с. 209].

Термін «іредентизм» сформувався в Італії наприкінці XIX ст., його вживали у словосполученні «Italia irredenta», тобто «незвільнена Італія». Цей термін пов'язаний із назвою італійської політичної партії, вимогою якої було приєднання до Італії всіх земель, що перебували під іноземним пануванням і населення яких розмовляло італійською мовою [59, с. 405].

Вважають, що основна загроза іредентизму полягає в тому, що в процесі так званого «возз'єднання розділеного народу» в одній державі він може слугувати своєрідним інструментом для повернення історичних земель, на територіях яких етнічні групи уже можуть і не проживати [12, с. 144].

Ще одним видом сепаратизму є енозіс – рух за об'єднання етнічної групи в рамках однієї держави, який передбачає відокремлення територій інших країн, на яких представники цієї групи переважно проживають [34, с. 246].

Цікавою формою вияву сепаратизму є деволюція, що означає делегування владних повноважень регіональним та місцевим органам виконавчої влади [60, с. 110].

Крім зазначених вище різновидів сепаратизму, враховуючи його цілі, В. Наконечний виокремлює ще додаткові, а саме: федералізація, автономізм, деконцентрація, децентралізація [45, с. 351].

Як відомо, федерація є формою державного устрою, яка передбачає, що до складу держави входять окремі утворення (суб'єкти федерації), які наділені політичною та юридичною самостійністю. Суб'єкти федерації мають власні конституції, законодавчі, виконавчі та судові органи, самостійно ухвалюють закони, але фактично вони не наділені суверенітетом та позбавлені права одностороннього виходу зі складу федерації [61, с. 19–20].

Останнім часом активно обговорюють питання необхідності федералізації України з метою подолання сепаратизму. Ця тема має як прихильників, так і противників. Прихильники федеративного устрою в Україні обґрунтовують свою позицію тим, що територіальні громади будуть наділені більшими повноваженнями, це допоможе подолати певні історичні та культурні відмінності серед українського населення. Ще одним аргументом є уникнення надмірного зосередження влади в руках центру, наближення влади до народу та сприяння зміцненню демократичних засад у функціонуванні державного механізму та суспільному житті [62].

Противники федералізації України, навпаки, стверджують, що для України є характерною суттєва відмінність економічного потенціалу різних регіонів, а за умов федералізації конфлікти на цій основі будуть лише загострюватися. Крім того, федералізація призведе до ще більшого розкрадання коштів на регіональному рівні. Крім того, федеративний устрій потребує значно більшого апарату службовців, чого не витримає державний бюджет України [63, с. 732–733].

Вважаємо, що федералізація України не буде ефективним засобом вирішення та попередження в майбутньому сепаратистських конфліктів,

а, навпаки, активізує такі процеси. Адже, як відомо, Схід України, не єдиний нестабільний регіон із сепаратистськими тенденціями. Йдеться, зокрема, й про Закарпатську область, у якій рівень таких настроїв є досить високим.

Під децентралізацією розуміють «передання функцій і повноважень щодо вирішення різних питань соціального управління від центральних органів держави до відання територіальних органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [64, с. 34].

Деякі науковці зазначають, що для України децентралізація є позитивним явищем. Цей процес сам по собі не становить загрози територіальній цілісності України [65, с. 59].

Слабшою формою децентралізації є деконцентрація, яка передбачає, що всю відповідальність за фінансову складову та прийняття рішень перекладають із посадових осіб центральної державної влади на тих урядовців, які працюють у регіонах [66, с. 6].

Деконцентрації властивий більший рівень самостійності на місцях, проте всі рішення, прийняті в регіонах, контролює центральна державна влада. Натомість в умовах децентралізації, яка є основою системи місцевого самоврядування, прийняття частини рішень та здійснення функцій урядування входить до компетенції тих спільнот людей, які живуть на певній території, а також до органів та посадових осіб, обраних мешканцями цих регіонів [67].

Таким чином, доходимо висновку, що децентралізація в майбутньому може стати досить сприятливим підґрунтям для сепаратистських проявів. Не обов'язково йдеться про вихід певних територій зі складу України, але, наприклад, прагнення певних територіальних громад до більшої самостійності та згодом висунення вимог щодо надання їм статусу автономії. Проведення децентралізації влади у державі з активним збройним конфліктом є не зовсім доречним. Адже, як ми наголошували вище, Схід України не є єдиним нестабільним регіоном у державі. Гасла про розширення повноважень певних областей, прагнення приєднання до інших держав, сусідів України, є першим проявом можливої загрози для національної безпеки України.

Змістом автономізму є обґрунтування проєктів утворення вільних територіальних просторів як альтернативи централізованим моделям здійснення влади. Переважно автономізм розглядають як ліворадикальний соціально-політичний рух [68, с. 87].

Залежно від кількості учасників сепаратистського конфлікту виділяють односторонній та багатосторонній сепаратизм.

У двосторонньому сепаратизмі є два учасники: органи центральної державної влади та регіон, який перебуває у складі держави, але має на меті здобути широку автономію або вийти зі складу цієї країни. Прикладом є самопроголошене Придністров'я, яке відділилось від Республіки Молдова.

До багатостороннього сепаратизму, крім згаданих вище учасників, залучені додаткові організації або цілі держави. Вони є надзвичайно активними, коли сепаратизм має етнічну чи релігійну складову. Яскравим прикладом багатостороннього сепаратизму є ситуація в Грузії, де центральній владі протистоять сепаратистські уряди Абхазії та Південної Осетії, які мають досить сильну підтримку з боку РФ [49, с. 47].

Залежно від методів, які використовують задля досягнення поставленої мети, сепаратизм поділяють на мирний та збройний. Прикладом мирного сепаратизму може слугувати діяльність баскських націоналістів, які мають намір відділитися від Мадрида ненасильницьким шляхом [51, с. 275].

Але все ж більшість сепаратистських конфліктів має форму збройного протистояння. Згідно з даними Гейдельберзького інституту з вивчення міжнародних конфліктів, на сьогодні у світі триває 45 сецесіоністських конфліктів, з яких 28 є насильницькими [69, с. 373].

Залежно від динаміки функціонування сепаратистські конфлікти поділяють на еволюційні та радикальні. Для еволюційного сепаратизму характерний переговорний процес між центром і регіоном. Такий підхід значно знижує негативні соціальні наслідки сепаратизму, але передбачає значні поступки з боку центральної влади. Але коли переговорний процес не дає бажаних результатів і триває досить довго, регіональні еліти можуть

погрожувати застосуванням збройних методів. Саме тому еволюційний сепаратизм може досить легко перерости в радикальний.

Для радикального сепаратизму характерна досить жорстка позиція сторін та орієнтація на використання насильницьких та силових засобів. Ініціатором радикального сепаратизму в більшості випадків є центральна влада, яка не бажає йти на поступки регіону. Цей різновид сепаратизму сприяє дестабілізації соціально-політичної ситуації в державі та знижує рівень довіри до центральної влади. Зазвичай він триває довго.

Залежно від завдань політичної еліти виділяють стратегічний та тактичний сепаратизм. Стратегічний сепаратизм передбачає зміну обсягу повноважень регіональної політичної еліти (політична автономія) чи вихід зі складу держави. Тактичний сепаратизм полягає в тому, що його лозунги й деякі акції є лише засобом тиску на центральну владу [49, с. 48–49].

За ознакою тривалості виділяють постійний та тимчасовий сепаратизм. Тимчасовий переважно виявляється тоді, коли погіршується соціально-економічна ситуація та знижується рівень довіри до центральної влади. Постійний сепаратизм переважає на територіях компактного проживання етнічних меншин [48, с. 166].

Сепаратизм, спрямований на зміну державних кордонів, вважають зовнішнім. Якщо ж певний регіон залишається у складі держави, то йдеться про внутрішній сепаратизм [70, с. 67].

Залежно від причин виникнення сепаратизм може бути виправданим та міфологічним (ірраціональним). Якщо відбуваються реальні утиски національних меншин за мовною, релігійною чи іншими ознаками, то слід говорити про виправданий сепаратизм, що кореспондує з правом народів на самовизначення. Своєю чергою, для ірраціонального характерне штучне нагнітання сепаратистських настроїв, використання ідеологічних маніпуляцій тощо. Прикладом міфологічного сепаратизму є події на Сході України, адже український сепаратизм став можливим лише за підтримки РФ [71, с. 216].

За способом комунікації учасників сепаратистських спільнот сепаратизм поділяють на віртуальний та реальний [45, с. 351].

Беручи до уваги дослідження вчених-криміналістів, можна виокремити найбільш характерні для нього ознаки.

По-перше, для сепаратизму характерною є суспільна небезпечність. Г. Маляр вважає, що запровадження за посягання на територіальну цілісність України покарання у вигляді довічного позбавлення волі свідчить, що такі дії становлять найвищий ступінь суспільної небезпеки. Також остання наголошує, що дії сепаратистів повністю охоплюються ст. 110 КК України. Найвищий ступінь суспільної небезпеки таких дій підтверджується також ЗУ «Про амністію» [72], зокрема тим, що особи, засуджені за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, амністії не підлягають [73].

По-друге, для сепаратизму характерна винність. Слушно стверджує у своєму дослідженні Д. Вітрова, що «діяння, які містять у собі ознаки сепаратизму, вчиняються винною особою виключно у формі прямого умислу» [6, с. 146]. Мета вчинення таких дій, а саме завдання шкоди територіальній цілісності та недоторканності України, її суверенітету, обороноздатності тощо, вказує на наявність прямого умислу [74, с. 128].

По-третє, ще однією обов'язковою ознакою сепаратизму є наявність мети. Мета може бути різною – як політичною, так і економічною. Сепаратизм як процес не може відбуватися без мети, якої потрібно досягнути. Цілі можуть бути різними, вони можуть бути як соціальними, так і політичними, наприклад, незалежність, приєднання до іншої держави, підвищення автономного статусу тощо [75].

По-четверте, сепаратизм є діянням (дією чи бездіяльністю). Йдеться про юридично значиме діяння, яке контролюється свідомістю людини (вольове діяння) і яке заборонене законом [76, с. 95]. Сепаратизм у вигляді дії полягає,

наприклад, в участі у незаконних збройних формуваннях, таких як ЛНР та ДНР тощо [77].

Як відомо, бездіяльність – це така форма поведінки особи, яка полягає у невчиненні нею дій, які вона могла і повинна була вчинити за тих чи інших умов [76, с. 97]. Прикладом так званої «сепаратистської бездіяльності» може слугувати невжиття заходів щодо проявів сепаратизму та закликів до нього усіма тими, хто поставлений державою на захист закону та правопорядку [78].

По-п'яте, сепаратизму властиве завдання шкоди національним інтересам держави, під якими слід розуміти ті важливі інтереси людини та держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її поступовий демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [79]. Зараз спостерігаємо зміну геополітичної ситуації саме в контексті нашої держави. Це, своєю чергою, призвело до необхідності перегляду та уточнення національних інтересів України [80].

По-шосте, сепаратизм має історичний характер. Це означає, що він завжди ґрунтується на історичному досвіді нації [81, с. 93].

По-сьоме, сепаратизм є явищем конфліктним. Так, Ю. Мацієвський у своєму науковому дослідженні зазначає, що всі конфлікти ґрунтуються на несумісності інтересів, ворожості між групами чи окремими особами [82, с. 6].

Конфлікт не може виникнути без протилежностей та суперечностей. Залежно від типу боротьби одні конфлікти вирішують ці суперечності та протиріччя, а інші трансформують їх у відкрите зіткнення чи насильницьку боротьбу [83, с. 64].

По-восьме, сепаратизм має соціальне підґрунтя. Соціальна природа сепаратизму в Україні полягає в тому, що на території України відбувся злам громадської думки. На окупованих територіях вона перебуває в невизначеному стані, її розвиток буде залежати від подальших перспектив миру та війни [84, с. 9].

По-дев'яте, сепаратизм характеризується протиправністю. За протиправну поведінку в кримінальному законодавстві України встановлено певний вид та

міру покарання [85]. Протиправність сепаратизму полягає в діяльності, яка спрямована на зміну державних кордонів України, на відділення частини її території [74, с. 61].

Згідно з Основним Законом України, а саме ч. 2 ст. 2, територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою [86]. Ст. 110 КК України встановлено відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, об'єктивною стороною якого є «дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України»; «публічні заклики до вчинення дій, метою яких є зміна меж території України; розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дій, метою яких є зміна меж території України». Суб'єктивна сторона злочину має форму прямого умислу. Характерною є також наявність мети – змінити межі території України [87].

Ст. 109 КК України встановлено відповідальність за «насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади»; «змову про вчинення таких дій»; «публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади»; «розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій» [88].

Що стосується мотивів вчинення таких дій, то вони не впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення, проте їх враховують під час встановлення мети винних осіб. Загалом мотиви можуть бути найрізноманітнішими: це і корисливі мотиви, і особистісні, наприклад, незадоволення діями центральної державної влади тощо [89].

Під час проведення анкетування у респондентів запитували про те, чи підлягатиме сепаратизм кримінально-правовій кваліфікації за ст. 110 КК України саме тому, що його сутністю є порушення територіальної цілісності і недоторканності території України. 89,5 % (197 осіб) опитаних погоджуються з таким варіантом кваліфікації, 4,5 % – виступили проти такої ідеї, а 6 % респондентів не могли дати однозначної відповіді (Додаток Р).

Враховуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що виділення сепаратизму як окремого складу злочину не є доцільним. Вважаємо, що склад злочину, зазначений саме у ст. 110 КК України, передбачає дії, які вже мають ознаки сепаратизму та мають на меті відокремлення частини території від держави, а ст. 109 КК України охоплюються дії, які спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади з метою набуття статусу розширеної автономії.

Проте, результати проведеного анкетування дещо інші. 69 % опитаних висловилися за необхідність виділення «сепаратизму» як окремого складу кримінального правопорушення та доповнення відповідною статтею Особливої частини КК України. 37 % респондентів не підтримали таку ідею, а 31 % – не зміг дати однозначної відповіді (додаток Р).

Враховуючи зазначені вище ознаки сепаратизму, можемо виокремити ті його види, які є характерними саме для України. Насамперед, сепаратизм в Україні є регіональним, оскільки окремий регіон України (а саме Донецька та Луганські області) спочатку прагнув просто отримати статус державного утворення, а тепер має намір приєднатися до іншої держави.

Цей рух в Україні є також політичним, адже саме для такого виду сепаратизму характерна дискримінація певного регіону з боку центральної державної влади. Саме тому ціллю такого сепаратизму є відокремлення від держави, яке вважають єдиним способом подолання такої дискримінації [90]. Слушною є думка експерта правозахисного центру «Наш Світ» А. Кравчука про те, що для розгортання конфлікту на Сході України було використано проблеми дискримінації за мовною та етнічною ознаками [91].

Також сепаратизм в Україні сьогодні є фактичним, адже українська влада втратила контроль над більшістю стратегічних об'єктів та адміністративних будівель у східному регіоні України.

Український сепаратизм є збройним. Фактом, який це підтверджує, може слугувати те, що вся зброя, яку використовують проросійські бойовики, вироблена або на території колишнього СРСР, а бо на території РФ [92].

Оскільки метою донбаських сепаратистів не є створення окремої, суверенної, незалежної держави, а приєднання до іншої, а саме до РФ, то український сепаратизм набув ознак іредентизму. Адже, як було зазначено вище, для іредентизму важливим є наявність зовнішніх союзників (у нашому випадку це РФ) та вплив останніх на політичні процеси в конфліктному регіоні та державі в цілому [93].

Таким чином, для кращого розуміння явища сепаратизму в дисертаційному дослідженні використано міждисциплінарний підхід. Однак, проаналізувавши вищевикладений матеріал, можемо стверджувати, що поняття сепаратизму в політологічній, соціологічній літературі розкрито досить поверхнево та суперечливо, проте ці напрацювання можна використати для надання власного тлумачення кримінологічного поняття сепаратизму з метою визначення напрямків і засобів попередження його суспільно небезпечних проявів.

Проблему використання поняття «сепаратизм» у кримінальному праві України досліджував А. Рубашенко. У своїй праці автор трактує сепаратизм у вузькому та широкому значенні. У вузькому розумінні під сепаратизмом розуміють сецесійну діяльність, спрямовану на відокремлення території, а в широкому трактуванні під сепаратизмом мають на увазі не лише прагнення до відокремлення, але й розширення прав регіону без відокремлення. Якщо брати до уваги поняття сепаратизму в його вузькому сенсі, то такі дії слід кваліфікувати за ст. 110 КК України. Проте, якщо дії, спрямовані на автономізацію чи децентралізацію, вчиняються насильницьким способом, то сепаратистські дії можуть кваліфікуватися за ст. 109 КК України. Таким чином, окремі прояви сепаратизму, які не пов'язані зі зміною меж державних кордонів держави можуть підпадати під дію ст. 109 КК України [4, с. 94–95].

Інша група вчених, а саме В. Батиргареева та Н. Нетеса, вважає, що сепаратизм повністю охоплюється діями, спрямованими на посягання на територіальну цілісність та недоторканність країни або на зміну чи повалення конституційного ладу, тобто тими діяннями, які описані в ст. ст. 109, 110 КК України [70, с. 67].

Погоджуємось із позицією М. Стиранки про те, що сепаратизм не охоплюється лише ст. 110 КК України. Злочин, передбачений ст. 109 КК України, теж може мати ознаки сепаратизму, коли йдеться про сепаратистські прояви, пов'язані з надання автономії певній території. Це, на думку автора, змінює таку структурну складову конституційного ладу, як територіальний устрій. Крім цього, у дослідженні зазначається, що сепаратизм посягає або на територіальну цілісність і недоторканність (у разі відділення від держави окремих територій), або на територіальний устрій (у разі автономії окремих територіальних суб'єктів) [94]. А. Савченко вважає, що фактично всі кримінальні правопорушення, які вчиняють на шкоду національним інтересам України, зокрема ті, які передбачені ст. ст. 109, 110, 110-2, 111 КК України, пов'язані із сепаратизмом. Також вчинення діянь, які мають ознаки сепаратизму, може супроводжуватись іншими, суміжними кримінальними правопорушеннями. Сепаратизм у своїх крайніх та найбільш загострених формах може виявлятися у вчиненні кримінальних правопорушень терористичного характеру, умисних убивствах тощо [95, с. 78–83].

Позиція автора з приводу того, що фактично всі злочини проти основ національної безпеки України пов'язані із сепаратизмом, видається обґрунтованою. Вважаємо, що ознаки сепаратистських діянь має державна зрада (ст. 111 КК України), адже об'єктом цього злочину є національна безпека України, а однією зі складових національної безпеки є територіальна цілісність та територіальна недоторканність держави. Крім цього, як відомо, одним із способів вчинення державної зради може бути надання допомоги іноземній державі, організації у проведенні підривної діяльності проти України.

Шпигунство як склад злочину, який передбачено ст. 114 КК України, полягає у вчиненні іноземцем або особою без громадянства дій, спрямованих на передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Такі дії можуть вчинятися з метою подальшого посягання на територіальну цілісність чи недоторканність України, насильницьку зміну чи

повалення конституційного ладу , тобто тих складів злочинів, які безпосередньо мають ознаки сепаратизму.

Ще одним суміжним із явищем сепаратизму складом злочину є диверсія (ст. 113 КК України). Диверсія полягає у вчиненні дій, описаних у диспозиції статті, з метою ослаблення держави. Наслідки таких дій у подальшому можуть бути використані для подальшого розколу України.

Вважаємо, що типовими кримінальними правопорушеннями, які так чи так пов'язані із сепаратизмом, є не лише злочини проти основ національної безпеки України, а й кримінальні правопорушення проти громадської безпеки. Наприклад, однією з цілей вчинення терористичного акту (ст. 258 КК України) є порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення. Дії, які мають ознаки тероризму можуть вчинятися на фоні сепаратизму.

Ще одним суміжним із явищем сепаратизму складом кримінального правопорушення є незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами чи вибуховими речовинами (ст. 263 КК України). В Україні сепаратисти, бойовики, терористи мають у своєму користуванні та володінні озброєння та боеприпаси невідомого походження та без дозвільних документів.

Іншими суміжними із явищем сепаратизму можуть виступати такі кримінальні правопорушення, як: створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України); найманство (ст. 447 КК України); захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК України); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України) тощо.

Таким чином, міжгалузевий аналіз правових норм дає змогу зробити правильну кримінально-правову оцінку діянь, що мають ознаки сепаратизму, адже залежно від виду і складу злочину визначають, чи охоплюється все скоєне однією кримінально-правовою нормою, чи йдеться про сукупність злочинів, а, отже, потрібно інкримінувати особі дві чи більше статті Особливої частини [96, с. 85].

Щодо кримінального законодавства, то в КК України [97] слово «сепаратизм» взагалі не згадане.

Поняття сепаратизму лише використовується в назві ЗУ 1533-VII від 19 червня 2014 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за фінансування сепаратизму» [98]. Цим законом КК України було доповнено ст. 110-2 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території чи кордону України».

Основною метою цього закону є «забезпечення стабільності в Україні, попередження протиправної сепаратистської діяльності, яка має на меті насильницьку зміну меж території або державного кордону України» [99].

Згідно з даними Державної служби фінансового моніторингу 2017 року було заблоковано 31 фінансову операцію осіб, які, за інформацією правоохоронних органів, можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму, сепаратизму, на загальну суму у гривневому еквіваленті 51,6 млн [100].

Проте, ефективність введення в дію такої кримінально-правової норми можна простежити на основі судової практики. Відповідно до даних ЄДРСР, у період з 2014 року, тобто з моменту набуття чинності цією кримінально-правовою нормою, і станом на 2020 рік суди ухвалили лише дев'ять обвинувальних вироків.

Наприклад, Жовтневим районним судом м. Запоріжжя від 08 жовтня 2015 року встановлено, що «ОСОБА_2 у період часу з квітня по липень 2015 року здійснила фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України та порушення порядку, встановленого Конституцією України, на загальну суму 1000000 гривень, а саме: вчинила валютнообмінні операції з метою фінансового та матеріального забезпечення не передбаченого законом збройного формування ОСОБА_4». Такі дії суд кваліфікував за ч. 1 ст. 110-2 КК України [101].

Згідно з вироким Київського районного суду м. Харкова від 19 листопада 2018 року «ОСОБА_2 приблизно 10–15 травня 2018 року за допомогою

можливостей Інтернету знайшов сайт юридичної особи – Донецький міський благодійний фонд «Доброта», на розрахункові рахунки якого надходили різноманітні грошові кошти, які за допомогою різноманітних платіжних систем оплати і переказів перераховували до фонду «Гуманитарные волонтеры Новороссии» (місто Донецьк) з метою допомоги та підтримки діяльності зазначених організацій на сході України у вигляді закупівлі спорядження, обмундирування та медикаментів т.з. підрозділу 100-ї окремої мотострілкової бригади республіканської гвардії «ДНР – Бригада «Купол». ОСОБА_2, будучи достовірно обізнаним про існування терористичної організації «Донецька народна республіка», діяльність якої пов'язана насамперед з учиненням дій, спрямованих на зміну меж території або державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України, діючи умисно, здійснив фінансування цих дій шляхом перерахунку грошових коштів у сумі 1380 (одна тисяча триста вісімдесят) гривень» [102].

За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст.110-2 КК України, 14.08.2019 року Троїцьким районним судом Луганської області ухвалено один обвинувальний вирок. Так, «на початку 2015 року в обвинуваченій ОСОБА_1, ОСОБА_2 та інших невстановлених осіб виник умисел на створення на тимчасово окупованій території Луганської області фінансової установи з її реєстрацією в органах влади т.зв. «ЛНР» та подальшою сплатою обов'язкових платежів до бюджету т.зв. «ЛНР». При цьому, зазначені особи усвідомлювали, що частина коштів т.зв. «бюджету «ЛНР» йде на фінансування діяльності окупаційних органів влади та силового блоку терористичної організації «ЛНР», представники якого вчиняють на території Луганської області терористичні акти, провокації воєнного конфлікту та здійснюють збройне протистояння з правоохоронними органами і ЗСУ» [103].

Також слід зазначити, що в самих судових рішеннях поняття «сепаратизм» у поодиноких випадках використовується, але не для опису складу злочину чи в контексті кримінально караних дій, а у вигляді словосполучень: «поширення газет із сепаратистськими закликами» [104], «шляхом підтримки

сепаратистських цілеспрямованостей» [105], «поширював у мережі Інтернет інформацію зі змістом сепаратистського характеру» [106], беручи участь у масових зібраннях сепаратистського спрямування [107], «поділяючи злочинні наміри незаконних об'єднань сепаратистського та терористичного спрямування» [108] тощо.

Щодо доцільності виділення окремої норми, передбаченої ст. 110-2 КК України, вчені Н. Невідома та О. Шульженко стверджують, що зазначена стаття передбачає відповідальність за дії, які, по суті, є пособництвом у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109, 110 КК України [109, с. 104].

Таку позицію підтримуємо, адже дії, описані в диспозиції ст. 110-2 КК України, справді є пособництвом у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109, 110 КК України, проте кримінальна відповідальність за пособництво вже передбачена ч. 5 ст. 27 КК України. Ст. 110-2 КК України є спеціальною нормою щодо ч. 5 ст. 27 КК України, проте іншим чином нею питання про кримінальну відповідальність не вирішується. Саме тому вважаємо, що виділення окремої норми, яка встановлює кримінальну відповідальність за пособництво у вчиненні дій, передбачених ст. ст. 109, 110 КК України, не є доцільним.

Враховуючи вищевикладене та аналіз нормативних документів, доходимо висновку, що сепаратизм як явище має на меті насамперед порушення територіальної цілісності і спрямоване на відділення певного регіону від держави. Саме тому сепаратизм вважають основним дезінтеграційним явищем, яке становить загрозу основам національної безпеки держави. Проте, ґрунтуючись на деяких енциклопедичних положеннях та нормативному визначенню цього явища, яке міститься у згаданому вище законопроекті, під сепаратизмом розуміють і діяльність, спрямовану на здобуття певною територією чи регіоном широкої автономії.

Беручи до уваги події, які відбуваються в Україні, мету конфлікту на Сході України, сепаратизм розглядатимемо у вузькому значенні цього терміна, а саме

як діяльність, спрямовану на порушення територіальної цілісності України, зміну меж існуючого кордону держави. Саме тому нормативною основою для формулювання поняття сепаратизму, його подальшої кримінологічної характеристики становитиме ст. 110 КК України, якою встановлюють кримінальну відповідальність за порушення територіальної цілісності та недоторканності України.

Враховуючи вищевикладене, сепаратизм – це суспільно небезпечне, кримінально-протиправне явище, яке виявляється в сукупності діянь, які спрямовані проти територіальної цілісності і недоторканності держави та мають на меті вихід частини території з-під юрисдикції центральної державної влади і створення власного незалежного державного утворення або приєднання до іншої держави

Саме завдяки аналізу та характеристиці основних форм та видів сепаратизму як кримінально-протиправного явища сучасності можна виробити дієві механізми для попередження сепаратистських конфліктів у майбутньому [110, с. 115].

Підсумовуючи, зацентруємо, що для юридичної науки, зокрема для кримінального права та кримінології, явище сепаратизму є, по суті, новелою, адже на сьогодні відсутні будь-які комплексні наукові дослідження цього явища. Про це свідчить, наприклад, відсутність єдиного підходу до розуміння цього явища, суперечливість у трактуванні сепаратизму, його ознак та різновидів.

Висновки до розділу 1

Під час аналізу стану дослідження сепаратизму як суспільно-політичного явища сучасності виокремлено головні дискусійні аспекти: які дії чи процеси охоплюються поняттям «сепаратизм»; доцільність чи небезпечність визначення сепаратизму на законодавчому рівні; доцільність виділення сепаратизму як окремого кримінального правопорушення; дискусії щодо визначення норм, якими охоплюються діяння, що мають ознаки сепаратизму. Встановлено, що

комплексних наукових досліджень потребують такі моменти: особа сепаратиста в Україні як кримінологічний аспект вивчення сепаратизму; комплексна кримінологічна характеристика сепаратизму як кримінально-протиправного явища сучасності; причини та умови виникнення сепаратизму в Україні; шляхи удосконалення засобів попередження сепаратизму в Україні.

У межах дисертаційного дослідження поняття сепаратизму розглянуто у вузькому значенні. Визначено, що з погляду кримінології сепаратизм – це суспільно небезпечне, кримінально-протиправне явище, яке виявляється в сукупності діянь, які спрямовані проти територіальної цілісності і недоторканності держави та мають на меті вихід частини території з-під юрисдикції центральної державної влади і створення власного незалежного державного утворення або приєднання до іншої держави.

Виокремлено загальні (конфліктність, історичний та соціальний характер) та кримінологічні (суспільна небезпечність, винність, протиправність, діяння (дія чи бездіяльність), наявність мети) ознаки сепаратизму.

З'ясовано, що сепаратизм в Україні є східноєвропейським, політичним, регіональним, в основі якого лежить ідеологічний чинник, фактичним та багатостороннім, збройним та таким, який набув ознак іредентизму.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Кількісні та якісні показники сепаратистських кримінально-протиправних діянь в Україні

Кримінологічна характеристика злочинності – це сукупність статистично значимих показників про злочинність (кримінальні правопорушення) і особистість злочинців, які відображають їх кількісний та структурний стан, а також ступінь їх суспільної небезпеки [111, с. 52].

Структура злочинності – це внутрішня, притаманна їй ознака, що розкриває її будову, окремі складові частини в загальній їх сукупності за визначений відрізок часу та на визначеній території. Від того, якою вона є, залежить і «напрямок головного удару» в боротьбі з нею. Структура наочно показує, що таке злочинність у визначених умовах, яка визначальна якість цього явища [112, с. 68].

У своєму дослідженні М. Фіалка зазначає, що під кримінологічною характеристикою злочинності слід розуміти аналіз її кількісних та якісних показників, таких, як коефіцієнти злочинності, динаміка та географія злочинності, її рівень, структура та характер тощо [113, с. 244].

Своєю чергою, О. Тихонова заперечує те, що за допомогою статистичних показників, математичних формул та розрахунків можна з'ясувати сутність злочинності та її детермінанти. Необхідно одночасно з кількісними ознаками злочинності аналізувати й усі інші процеси та явища в суспільстві, визначати їх взаємозв'язок та взаємозалежність [114, с. 248].

Таким чином, злочинність можна оцінювати за допомогою кількісних та якісних показників. Кількісними її ознаками є: рівень злочинності, рівень судимості, ціна злочинності, коефіцієнти та динаміка злочинності, а якісними показниками, які характеризують внутрішній бік злочинності, є: структура, характер та географія злочинності [115].

Починаючи з березня 2014 року, кількість кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України різко зростає. Суспільна небезпечність таких діянь полягає в тому, що вони переважно завдають шкоду конституційному ладу держави, її обороноздатності тощо [116, с. 190].

Першим та чи не найважливішим етапом попередження сепаратизму є проведення комплексної кримінологічної характеристики цього явища.

Задля цього слід проаналізувати та узагальнити кількісні показники, а саме:

1. Рівень вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки сепаратизму. За загальним правилом, рівень злочинності є її кількісним показником, який є сумою вчинених кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили, за певний проміжок часу на певній території [117].

Говорячи про рівень злочинності, мають на увазі саме зареєстровану злочинність. Рівень фактичної злочинності складається із зареєстрованої і прихованої (латентної) злочинності. Щодо останнього рівня злочинності існують лише припущення [118].

Прийнято вважати, що в Україні як колись, так і зараз можна говорити про так званий «латентний сепаратизм». Наприклад, як зазначають у МВС, яскраво вираженим так званий «латентний сепаратизм» є в Одесі і поширюється він на всю територію України. Радник міністра внутрішніх справ України З. Шкіряк зазначав про те, що певні особи скуповують телеканали та проводять в ефірі відкриту агітаційну проросійську пропаганду, що є надзвичайно небезпечним для України [119].

Також простежується прояв «латентного сепаратизму» у звільнених містах Донбасу. У розслідуванні «Брат за брата», проведеного журналістами, зазначається, що у звільнених містах Донбасу до влади поступово повертаються сепаратисти, які уникнули відповідальності за свої дії, а проукраїнські патріоти на цих територіях продовжують зазнавати утисків [120]. Прикладом може слугувати ситуація з ексером міста Слов'янськ Н. Штепою. Вона публічно закликала президента РФ ввести війська у місто. Після

того, як Слов'янськ було звільнено від бойовиків і він перейшов під контроль української армії, її було заарештовано. Судовий процес у кримінальній справі за участі Н. Штепи тривав близько шести років, протягом яких п'ять разів змінювались судді, але жоден з них не виніс вироку. У підсумку Н. Штепа знову була претендентом на посаду мера міста Слов'янська на останніх виборах 2020 року [121].

Цілком виправданим є позиція О. М. Гуміна щодо необхідності створення в системі правоохоронних органів спеціальних підрозділів – центрів громадських зв'язків задля посилення рівня інформування населення про негативні наслідки злочинності [122, с. 428].

Рівень вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки сепаратизму за 2013–2020 роки наведено в додатку Б. У чисельнику таблиці зазначено кількість облікованих кримінальних правопорушень, а у знаменнику – кількість виявлених осіб, що їх вчинили.

Як видно з поданої інформації, за останні 7 років усього було обліковано дані про 1772 кримінальних правопорушення, які мають ознаки сепаратизму та передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України. Своєю чергою, було виявлено 687 осіб, що їх вчинили. Слід звернути увагу на розрив між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили. Виходячи з наведених вище статистичних даних, в Україні у 2,5 рази менше виявлених злочинців, ніж кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109–110-2 КК України. Це пояснюється тим, що у статистиці відображають дані лише стосовно тих осіб, вину яких встановлено.

2. Наступним кількісним показником є рівень судимості, тобто кількість осіб, яких притягнуто до відповідальності і засуджено до певних покарань за вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки сепаратизму. Фактично це ті особи, щодо яких набув чинності обвинувальний вирок суду [123, с. 67]. Інформацію щодо рівня судимості за злочини, передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України, наведено в додатку В. У чисельнику таблиці

містяться дані щодо кількості засуджених осіб, а у знаменнику – кількість кримінальних правопорушень, провадження щодо яких закрито, за роками.

Таким чином, за період 2013–2020 рр. в Україні за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України, засуджено 750 осіб. Своєю чергою, 130 кримінальних проваджень за ст. ст. 109–110-2 КК України закрито через відсутність події кримінального правопорушення, набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за вчинене діяння, існування вироку щодо того самого обвинувачення, що набрав законної сили, або ухвали суду про закриття кримінального провадження щодо того самого обвинувачення.

Наприклад, вироком Октябрського районного суду м. Полтави від 07 серпня 2020 року ОСОБА_1 визнано невинуватою, а провадження у справі закрито із зазначених вище підстав, зокрема «суд вважає недоведеним поза розумним сумнівом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК України, позаяк інкриміновані ОСОБА_1 висловлювання не містять фактичних даних, а є особистісними оцінками судженнями, думками та переконаннями у сатиричній формі із застосуванням мовних засобів щодо подій, які відбуваються в державі, де він проживає та громадянином якої являється. Отож, кримінальна відповідальність за негативні висловлювання громадянина України ОСОБА_1 з особистісною критикою та його сатиричні оцінки судження щодо певних подій у рамках інтернет-спілкування в Україні як демократичній державі відсутня» [124].

Костянтинівським міськрайонним судом Донецької області виголошено вирок, за яким ОСОБА 4, якого обвинувачували у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 110 КК України, визнано невинуватим, а провадження у справі закрито. Своє рішення суд мотивував тим, що «стороною обвинувачення не надано безсумнівних, об'єктивних, належних та допустимих доказів, якими б беззаперечно підтверджувалося скоєння обвинуваченим умисних дій та публічних закликів з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого

Конституцією України, тобто вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 110 КК України» [125].

У зв'язку з відсутністю в діях складу кримінального правопорушення визнано невинуватим та виправдано ОСОБА_3 за обвинуваченням у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 110, ч. 1 ст. 258-3, ч. 2 ст. 364 КК України. Так, відповідно до вироку Кременського районного суду Луганської області від 01 червня 2017 року, «громадянина України ОСОБА_3 обрано міським головою м. Стаханова Луганської області. Того ж дня на вказаній сесії він прийняв присягу службової особи органів місцевого самоврядування. З середини квітня 2014 року в Луганській області, а також у м. Стаханові стали проводитися незаконні зібрання та мітинги, у яких брав участь ОСОБА_3, направлені на проведення в Луганській області місцевого референдуму, спрямованого на антиконституційну зміну меж території України з одночасним створенням незаконної озброєної терористичної організації – так званої «Луганської народної республіки» (далі ЛНР)». Проте, мотивуючи своє рішення, суд зазначив, що «надані стороною обвинувачення докази, ні кожен окремо, ні в сукупності, не підтверджують факт вчинення ОСОБА_3 як особою, яка є представником влади, умисних дій з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічних закликів до вчинення таких дій, що призвело до тяжких наслідків та загибелі людей, а також організаційне та інше сприяння діяльності терористичної організації» [126].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що кількість закритих кримінальних проваджень у 6,1 рази є меншою порівняно з кількістю засуджених осіб за ст. ст. 109–110-2 КК України. Але, незважаючи на це, в переважній більшості випадків за сепаратизм в Україні частіше залишають на волі у зв'язку із застосуванням положень ст. 75 КК України. Згідно з опрацьованими матеріалами в Україні сформувалась практика судів, за якої лише 4 % осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109–110-2 КК України, засуджено до реальних строків

позбавлення волі. Досить цікавими є результати проведеного анкетування з цього приводу. Так, 46,8 % опитаних підтримують таку практику, натомість 20,9 % з такою тенденцією не погоджуються, вважають її неприйнятною, а 32,3 % респондентів не змогли дати однозначної відповіді на це запитання (додаток Р).

3. Наступною кількісною ознакою, за якою характеризуватиметься сепаратизм, є його ціна, тобто людські, економічні, соціальні, моральні та інші негативні наслідки, які настали для України внаслідок подій на Сході України.

Обчислюючи цей показник, до уваги беруть кількість убитих і покалічених потерпілих, пограбованих, обкрадених і принижених внаслідок вчинення злочинів; розміри матеріальної шкоди, завданої злочинами, і витрати держави на лікування потерпілих і поновлення їхнього здоров'я; витрати на утримання відповідних установ і правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу зі злочинністю [127].

Унаслідок окупації Донбасу Україна зазнала значних втрат, зокрема матеріальних. Для того, щоб оцінити економічні збитки на окупованих територіях, використовують непрямий метод розрахунку. Суть цього методу полягає у множенні номінального ВВП, яке припадало на окуповані території у 2013 році, на співвідношення ВВП до активів, яке є відносно сталим показником для кожної країни (для України середнє значення за 2010–2013 рр. становить 1,84). За допомогою цього методу можна оцінити загальний масштаб збитків. Обчислена таким методом вартість втрачених на окупованих територіях активів становить \$32 млрд. (без урахування вартості землі та природних ресурсів) [128, с. 43].

Також, згідно з Переліком об'єктів державної власності, матеріально-технічна база яких розташована на території проведення АТО, що унеможливило здійснення ними їх основної діяльності, кількість таких державних підприємств становить 364 [129].

Відомо, що Донецька та Луганська області були найбільшими індустріальними регіонами України. Саме на ці регіони припадала чверть

українського експорту (17 мільярдів доларів на рік). Понад 80 металургійних підприємств Донбасу здійснювали експорт продукції у 50 країн світу. Завдяки цьому Україна до війни посідала десяте місце у світовому рейтингу виплавки сталі. У 2013 році видобуток вугілля в Україні сягнув майже 84 мільйони тонн, і майже 75 % з них припадало на Донбас. З початком війни $\frac{2}{3}$ шахт залишилися на окупованій території. Діяльність вугільних підприємств частково зупинилася. Видобуток вугілля в Україні вже у 2015 році зменшився майже удвічі [130].

Значно погіршилося соціальне забезпечення та рівень життя на окупованих територіях. За даними так званого «Міністерства праці та соціальної політики ДНР», середня зарплата в «республіці» становить 9592 російських рублі, що в перерахунку за тодішнім курсом НБУ було еквівалентно 4566 грн. На неокупованій частині Донеччини, за даними Держстату України, середня зарплата у квітні 2017 р. становила 7332 грн. Це в 1,61 разу більше, ніж у «ДНР». У «ЛНР» справи ще гірше, ніж у сусідів. І це продовження давньої традиції, що бере свій початок ще з радянських часів, коли Донецька область за рівнем зарплат та інших соціальних показників випереджала Луганську. За даними «Управління економіки адміністрації Луганська», середня зарплата в місті в червні 2017 року становила 8594 російських рублі, або 3883 грн за курсом НБУ. На підконтрольній Україні частині Луганщини, за даними Держстату України, середня зарплата в червні 2017 р. становила 5943 грн, це в 1,53 разу більше, ніж в окупованому Луганську. Ще більш різким є контраст матеріального забезпечення шахтарів, якщо порівнювати їхні зарплати з довоєнними. Так, середні заробітні плати на вугільних об'єднаннях «ЛНР» за березень 2017 р. в російських рублях становлять: «Краснодонвугілля» – 9667, «Ровенькиантрацит» – 6894, «Свердловантрацит» – 7200. У 2013 році у цих вугільних об'єднаннях зарплати в гривнях були в 1,5 разу вищі, ніж теперішні в рублях. А якщо перерахувати рублі в гривні, то вийде, що за роки окупації зарплата шахтарів зменшилася втричі, тоді як ціни зросли в кілька разів. Після «націоналізації» підприємств, що належать українським компаніям, в «ДНР» і

«ЛНР» гостро постало питання безробіття. За даними місцевих ЗМІ, воно сягає 20 %. Але насправді ситуація значно гірша, оскільки почали закриватися вугільні шахти. За даними антикризового штабу ДТЕК, на захоплених вугільних підприємствах Луганщини звільнено 34 тис. робітників, з яких змогли працевлаштуватися на підконтрольній Україні території лише 300 осіб [131].

Загалом економіка України виявилась неготовою до військової агресії. Для того, щоб повноцінно оцінити наслідки конфлікту, потрібно дочекатися його звершення [132, с. 44].

Але найважливішими та найболючішими для України є саме людські втрати. Згідно з останніми даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини за весь період військового конфлікту (з 14 квітня 2014 року до 31 березня 2020 року) його жертвами стали близько 4–44 тисяч осіб. Точну кількість загиблих підрахувати неможливо. За 6 років війни загинуло від 13 до 13,2 тисячі осіб, з них близько 4 тисячі 100 українських військовослужбовців та 5 тисяч 650 членів озброєних груп. Найбільше цивільних загинуло у 2014 році (2 тисячі 84 особи). Наступного року, за даними ООН, жертвами війни стали 954 людини, у 2016 році – 112 осіб, у 2017-му – 117 цивільних, у 2018-му – 55, у 2019-му – 27 осіб. За три місяці 2020 року війна забрала життя 4 цивільних осіб. Люди гинули від масованих обстрілів із забороненої зброї, а також від стрілецької зброї чи підірвалися на протипіхотних та протитанкових мінах, розтяжках або зазнавали смертельних поранень унаслідок детонації вибухонебезпечних залишків війни. За 6 років на мінах та інших вибухових пристроях підірвалися 329 цивільних осіб. Серед жертв війни на Сході України налічують від 29 до 31 тисячі поранених, з-поміж яких близько 7–9 тисяч цивільних, від 9,5 до 10,5 тис. українських військовослужбовців і від 12,5 до 13,5 тис. членів озброєних угруповань. Від війни довелося втікати приблизно 2 мільйонам осіб, серед них майже 1,5 млн. наших співгромадян перебралися жити до інших регіонів України. Найбільше офіційно зареєстрованих переселенців проживає в Донецькій області – 510,8 тисячі осіб, у Луганській

області – 280,6 тисячі осіб. У Києві налічується 159,6 тисячі переселенців, у Харківській області – 134,1 тисячі. У західному регіоні країни небагато переселенців: у Волинській, Івано-Франківській, Рівненській областях – близько 3 тисяч, у Чернівецькій – 2,5 тисячі [133].

У судових рішеннях шкоду від кримінальних правопорушень, що мають ознаки сепаратизму, описують переважно усталеними фразами, а саме: «шкода внаслідок його вчинення завдана лише державним інтересам» [134], «внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам» [135]. Проте у вироках не деталізовано, яким саме суспільним чи державним інтересам завдано шкоду, та в чому конкретно вона виявляється. Тож доходимо висновку, що питома частина вироків містить однотипну мотивацію, спричиняючи й типовість судової практики. Але варто зазначити, що під час розгляду справ про обвинувачення осіб за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, такий підхід не лише є недоречним, але й шкідливим.

4. Аналіз коефіцієнтів злочинності, які є співвідношенням кількості кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, до чисельності населення країни або її відповідного регіону з розрахунку на заздалегідь обумовлену кількість населення – на 100 тис. або на 1 тис. осіб. Розрізняють два види коефіцієнтів злочинності:

а) коефіцієнт інтенсивності злочинності населення. Він є показником того, як злочинність впливає на населення країни чи певного регіону.

У процесі кримінологічної характеристики будь-якого злочинного явища використовують спеціальні або деталізовані коефіцієнти злочинної активності [136]. Коефіцієнт злочинності обчислюється шляхом поділу абсолютного показника стану злочинності (кількість зареєстрованих злочинів, кількість виявлених осіб, які їх вчинили тощо) на кількість населення, що проживає на певній території в певний період часу та множенням на певну стандартну кількість населення.

Стандартна кількість населення може становити 100 тис., 10 тис. та 1 тис. Вибір величини стандартної кількості населення залежить від чисельності жителів певної територіальної одиниці, наочності репрезентації цього показника та зручності його порівняння з аналогічними даними щодо інших територіальних одиниць. Для великих територіальних одиниць (країна, область, велике місто) коефіцієнти розраховують на 100 тис. населення, для середніх (район, місто) – на 10 тис., для мікрорайонів, підприємств тощо – 1 тис.

Під час визначення кількості населення, відносно якого слід розраховувати коефіцієнти, рекомендують обирати показник наявного населення, тобто кількість осіб, які постійно проживають на певній території (постійне населення), та тимчасово перебувають на ній. Навіть особи, які тимчасово перебувають на певній території, впливають на стан злочинності, тому їх слід враховувати під час обчислення коефіцієнтів.

Кількість населення фіксують органи статистики на певну дату поточного року. Якщо період, за який здійснюється аналіз, становить рік або більше, для розрахунку коефіцієнта може бути взята кількість населення на початок року, на кінець року або середньорічна кількість населення (сума кількості населення на початок та кінець року, поділена на два) [136].

Спробуємо вирахувати коефіцієнт кримінально-протиправного сепаратизму. Для розрахунку використовуватимемо кількість облікованих кримінальних правопорушень, які передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України, у звітному періоді. Цю величину розраховуватимемо відносно населення України станом на початок звітного періоду відповідно до відомостей Державної служби статистики [137]. Дані щодо злочинної інтенсивності кримінальних правопорушень, які мають ознаки сепаратизму та передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України, наведені в додатку Г.

Ґрунтуючись на наведених даних, можна констатувати, що найвищим коефіцієнт був саме у 2014 році, коли кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України і, зокрема, передбачених ст. ст. 109–110-2 КК України, була найбільшою.

б) коефіцієнт злочинної активності населення, який відображає його кримінальну активність. Для розрахунку цього показника беруть кількість зареєстрованих злочинів за певний період часу на певній території, чисельність населення, яке проживає на цій території, та кількість населення території, яке досягло 14 років, тобто віку, з якого передбачена кримінальна відповідальність. Спробуємо визначити коефіцієнт злочинної активності населення за період із 2013 до 2020 року. Як вбачається із розрахунків, найвищою кримінальна активність населення України була саме у 2014 році. Це пояснюється активізацією сепаратистських рухів в Україні (додаток Г).

5. Показником, який відображає зміни рівня, структури та інтенсивності злочинності протягом певного періоду часу на певній території, є її динамікою [138, с. 68].

Так, згідно зі статистичною інформацією про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності ГПУ, за період із січня до грудня 2014 року всього обліковано 527 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, з яких передбачених ст. 109 КК України – 91 випадок, за ст. 110 КК України – 285 випадків, за ст. 110-2 КК України – 6 випадків.

Протягом 2015 року кількість кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України зменшилась та становила 473, з яких передбачених ст. 109 КК України – 48 випадків, за ст. 110 КК України – 217 випадків, за ст. 110-2 КК України – 7.

Із січня до грудня 2016 року органами безпеки було зареєстровано 302 кримінальних правопорушення проти основ національної безпеки України, серед яких 45 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 109 КК України, за ст. 110 КК України – 93 випадки, за ст. 110-2 КК України – 10.

Упродовж 2017 року проти основ національної безпеки України обліковано 325 кримінальних правопорушень, з них 52 – за ст. 109 КК України, 136 – за ст. 110 КК України, 29 – за ст. 110-2 КК України.

За період із січня до грудня 2018 року зареєстровано 428 кримінальних правопорушень, передбачених Розділом I Особливої частини КК України, з яких передбачених ст. 109 КК України – 72, ст. 110 КК України – 165, ст. 110-2 КК України – 37.

Протягом 2019 року обліковано 379 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України: за ст. 109 КК України – 52, ст. 110 КК України – 135, ст. 110-2 КК України – 41 випадок.

Протягом 2020 року обліковано 414 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України: за ст. 109 КК України – 76, ст. 110 КК України – 140, ст. 110-2 КК України – 29 випадків [139].

Таким чином, аналіз статистичної звітності свідчить про наявність точок різкого зростання кількості вчинених кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, зокрема тих, які передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України. При цьому пік припадає саме на 2014 рік – час вибуху сепаратистських проявів в Україні. Така тенденція простежується в побудованому графіку (додаток Д).

Під час кримінологічного аналізу кількісних показників злочинності було зазначено, що злочинність має також і свою якісну характеристику. Більшість кількісних і якісних показників злочинності взаємопов'язані (наприклад, рівень і структура злочинності), і лише комплексне їх вивчення дає уявлення про загальний стан злочинності. Розпочнемо зі структури злочинності як її якісної характеристики. Ознакою, яка розкриває внутрішні аспекти злочинності, різні види та форми кримінальних правопорушень, вчинених на певній території протягом певного проміжку часу, є структура злочинності [140, с. 144].

Структуру розкриємо через відсоткове співвідношення злочинів проти основ національної безпеки в структурі всієї злочинності за період 2013 – 2020 років, а також спробуємо розрахувати відсоток «сепаратизму» серед злочинів проти основ національної безпеки.

Так, відсоток злочинів проти основ національної безпеки у співвідношенні до загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень за 2013 рік

(563560) становив 0,001 %; у 2014 році загальна кількість кримінальних правопорушень становила 529139, а відсоток злочинів проти основ національної безпеки – 0,099 %; у 2015 році загальна кількість кримінальних правопорушень становила 565182, а відсоток злочинів проти основ національної безпеки – 0,083 %; у 2016 році загальна кількість кримінальних правопорушень становила 522604, а відсоток злочинів проти основ національної безпеки – 0,057 %; у 2017 році загальна кількість кримінальних правопорушень становила 523911, а відсоток злочинів проти основ національної безпеки – 0,062 %; у 2018 році загальна кількість кримінальних правопорушень становила 487133, а відсоток злочинів проти основ національної безпеки – 0,087 %; у 2019 році загальна кількість кримінальних правопорушень становила 444130, а відсоток злочинів проти основ національної безпеки – 0,085 %; у 2020 році загальна кількість кримінальних правопорушень становила 360622, а відсоток злочинів проти основ національної безпеки – 0,014 %.

Таким чином, найвищий відсоток злочинів проти основ національної безпеки у співвідношенні із загальною кількістю кримінальних правопорушень, був у 2014 році, а найнижчий – у 2013 році.

Якщо говорити про відсоток «сепаратизму» серед злочинів проти основ національної безпеки, то у 2013 році він становив 1,13 %, у 2014 р. – 72,4 %, у 2015 р. – 57,5 %, у 2016 р. – 49 %, у 2017 р. – 66,7 %, у 2018 р. – 64 %, у 2019 р. – 60,1 %, у 2020 р. – 59,1 %. Виходячи з проведених розрахунків, у 2016 році відсоток «сепаратизму» був найменшим, а рекордним цей показник був у 2014 році, що зрозуміло, адже саме в цей період розпочалися події на сході та півдні України.

Способи вчинення діянь, передбачених ст. ст. 109–110-2 КК України, описані в диспозиціях самих статей. Такі діяння можуть вчинятися шляхом:

- публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади – 14 (7 %) випадків. Це, наприклад, захоплення й утримання будівель чи споруд, що забезпечують

діяльність органів державної влади, призначення всеукраїнського референдуму з питань зміни території не ВРУ, а іншим державним органом чи службовою особою або призначення місцевого референдуму чи проведення з цього питання опитування населення, проголошення певної адміністративно-територіальної одиниці України суверенною державою тощо. Як приклад, можна зазначити випадок, коли «у квітні 2014 року ОСОБА_4, будучи прихильником «ДНР» та «ЛНР», ціллю яких є відокремлення від України, діючи умисно, з метою зміни меж території України, регулярно протягом місяця до початку травня включно брав участь у масових заходах у м. Костянтинівці Донецької області, де неодноразово виступав із публічними закликами до відокремлення від України зазначених областей та створення на їх території проросійської держави «Новоросія» [141];

- розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій – 13 (6,5 %). Поширення матеріалів може здійснюватися шляхом підкидання листівок до поштових скриньок, розклеювання їх на дошках для оголошень. Наприклад, згідно з вироком Краматорського міського суду Донецької області від 03 листопада 2014, «ОСОБА_1, маючи намір на розповсюдження матеріалів із закликами до зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, перебуваючи на одному з мітингів, де були розміщені палатки з агітаційною літературою, придбав близько ста примірників газети «Новороссия» випуск № 2 від 29.05.2014 року та «Новороссия» випуск № 3 від 11.06.2014 року. В подальшому ОСОБА_1, реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на поширення матеріалів із закликами до зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, розповсюдив зазначену вище друковану газетну продукцію серед населення м. Краматорськ шляхом безпосередньої роздачі на вулицях м. Краматорська Донецької області та поміщення примірників до випадкових поштових скриньок» [142];

- дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади – 123 (61,5 %). Наприклад, відповідно до

вироку Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 06 листопада 2014 року, «ОСОБА_2 в період часу з 7 по 10 травня 2014 року на четвертому поверсі будівлі Маріупольської міської ради під час проведення зборів ініціативної групи «ДНР» повідомив невстановленим під час досудового розслідування особам свої особисті дані для призначення його одним із відповідальних за проведення цього неконституційного референдуму щодо проголошення державної самостійності «Донецької Народної Республіки» в Жовтневому районі вказаного міста, на підтвердження чого отримав посвідчення члена комісії з референдуму «ДНР». Згодом, 11 травня 2014 року, в м. Маріуполі Донецької області він, діючи за попередньою змовою з ОСОБА_4, групою осіб та іншими невстановленими під час досудового розслідування особами, матеріали щодо яких виділені в окреме провадження, усвідомлюючи, що його дії призведуть до зміни меж території та державного кордону України, всупереч порядку, передбаченого розділом III Конституції України, о 9 год. 00 хв. Прибув до Жовтневої виборчої дільниці м. Маріуполь, яка знаходилась у будівлі Маріупольської міської ради та протягом дня, до 16 години, біля вказаної будівлі виконував покладені на нього функціональні обов'язки, а саме: не допускав сторонні транспортні засоби та осіб, які б могли зашкодити голосуванню, охороняв урни для голосування, а також сприяв безперешкодному проведенню самопроголошеного референдуму, з метою недопущення його зриву та надання вигляду достовірності його проведення. Незаконний референдум проводили шляхом проставлення відповідної позначки у графах «так» або «ні» на питання « Чи підтримуєте Ви Акт про незалежність і самостійність Донецької Народної Республіки» [143].

Під час аналізу судових рішень, було виділено як окремий спосіб вчинення діянь, які мають ознаки сепаратизму, публічні заклики та розповсюдження матеріалів, спрямованих на зміну територіальної цілісності України чи повалення конституційного ладу, за допомогою соціальних мереж – 50 (25 %) випадків. Згідно з вироком Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 14 липня 2014, «ОСОБА_1 здійснив підключення до соціальної мережі

Інтернет та, використовуючи соціальну мережу «Вконтакте», усвідомлюючи, що він розповсюджує матеріали, які містять заклики до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, з якими будуть ознайомлені всі учасники групи, розмістив під ніком (ім'ям) «ОСОБА_1», що належить йому особисто, повідомлення, у якому містилися заклики до населення України щодо зміни меж території вказаної держави» [144] (додаток М).

Наступною якісною характеристикою злочинності є її географія, тобто визначення місця вчинення тих чи тих кримінальних правопорушень (країна, регіон, населений пункт тощо). За допомогою цієї якісної ознаки можна з'ясувати напрямки переміщення злочинців, регіональні відмінності в реакціях на злочинність [145, с. 183].

Інтенсивність злочинності загалом є неоднорідною, це стосується і сепаратистських проявів. Так, щодо поширення сепаратистських настроїв в Україні можемо стверджувати, що найчастіше випадки сепаратизму можна було простежити саме на сході України (Донецька та Луганська області) – 63,5 %; півдні України (Херсонська, Одеська області) – 17,5 %. Дещо менший відсоток був характерний для півночі (Волинська область) (10 %) та заходу України (Тернопільська, Львівська, Івано-Франківська, Хмельницька області) (9 %).

Згідно з проаналізованими судовими рішеннями стосовно осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109–110-2 КК України, за період з 2014 до 2020 року, 65 % становили місцеві жителі, 31,5 % – сільські жителі та 3,5 % – жителі селищ міського типу.

Ще одним якісним показником злочинності є її характер, який визначають на основі аналізу її структури. Так, питома вага злочинів різного ступеня тяжкості в загальній кількості визначають їх характер і, по суті, ступінь суспільної небезпеки злочинності [115].

Злочини у сфері національної безпеки можна класифікувати за різними критеріями. Для того, щоб зрозуміти ступінь суспільної небезпеки таких діянь,

їх диференціюють за ступенем тяжкості [146, с. 290]. За такою ознакою виділяють:

нетяжкі злочини – діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

тяжкі злочини – діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

особливо тяжкі злочини – діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі [97].

Таким чином, враховуючи вищенаведене, кількісні та якісні показники сепаратизму як кримінально-протиправного явища дають змогу з'ясувати динаміку та географію поширення цього явища, його структуру та дослідити характерні особливості осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що мають ознаки сепаратизму. Також варто наголосити на тому, що правоохоронні органи у звітах надають переважно кількісну характеристику кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки (зокрема передбачених ст. ст. 109–110-2 КК України). Вважаємо, що такі звіти не є повноцінними та комплексними, адже в них зовсім не враховано якісні показники злочинних явищ, зокрема й сепаратизму. Натомість урахування таких показників дасть змогу більш ефективно й активно попереджувати сепаратизм як основну загрозу територіальній цілісності та національній безпеці України.

2.1. Кримінологічний портрет особи сепаратиста в Україні

Важливим елементом кримінологічної характеристики сепаратизму як злочинного явища є особа злочинця (сепаратиста). Дослідження особи

злочинця дозволяє встановити, за яких обставин у неї формуються негативні соціальні властивості, які фактори спонукають її до протиправної поведінки. Також вивчення особи злочинця допомагає узагальнити причини та характер індивідуальної злочинної поведінки [147, с. 88].

Говорити про особу злочинця можна лише тоді, коли йдеться про подію кримінального правопорушення. Особа злочинця наділена сукупністю соціальних властивостей та ознак, які реалізуються нею в конкретному вчиненому кримінальному правопорушенні, надають цьому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній особі – властивостей суспільної небезпечності, у зв'язку з чим її і притягають до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [148, с. 35].

Також під особою злочинця розуміють сукупність соціально значущих властивостей, які в поєднанні із зовнішніми умовами й обставинами впливають на злочинну поведінку [149].

Правильно зазначає О. М. Балинська, стверджуючи, що сучасний образ злочинця не обов'язково означає, що це має бути людина неприємної зовнішності. Насамперед це особа з обов'язковими кримінальними характеристиками аспектів її поведінки, тобто саме діяльнісний аспект є основним акцентом у процесі вивчення особи злочинця [150].

У кримінально-правовому аспекті особу вважають злочинцем після того, як набуде чинності вирок суду, за яким її визнано винною, і триває до моменту відбуття покарання та погашення (зняття) судимості.

Особі злочинця властиві певні ознаки, які визначають її як людину, яка вчинила кримінальне правопорушення. Для неї є характерними загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальне становище, роль у суспільстві), а також властиві лише їй специфічні ознаки, що визначають і відображають характер і ступінь її суспільної небезпечності.

У кримінології ці ознаки поділяють на окремі групи:

- 1) соціально-демографічні;
- 2) кримінально-правові;

- 3) особистісно-рольові;
- 4) соціально-психологічні;
- 5) ознаки правової та моральної свідомості [151].

У навчальному посібнику з кримінології, авторами якого є А. Горбань, В. Михайлова, В. Міщук, виокремлено три підсистеми, які є структурними складовими особи злочинця: соціально-демографічна підсистема особи злочинця, яка містить властивості, пов'язані зі статтю, віком, громадянством, освітою, соціальною належністю, національністю, матеріальним становищем, психічним здоров'ям; соціально-рольова підсистема, яка полягає в характеристиці злочинця за його суспільною небезпекою, аналіз дозлочинної протиправної поведінки, визначення його як члена родини, дружини, батька, сусіда, члена групи дозвілля; морально-психологічна підсистема, основу якої становлять морально-психологічні властивості: правової, трудової, сімейно-побутової, міжособистісної психології, особливості самооцінки [152, с. 100].

Найбільш популярною серед науковців та практиків є структура особи злочинця, запропонована А. Закалюком. У ній учений виділяє дев'ять структурних елементів. Перші три відображають соціальне в особі злочинця (освіта, рід занять, дозвілля, звички тощо), ознаки соціального стану (соціальне становище, належність до певних соціальних груп тощо) та безпосередні ознаки спрямованості особистості (соціальні цінності, інтереси, потреби). Друга група враховує біосоціальні ознаки та містить п'ять складових: демографічні ознаки, які мають соціальне й психологічне значення (стать, вік), психофізіологічні особливості (реакції, адаптації, моторика, тип темпераменту тощо); показники фізичного стану здоров'я (загальний стан, фізичні вади, хронічні захворювання тощо); показники психічного стану здоров'я (патологія, що унеможливорює осудність, аномалії в межах осудності тощо); індивідуальні психологічні риси (риса характеру, зокрема негативні, суспільно небезпечні, вольові якості, емоційні риси). Останню групу ознак становлять кримінально-правові ознаки, тобто ті, які пов'язані з безпосереднім вчиненням кримінального правопорушення [153, с. 257–262].

У підручнику І. Богатирьова стверджується, що для особи злочинця характерними є загальні ознаки (вік, стать, освіта тощо), а також ті, які характеризують ступінь його суспільної небезпечності.

На думку вченого, типовими ознаками осіб, які вчиняють злочини, є низька престижність їхніх соціальних ролей; відчуженість від навчальних або трудових колективів і водночас потяг до неформальних груп з антисуспільними проявами; завищені потреби, для задоволення яких доводиться порушувати закон [154, с. 80]. Такий підхід автора видається виправданим та буде взятий за основу під час проведення аналізу для формування кримінологічного портрету особи сепаратиста в Україні.

Для того, щоб зрозуміти, що саме стало каталізатором виникнення сепаратизму в Україні, насамперед потрібно проаналізувати та узагальнити специфічні кримінологічні ознаки осіб, які вчиняли та вчиняють діяння, що мають ознаки сепаратизму. Тобто основною метою пропонованого підрозділу дисертаційного дослідження є формування кримінологічного портрету особи сепаратиста в Україні.

У кримінології використовується поняття профайлінгу – «це інтегральна методика попередження злочинів через виокремлення характерних рис осіб, які вчинили злочин або готуються його вчинити, на основі психологічних, кримінологічних, криміналістичних та соціологічних знань» [155, с. 154].

З цією метою було вивчено та проаналізовано понад 400 судових рішень з ЄДРСР за період з 2014 до 2020 року. До уваги було взято вироки, що були винесені за цей період щодо осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України, зокрема передбачених ст. ст. 109–110-2 КК України [97]. Це саме ті склади злочинів, які мають ознаки сепаратизму.

Слід наголосити, що за цей період суди України ухвалили понад 400 рішень за діяння, які передбачені вказаними вище статтями. Проте, у дослідженні було використано вироки з найповнішими даними про особу злочинця. Також варто зазначити, що частина вироків відповідно до п. 4 ст. 7 ЗУ «Про доступ до судових рішень» містила інформацію, для забезпечення

захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні [156], тому такі вирoki неможливо було врахувати під час дослідження.

У науковій роботі було оцінено соціально-демографічні (стать, освіта, рід занять, національність, сімейний статус, чи були на утриманні неповнолітні діти, а також населений пункт та регіон проживання) та кримінально-правові ознаки (наявність судимості, вчинення злочину самостійно чи групою осіб, мотивація злочинної діяльності, спосіб вчинення, вид та міра покарання, ставлення особи до вчинених нею дій).

Розпочнемо із соціально-демографічних ознак, які є важливим елементом для розуміння особи злочинця та відіграють одну з головних ролей у процесі розробки та реалізації заходів, спрямованих на попередження сепаратизму [157].

За основу аналізу візьмемо характеристику виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України за період з 2016 до 2020 року.

Одним із елементів структури є соціально-демографічна ознака. Так, у таблиці наведено дані щодо віку осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України протягом 2016–2020 років (додаток Е).

Отже, найбільша питома вага кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109 –110-2 КК України, вчинена особами у віці саме 40–54 роки.

Також на особливу увагу заслуговує аналіз даних щодо освітнього рівня осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України (додаток Є).

Як свідчать дані, більшість осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, що мають ознаки сепаратизму, мали повну вищу або базову вищу освіту.

Що стосується зайнятості осіб, які протягом 2016–2020 років вчиняли кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України, то ситуація така:

працевдатні особи, які не працюють і не навчаються – 95 осіб;
безробітні – 24 особи;
посадові особи місцевого самоврядування: третьої категорії – 1 особа; четвертої категорії – 1 особа;
працівники правоохоронних органів (внутрішніх справ) – 1 особа;
військовослужбовці: офіцери – 39 осіб; прапорщики (мічмани) – 3 особи;
військовослужбовці за контрактом – 1 особа; начальники – 1 особа;
депутати сільських, селищних, міських рад – 2 особи;
студенти вищих навчальних закладів – 3 особи.

Співвідношення осіб жіночої та чоловічої статі, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України, свідчить, що кримінальна активність найбільш характерна саме для осіб чоловічої статі. Так, із проаналізованих двохсот вироків вбачається, що у 138 (69 %) випадках такі дії вчиняли чоловіки, а у 62 (31 %) – жінки (додаток Ж).

Далі охарактеризуємо рівень освіти осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, який, безперечно, безпосередньо пов'язаний із рівнем культури особи, життєвими цілями та можливостями [157].

Щодо освітнього рівня засуджених за вчинення дій, спрямованих на шкоду національним інтересам України, було виявлено, що серед таких є 67 осіб (33,5 %) із повною вищою освітою, 33 особи (16,5 %) з неповною вищою освітою і 100 осіб (50 %) із середньою (додаток З).

Характеристика злочинців за соціальним статусом та родом занять засвідчила, що значну частку засуджених становлять особи без певного виду занять. Зокрема, у 84 (42 %) випадках діяння на шкоду національним інтересам України вчиняли безробітні, робітники – у 69 (34,5 %) випадках, пенсіонери – у 24 (12 %), представники органів влади – у 10 (5 %), фізичні особи – підприємці – у 5 (2,5 %), студенти – у 5 (2,5 %), представники духовенства (священники) – у 2 (1 %), військовослужбовці – в 1 (0,5 %) випадку (додаток И).

Важливу роль у визначенні сутності конфлікту на Донбасі відіграє національність осіб, які засуджені за кримінальні правопорушення проти

держави. Так, після аналізу судових рішень простежується така тенденція: у 179 (89,5 %) випадках такі дії вчиняли українці, у 14 (7 %) – росіяни, по 1 випадку (0,5 %) – молдавани, грузини, поляки, азербайджанці та у 3 (1,5 %) – казахи (додаток І).

Сімейний стан і його зміна в осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, також впливає на формування особистісних якостей. Певним чином він визначає спрямованість і стійкість злочинної поведінки. Загалом масштаби злочинності серед осіб, які мають родину, значно менші, ніж серед тих, хто залишив сім'ю, чи самотніх. У більшості випадків родинні відносини стимулюють позитивну поведінку і виконують функції соціального контролю [157]. Сімейний стан засуджених за кримінальні правопорушення, які мають ознаки сепаратизму, виглядав так: одружені/заміжні – 87 (43,5 %) осіб, неодружені/незаміжні – 99 (49,5 %) осіб, вдова/вдівець – 14 (7 %) осіб (додаток Й).

Крім цього, в 61 (30,5 %) випадку в засуджених на утриманні були малолітні та неповнолітні діти (додаток І).

Переважає більшість засуджених за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України, були жителями міст – у 130 випадках (65 %), у 63 (31,5 %) – сільські жителі та 7 (3,5 %) осіб були жителями селищ міського типу (додаток К).

Розглянемо кримінально-правові ознаки особи злочинця. Йдеться про ті ознаки, які спонукали до вчинення злочину, які характеризують тривалість злочинної поведінки, ступінь суспільної небезпеки вчиненого особою кримінального правопорушення, способи, вибрані для досягнення злочинної мети, форми вини, форми співучасті, мотив, яким керувався суб'єкт злочину, ставлення винного до вчиненого (визнав себе винним чи ні, розкався чи ні), осудність, повторність (рецидив), стан у момент скоєння злочину (сп'яніння, глибоке душевне хвилювання) тощо. Отже, це дає змогу дослідити «кар'єру» злочинця або зробити висновок про одноразову злочинну поведінку.

Кримінально-правові ознаки доповнюють загальний портрет особи злочинця. Вони найбільш характерні для тих осіб, які вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини, систематично займаються кримінально-протиправною діяльністю [147, с. 93–100].

Отже, під час аналізу судових рішень було виявлено такі статистичні показники судимості: судимих – 14 (7 %), несудимих – 186 (93 %) осіб (додаток Л).

Більшість діянь, які містили ознаки сепаратизму та були вчинені з метою зміни територіальної цілісності України, були скоєні за попередньою змовою групою осіб – 122 (61 %) випадки, а у 78 (39 %) – особами самотійно (додаток М).

Мотиви злочинів, передбачених ст. ст. 109–110-2 КК України, хоча і не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, проте відіграють важливу роль у формуванні кримінологічного профілю типового сепаратиста, дають змогу зрозуміти, якими переконаннями, емоціями та відчуттями керувались засуджені особи під час вчинення таких дій. Отже, такі діяння були вчинені переважно з невстановлених особистих мотивів – 182 (91 %), але були й такі, які ґрунтувались також на ідеологічних переконаннях – 10 (5 %) та такі, які були здійснені з корисливих мотивів – 8 (4 %) (додаток О).

Для кримінальних правопорушень, вчинених проти основ національної безпеки України, характерним є наявність вини у вигляді прямого умислу як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони. Крім цього, обов'язковою є наявність спеціальної мети: насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; зміна меж території (державного кордону) України [158].

Згідно з проаналізованими судовими рішеннями у 100 % випадків йшлося про прямий умисел на вчинення таких дій, а всі засуджені особи мали єдину мету – змінити державну владу або змінити межі території України.

Щодо інших кримінально-правових ознак, то лише у 8 випадках судами України було призначено покарання у вигляді позбавлення волі без конфіскації

майна, без застосування положень ст. ст. 69 чи 75 КК України. У 3 випадках засудженим було призначено покарання у вигляді обмеження волі, а також у 4 випадках осіб було визнано невинуватими. Своєю чергою, у 96,5 % випадків було призначено покарання у вигляді позбавлення волі без конфіскації майна, із застосуванням положень ст. 69 (3 випадки) та ст. 75 (182 випадки) КК України (додаток П).

Таким чином, питому частку засуджених становлять так звані «організатори референдуму». Прикладом одного з найсуворіших вироків є вирок Новоайдарського районного суду Луганської області від 02 травня 2018 року, згідно з яким «засуджений ОСОБА_2 очолив виборчу дільницю із проведення «референдуму» в м. Щастя Луганської області, яка розташовувалась у приміщенні Щастинської міської школи № 1 за адресою: Луганська область, м. Щастя, вул. Дружби. Так, ОСОБА_2, виконуючи обов'язки голови виборчої комісії, керуючи роботою членів виборчої дільниці, здійснив організацію проведення так званого «референдуму щодо підтримки акта про державну самостійність «Луганської Народної Республіки» від 11 травня 2014 на вищевказаній виборчій дільниці, а саме протягом дня 11 травня 2014 року, розподіливши обов'язки між членами виборчої дільниці, організував її роботу з проведення «референдуму». У підсумку ОСОБУ_2 було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення – злочину, передбаченого ч. 2 ст. 110 КК України, і призначено покарання у вигляді 5 (п'яти) років позбавлення волі без конфіскації майна [159].

Так званими «організаторами референдумів» були здебільшого дрібні виконавці, члени дільничних виборчих комісій, часто пенсіонери. Такі обвинувачені укладали угоди про визнання винуватості й отримували по 5 років умовно. В основному обвинувачені так і не змогли пояснити, від кого конкретно отримували бюлетені для «референдуму» і кому віддавали папери з результатами голосування. У рішеннях суду йдеться про невідомих осіб, озброєних представників «ДНР». Окрему групу становлять ті, хто поширював сепаратистські дописи в соцмережах, а також друковані матеріали. Більшість

засуджених із цієї групи, які визнали свою вину, також отримали умовні покарання. Але є й винятки [160].

Відповідно до вироку Ковпаківського районного суду м. Суми від 21 жовтня 2015 «ОСОБА_1, маючи власний ноутбук і будучи користувачем соціальної мережі «Вконтакте», розповсюджував електронні інформаційні повідомлення сепаратистського змісту. Таким чином, за сукупністю злочинів ОСОБА_1 отримав покарання у вигляді позбавлення волі строком чотири роки [161].

Своєю чергою, 22 грудня 2015 Костянтинівський міськрайонний суд Донецької області виніс виправдувальний вирок у зв'язку з відсутністю в діях обвинуваченої особи складу кримінального правопорушення. Чоловіка звинувачували в тому, що «05.05.2014 року ОСОБА_4, будучи міським головою м. Дебальцеве, перебуваючи за адресою: Донецька область, м. Дебальцеве, вул. Радянська, 85, умисно, з метою зміни меж території та державного кордону України, всупереч ч. 3 ст. 2, ст. 72, ст. 73, п. 2 ч. 1 ст. 85, ст. 132 Конституції України, п. 2 ч. 3 ст. 3, ст. ст. 6, 18, 27 ЗУ «Про всеукраїнський референдум», ст. 7, п. 1 ч. 4 ст. 42 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», головуючи на 74 позачерговій сесії Дебальцівської міської ради 6 скликання, виніс на розгляд сесії питання щодо виділення приміщень для проведення в м. Дебальцеве Донецької області так званого референдуму 11.05.2014 року про надання статусу державної незалежності самопроголошеної «Донецької народної республіки». Реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на зміну меж території та державного кордону України, ОСОБА_4 виступив на засіданні вказаної сесії Дебальцівської міської ради 05.05.2014 року із закликами щодо зміни меж території та державного кордону України шляхом проведення референдуму». Проте, судом встановлено, що «з електрофотокопії копії рішення Дебальцівської міської ради № VI/74-1 від 05.05.2014 року «Про проведення Референдуму» взагалі неможливо об'єктивно встановити, чи дійсно ОСОБА_4 особисто виконаний підпис від його імені на оригіналі документа або такий підпис був виконаний за допомогою оргтехніки,

що також, усупереч зазначеному в обвинуваченні, не вбачається з висновку експерта КНДІСЕ МЮ України № 5910/5911/15-32 від 01.04.2015 року, яким лише встановлено, що підпис від імені ОСОБА_4 у графі «Власний підпис» на першій сторінці пенсійного посвідчення серії УДО № 004083, виданого УСБ України в Донецькій області на ім'я ОСОБА_4 13 грудня 2005 року, виконано ОСОБА_4. Так само з електрофотокопії копії стенограми LXXIV позачергової сесії Дебальцівської міської ради VI скликання від 05.05.2014 року неможливо зробити об'єктивний висновок щодо відповідності змісту викладеного тексту фактичному реальному ходу подій цієї сесії. Крім того, з матеріалів кримінального провадження неможливо встановити, коли, від кого саме та яким чином були отримані електрофотокопія з копії рішення Дебальцівської міської ради № VI/74-1 від 05.05.2014 року «Про проведення Референдуму» та електрофотокопія з копії стенограми LXXIV позачергової сесії Дебальцівської міської ради VI скликання від 05.05.2014 року. Наведене дає обґрунтовані підстави суду визнати електрофотокопію з копії рішення Дебальцівської міської ради № VI/74-1 від 05.05.2014 року «Про проведення Референдуму» та електрофотокопію з копії стенограми LXXIV позачергової сесії Дебальцівської міської ради VI скликання від 05.05.2014 року неналежними та недопустимими доказами, й останні підлягають вилученню з числа доказів» [162].

Як зазначалося вище, окремий блок ознак особи злочинця становлять морально-психологічні ознаки, до яких належать погляди особи, її світогляд, емоційні та вольові якості [163, с. 218].

Існують різноманітні підходи до розуміння особи злочинця. Також сьогодні актуальним є питання про те, чи схильність до злочинної поведінки закладена в людині на генетичному рівні [164, с. 22]. Наприклад, Чезаре Ломброзо, відомий італійський психіатр, висунув теорію про існування природжених злочинців. Він вважав, що злочинцями не стають, а ними народжуються. Злочинцями є особи, які не можуть контролювати свою агресивну поведінку, саме тому їх необхідно саджати за ґрати або позбавляти життя. Також дослідник наділив особу злочинця певними типовими фізичними

ознаками, за допомогою яких можна ідентифікувати потенційного порушника закону. Такими ознаками є: сплющений ніс, низький лоб, рідка борода, широкі щелепи. Пізніше була доведена цілковита наукова необґрунтованість цієї теорії [165].

Існує також інша позиція: особистість злочинця виникає за певних умов. Вона формується середовищем (у широкому розумінні цього слова), тобто комплексом мікро- та макровпливів [166]. Антисоціальна, деструктивна поведінка особи залежить, безумовно, і від її біологічних особливостей. Народжуючись, людина успадковує певні задатки, зокрема й інтелектуальні здібності, а також будову тіла тощо.

Під психічною складовою особи розуміють її особливий внутрішній, духовний світ: її відчуття, сприйняття, переживання; вольові, інтелектуальні та емоційні особливості; темперамент і характер. Неприятливі соціальні умови існування та виховання у поєднанні з психічними аномаліями в конкретній ситуації визначають вибір злочинного шляху задоволення потреб і досягнення певної мети. Важливу роль відіграє духовне наповнення особи, а саме: милосердя, повага, любов до себе та оточення, національна гідність тощо.

Формування криміногенності особистості, яка в подальшому перетворюється на злочинця, може починатись із перебування в аморальному або протиправному оточенні (сім'я, друзі, сусіди), для якого характерним є скоєння некримінальних правопорушень. Вчинення злочину є показником того, що посилилась негативна складова спрямованості особистості і відбулась її криміналізація [148].

Згідно з дослідженнями українських психологів, жителі Донбасу не усвідомлюють свою провину за те, що відбувається в регіоні. У населення цього регіону відсутнє відчуття відповідальності за себе і своє життя. Та й загалом їхня правосвідомість та національна свідомість є занадто «зросійщеними», що є результатом багатовікової та ефективної проросійської пропаганди [167].

У жителів східного регіону сформувались особливі життєві цінності. Це пов'язано з небезпечністю їхньої праці та суворими реаліями повсякденного життя. Переважна більшість населення Донбасу працює на шахтах. Умови шахтарської роботи є вкрай небезпечними та важкими, саме тому високий професійний ризик у сукупності з іншими факторами накладають відбиток на психологію пересічного робітника. А з іншого боку, ці умови сформували особливі відносини в шахтарських колективах і шахтарських родин – згуртованість, єдність, взаємодопомога. Ще однією особливістю менталітету жителів Донбасу є те, що вони є прихильниками соціалістичного суспільства та ладу, який був в СРСР.

Культурний рівень розвитку населення Донецької та Луганської областей значно нижчий, ніж в інших областях України. Творча інтелігенція Донбасу робила спроби розвивати культуру, залучати місцеве населення до споживання культурного продукту, проте рівень зацікавленості населення був невисоким, про що свідчили напівпорожні зали театрів та порожні музеї [168, с. 223].

За словами українського історика В. В'ятровича, схильність переважної частини населення Донбасу до впливу російської пропаганди пояснюється його радянською ментальністю та низькою соціальною мобільністю. За часів СРСР радянська влада намагалася створити на Донбасі так званий «показовий пролетарський рай», де простим робітникам за їхню працю виплачували великі зарплати, надавали соціальні пільги та преференції. Після здобуття Україною незалежності підтримувати цей індустріальний регіон на такому високому рівні не було можливості. Тому почали виникати соціальні конфлікти, рівень невдоволеності населення реаліями незалежності зростав. Тому більшість населення Донбасу всі роки незалежності жило своїм радянським минулим та ненавистю до України [169].

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можна виокремити такі типові ознаки так званого сепаратиста в Україні: це чоловік (69 %), з середньою освітою (50 %), безробітний (42 %), українець (89,5 %), який є жителем міста (65 %), неодружений (49,5 %), який не має на утриманні малолітніх чи

неповнолітніх дітей (69,5 %), несудимий (93 %) та який вчиняв діяння на шкоду національним інтересам України за попередньою змовою групою осіб (61 %). Загалом для українського сепаратиста характерним є недостатній культурний рівень, низький рівень освіти, його правосвідомість сформувалася під впливом проросійської пропаганди, а життєві цінності мають пролетарську орієнтацію. Пересічний мешканець Донбасу є заручником минулого, у якого внаслідок тривалих соціально-економічних та історичних процесів сформувалось досить специфічне розуміння регіональної та національної ідентичності.

Як свідчить практика, особи, які засуджені за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109–110-2 КК України, вчиняли такі дії, керуючись невстановленими особистими переконаннями та мотивами, хоча були й такі, які керувалися ідеологічними та корисливими переконаннями. Під час судового розгляду всі особи визнавали свою вину, щиро розкаювались та всіяко сприяли слідству. Власне тому українські суди в переважній більшості випадків призначили їм покарання у вигляді позбавлення волі, але із застосуванням положень статті 75 КК України, тобто звільняли від відбування покарання з іспитовим строком у середньому від 1 до 3 років, із покладенням відповідних обов'язків, передбачених ст. 76 КК України.

Висновки до розділу 2

Здійснено кримінологічну характеристику сепаратизму як кримінально-протиправного явища сучасності. Проаналізовано кількісні показники сепаратизму, а саме: рівень вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки сепаратизму, рівень судимості за сепаратизм, ціна, тобто людські, економічні, соціальні, моральні та інші негативні наслідки, які настали внаслідок сепаратизму в Україні, коефіцієнт інтенсивності злочинності населення, коефіцієнт злочинної активності населення, динаміку вчинення діянь, що мають ознаки сепаратизму.

Узагальнено також і якісні показники сепаратизму, зокрема: структура (через відсоткове співвідношення злочинів проти основ національної безпеки в

структурі всієї злочинності за період 2013–2020 років, а також розраховано відсоток «сепаратизму» серед злочинів проти основ національної безпеки), географія сепаратизму, його характер.

Вивчено основні соціально-демографічні (стать, освіта, рід занять, національність, сімейний статус, чи були на утриманні неповнолітні діти, а також населений пункт та регіон проживання), кримінально-правові ознаки (наявність судимості, вчинення злочину самостійно чи групою осіб, мотивація злочинної діяльності, спосіб її вчинення, вид та міра покарання, ставлення особи до вчинених нею дій) та морально-психологічні (погляди особи, її світогляд, емоційні та вольові якості, рівень культури, менталітет) ознаки особи сепаратиста в Україні.

Констатовано, що сепаратистом в Україні є чоловік з середньою освітою, безробітний, українець, який є жителем міста, неодружений, який не має на утриманні малолітніх чи неповнолітніх дітей, який не був судимий та не вчиняв діяння на шкоду національним інтересам України за попередньою змовою групою осіб. Крім цього, український сепаратист є пересічним мешканцем Донбасу, з низьким культурним та освітнім рівнем, правосвідомість та ментальність якого формувалась виключно під впливом проросійської пропаганди.

РОЗДІЛ 3

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Причини та умови виникнення сепаратизму в Україні

Під детермінантами в кримінології розуміють множину криміногенно значущих чинників, з якими взаємопов'язана та якими зумовлена злочинність [170]. До детермінантів належать причини та умови злочинності. Причини – це явища (системи), що породжують інші явища (системи) – наслідок. До причин протиправної поведінки необхідно відносити соціально-психологічні детермінанти, які складаються з таких елементів, як економічна, політична, правова, побутова психологія на різних рівнях суспільної свідомості [171].

Умови злочинності – це різноманітні явища, процеси, обставини, які сприяють або створюють можливість виникнення та вияву причини, що зумовлюють наслідок (злочинність) [172].

Задля кращого розуміння сутності сепаратизму як кримінально-протиправного явища сучасності, вироблення дієвих засобів його попередження, необхідно дослідити ті фактори, за яких сепаратизм в Україні став можливим, а також ті чинники, які його спровокували.

Прояви сепаратизму в Україні були відомі ще задовго до нинішніх подій. Наприкінці 1990 року депутати трьох обласних рад (Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської) у Львівській опері провели Галицьку асамблею, яку розцінюють як прояв сепаратизму галичан. Ініціатор цих подій В. М. Чорновіл зазначав, що Галицька асамблея не мала під собою державотворчого підґрунтя. Показовими є також і події 2004 року. Так, надзвичайна сесія доручила главі Харківської облдержадміністрації Є. Кушнарьову зайнятися створенням в Україні Південно-Східної автономної республіки. Звучали також заклики до відокремлення окремих регіонів від України і входження до складу Російської Федерації чи створення окремої держави (Південно-Східної держави) [173, с. 61–63].

Після здобуття незалежності Україна була чи не єдиною країною без жодних територіальних чи етнічних конфліктів. Проте, з 2014 року ситуація докорінно змінилася. Це змушує шукати причини того, чому така ситуація стала можливою. Слушно зазначає В. Литвин, «що половина успіху в лікуванні хвороби – у встановленні правильного діагнозу» [174, с. 44].

В. Скворець досліджував внутрішні передумови цивілізаційного конфлікту в Україні. На думку автора, основною причиною конфлікту є культурно-історична спадщина українського народу. Другою – вплив глобалізаційних процесів на міжнародно-правовий статус України. Наступною передумовою є зміна в Україні соціально-економічного і суспільно-політичного устрою. Ці причини автор називає об'єктивними, але поряд з ними необхідно виокремлювати також суб'єктивні чинники цього конфлікту.

Першим суб'єктивним чинником, на думку вченого, є те, що всі очільники України ніколи не були виразниками загальнонаціональних інтересів. Навпаки, вони завжди лобіювали та відстоювали інтереси певних груп людей. Другим суб'єктивним чинником нинішнього конфлікту є те, що в Донецькій та Луганській областях сформувалась впливова регіональна еліта, яка контролювала цей регіон та прагнула поширювати свій авторитет на інші частини України, проте внаслідок подій 2014 року позиції цієї еліти суттєво похитнулись, а вона опинилася перед загрозою втратити вплив навіть на Донбасі. Третім суб'єктивним чинником є поява озброєних сепаратистів, які мали потужну підтримку з боку певної частини населення Донбасу [175, с. 1–12].

Військовий конфлікт на Сході Україні триває не один рік, а тому виникає необхідність у кваліфікації цих подій, дослідженні внутрішніх і зовнішніх чинників, які їх спровокували.

Слід розпочати із соціологічного опитування, яке проводив Центр Разумкова з 5 до 10 вересня 2014 року, з приводу оцінки внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці України. Більшість опитаних громадян України, а саме 79,6 % вважають, що існує реальна загроза збройної агресії

проти України ззовні. Більшість населення України, вважає, що така загроза є саме з боку РФ. 76 % опитаних вважають, що в Україні є високий ризик вияву сепаратизму, зростання екстремізму (62,9 %), протистояння між різними регіонами України (62,5 %), міжнародного тероризму (61,4 %). Єдиний показник, за яким оцінка загроз знизилася порівняно з 2013 роком – це відчуття загроз з боку української влади (з 41,2 % до 31,4 %). Цікавим є результат опитування щодо причин сепаратизму на Сході України. Кожен п'ятий опитаний (а точніше 19,7 %) вважає, що основною причиною сепаратизму в Україні є помилки нової української влади; 17,3 % висловились за складну соціальну-економічну ситуацію в регіоні; 9,9 % серед причин назвали провокації та підривну діяльність з боку країн Заходу [176, с. 1–22].

Таким чином, яскраво вираженою проблема сепаратизму в Україні стала у 2014 році. Проте вважають, що так званий «донецький сепаратизм» виник набагато раніше. Усім відоме гасло «Донбас годує всю країну» зародилося в середовищі шахтарів, саме тому прийнято вважати, що фундаментом донецького сепаратизму є солідарність представників цієї професії. У 1994 році відбулась подія, яка отримала назву «місцевий референдум», або «дорадче опитування». Ця подія проходила одночасно з виборами до ВРУ. Основним питанням, яке виносили на це опитування, був державний устрій України та статус російської мови. Це був перший сепаратистський прояв на території Донбасу. Надалі під час шахтарських страйків 1996–1998 років знову лунали сепаратистські гасла, проте жодних рішучих дій та реакції на такі події з боку української центральної державної влади не було. Вважають, що наслідком тодішньої бездіяльності є ті трагічні події, які відбуваються в Україні сьогодні [177].

Кримінальна еліта Донбасу відіграла не останню роль у поширенні сепаратистських настроїв. Місцеві кримінальні авторитети мали впливові зв'язки та фактично у 90-х роках встановили економічний та політичний контроль над Донецькою областю, а місцеве міліцейське керівництво прикривало таку злочинну діяльність.

Схожа ситуація складалась і в Луганській області. Від кримінальних авторитетів Луганщини неодноразово лунали сепаратистські гасла про всевладдя центру, неприпустимість поглиблення процесу концентрації влади і ресурсів у столиці, про пріоритетність роботи по горизонталі тощо [178].

Порівнюючи чинники появи сепаратизму в Україні з подібними тенденціями в інших державах, українські дослідники наголошують, що сепаратизм на Сході України має низку особливостей. Вважають, що сепаратизм в Україні не є результатом внутрішньодержавного конфлікту, навпаки, ідеологічні основи його були розроблені за межами України та є результатом реалізації так званої концепції «руського мира» [179, с. 6].

Аналіз внутрішніх чинників українського конфлікту проводить у своїй монографії професор Р. Додонов. Автор наголошує, що східноукраїнський конфлікт є продовженням тривалого процесу, спровокованого використанням соціокультурних відмінностей у політичній боротьбі. Тому, розглядаючи причини східноукраїнського конфлікту, не слід відкидати ані внутрішніх, ані зовнішніх чинників [180, с. 99].

Вважаємо за доцільне розпочати саме з внутрішніх чинників сепаратизму в Україні. Характерними для України факторами активізації сепаратистських рухів є:

історичний чинник – пов'язаний із тривалим перебуванням території України у складі кількох різних держав;

релігійний чинник – йдеться про існування в Україні двох домінантних церков – православної та греко-католицької;

етнічний чинник – більш зросійщена південно-східна частина країни і більш українська північно-західна;

економічний чинник – існування значного розриву в рівні соціального та економічного розвитку між окремими регіонами, який стимулює незадоволення багатших територій несправедливим, з їхньої погляду, розподілом національного доходу держави. У випадку України це більш промисловий і залежний від постачання сировини з РФ лівобережний регіон з переважанням

важкої промисловості, машинобудування та енергетики, військового виробництва та більш аграрний правобережний регіон;

різновекторність ціннісних та геополітичних орієнтацій населення. Якщо Південний Схід та Південь України спрямований більше до РФ, то Захід та Північний Захід ближчий до Республіки Польщі, Угорщини, Словацької Республіки. Йдеться про те, що населення східних областей України переважно має проросійські настрої, цінності та орієнтації. Формування таких поглядів відбувалося з самого початку проголошення незалежності України;

мовна своєрідність регіонів, зокрема, у західних, північних і центральних регіонах України переважає українська мова, а на сході та в АРК – російська [181].

Неабияке значення мають і культурно-ідеологічні чинники українського сепаратизму, а саме: наявність залишків тоталітарного мислення, радянських стереотипів щодо ставлення до Заходу та панування страху перед можливими наслідками євроінтеграційного руху України; низький рівень загальнодержавного інформаційного поля та наявність і могутній вплив пропагандистської машини РФ; відсутність розвинених культурних обмінів між географічно протилежними регіонами України; низький рівень довіри населення до органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб тощо [182, с. 14].

Таким чином, тільки внутрішніх чинників для виникнення сепаратизму в Україні є достатньо. Проте, у своїй сукупності вони не змогли б стати рушійним каталізатором для виникнення збройного протистояння на Сході України.

Загальновідомим є факт, що жителі Донбасу завжди симпатизували РФ. Донедавна ці симпатії ніколи не переходили у сферу політичного сепаратизму. Також прихильність до «північного сусіда» завжди виявлялася на Донеччині у вигляді підтримки відверто проросійської Комуністичної партії [183, с. 288].

Цілковим зрозумілим є те, що «донецький сепаратизм» не є результатом виключно внутрішньоукраїнського конфлікту. Унаслідок постійного втручання РФ у внутрішні справи України у вигляді так званих «гуманітарних конвоїв» зі зброєю конфлікт на Сході взагалі став можливим [184, с. 125].

З самого початку бойових дій на Донбасі стало очевидним, що практична підтримка місцевим населенням та рівень боєздатності так званих «ополченців» та «повстанців» не забезпечували достатньої бойової ефективності цих формувань, вони не змогли протистояти регулярним армійським частинам і підрозділам ЗСУ. У 2014 році виникала цілком реальна загроза ліквідації з боку силових відомств України цих «народних» квазідержавних утворень – «ДНР» та «ЛНР». Військово-політичному керівництву РФ довелося надавати «повстанцям» пряму силову допомогу шляхом вторгнення кадрового російського війська на територію Донбасу. Перша хвиля масованої російської військової інтервенції припала на серпень 2014 року [185, с. 36]. Станом на листопад 2016 року на Донбасі було ідентифіковано військовослужбовців із 75 російських військових частин [186].

Крім того, РФ активно використовує свої спеціальні служби. Відомо, що СБУ викрила агентурну мережу спецслужб РФ, яка діяла на півдні України та в районі проведення АТО [187].

Згідно з доповіддю п'ятого Президента України П. Порошенка на сесії Генеральної Асамблеї ООН, на Донбасі російські збройні формування мають 496 танків. Саме Україна стримує цю російську силу – силу, яка, окрім того, налічує 938 броньованих бойових машин, 128 реактивних систем залпового вогню, 776 артилерійських систем (зокрема самохідних). Україна, по суті, стала реальним східним флангом НАТО в захисті трансатлантичної свободи й демократії [188].

Збройна агресія РФ має більш далекоглядну мету, ніж просто позбавлення України частини її території. Підтвердженням цього є, зокрема, спроба Кремля нав'язати свій руйнівний для української незалежної держави план «мирного» врегулювання та залучити до його реалізації західні держави. Ще 5 березня

2014 року міністр закордонних справ РФ С. Лавров під час переговорів із державним секретарем США Дж. Керрі виклав основні елементи цього плану, а саме: «– не підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС; – відмова від вступу до НАТО; – перенесення дати президентських виборів з 25 травня 2014 року на пізніший термін; – розробка нової української Конституції; – федералізація України; – надання російській мові статусу другої державної. План Лаврова – це програма міжнародної ізоляції України, її фрагментації та розколу, русифікації та знищення ідентичності української нації, а отже, і ліквідації її державності» [189].

Російська сторона постійно намагається переконати світове співтовариство у своїй правоті, використовуючи для цього всі наявні в неї можливості. Сила пропаганди, грошей та інших видів впливу призводить до того, що позицію РФ відстоюють не лише політичні сили та окремі політики й діячі європейських країн, а навіть народні депутати України [190].

Тимчасово повірений у справах США при ОБСЄ Г. Каміан визначив чотири причини конфлікту на Сході України: «Всупереч поглядам, висловленим російським делегатом сьогодні, до конфлікту на Сході України зумовило порушення РФ територіальної цілісності України. Що призвело до теперішньої кризи, яку ми маємо в Україні, то це порушення РФ українського суверенітету. Що призвело до конфлікту в Україні, то це порушення РФ незалежності України. Що призвело до поточного конфлікту в Україні, підтримує теперішній конфлікт там і продовжує становити найбільшу загрозу регіональній стабільності та безпеці – це повторення і продовження порушень низки найважливіших принципів та зобов'язань, які ми маємо в ОБСЄ» [191].

Надзвичайний і Повноважний Посол України, перший заступник міністра закордонних справ 1998–2001, 2003–2004 рр. О. Чалий під час круглого столу «Конфлікт на Донбасі у 2018 році: заморозити не можна врегулювати» назвав чотири причини подій в Україні у 2014 році. Він зазначив: «Є чотири причини того, що сталося з Україною у 2014 році: геополітичний конфлікт між колективним Заходом і РФ, геоекономічна війна за нашу країну між ЄС та

Росією, постколоніальна суперечність між Україною та Росією, а також відсутність єдності і протиріччя в українському суспільстві» [192].

Окрім цього, потрібно врахувати також те, що російська сторона розглядала й розглядає соціокультурну та особливо геополітичну самостійність України виключно в рамках зони російських «привілейованих» інтересів, як елемент слов'янської єдності, «русского мира». Самостійність, «нетотожність» України з РФ сприймається як загроза та виклик. А відносини Києва та Москви ніколи не були справді стратегічними, рівноправними і взаємовигідними. Вони мали асиметричний, «москвоцентричний» характер [193].

РФ уже тривалий час здійснює відверту політику проти України. Її метою є викорінення всього українського, доведення України до стану некерованого хаосу та постійне підтримання такого стану в державі; протидія інтеграційній політиці України в західному напрямку. Усе це спрямоване на послаблення державних українських інститутів, провокування сепаратистських настроїв, руйнацію України як незалежної та самостійної держави [194].

Таким чином, можемо стверджувати, що зародженню сепаратизму в Україні сприяла низка причин. Умови виникнення сепаратизму можемо розділити на два блоки: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх умов виникнення сепаратизму в Україні можна віднести проникнення організованої злочинності в урядові інституції, мовне питання, економічна нестабільність у державі, невдоволення державною владою, практично відсутність інформаційної політики, спрямованої на підтримання національної самобутності українського народу тощо. Проте, усі ці умови хоча й могли призвести до виникнення конфлікту на Сході України, однак без сторонньої підтримки він не мав би успіху. Основною, найвагомішою умовою, яка не лише сприяла активізації, а й була безпосереднім каталізатором виникнення, розвитку та загострення конфлікту в Україні, є зовнішня умова – втручання РФ у внутрішні справи нашої держави. Саме тому маємо на меті надати кримінально-правову оцінку діям РФ, запропонувати нові засоби попередження

сепаратизму в Україні в майбутньому та окреслити перспективні шляхи вдосконалення таких засобів та методів.

Причини виникнення сепаратизму в Україні пропонуємо поділити на суб'єктивні та об'єктивні. Суб'єктивними причинами сепаратизму в Україні є:

- позитивне ставлення місцевого населення Донецької та Луганської областей до сепаратистів, їх активна підтримка;

- наявність у частини населення регіону потреби в захисті та підтримці, що зумовлено відчуттям мовної, релігійної, економічної, соціальної пригнобленості та несправедливості;

- переважання в населення східної України антиукраїнського менталітету, який сформувався під впливом тривалої російської пропаганди;

- яскраво виражена регіональна ідентичність Донбасу. Йдеться про специфічний характер населення регіону, якому властиві такі риси: простота, потреба в сильному, прагматичному очільнику, який підтримуватиме та розвиватиме регіон.

Об'єктивними причинами, за яких сепаратизм в Україні став можливим, є:

- зросійщеність східної частини України, що пояснюється тим, що ці території тривалий час належали Російській імперії;

- невирішеність політичних, економічних, соціальних проблем у східному регіоні;

- страх будь-яких євроінтеграційних процесів, зумовлений необізнаністю та переважанням радянських стереотипів;

- відкрита неузгодженість населення східної України з діями та політикою центральної державної влади;

- активна та результативна політика мас-медіа з поширення дезінформації про Україну та просування проросійських настроїв та поглядів;

- цілеспрямована діяльність російських спецслужб, проведення підривної, диверсійної, шпигунської діяльності проти України;

- недостатній рівень кваліфікації працівників правоохоронних органів та спецслужб з виявлення, перешкоджання та попередження сепаратистських загроз тощо.

3.2. Попередження сепаратизму: міжнародний досвід та його актуальність для України

Для України проблема сепаратизму є явищем новим та невідомим. Протистояння на Сході України досягло великих масштабів. З метою вирішення цього конфлікту, попередження нових подібних загроз вважаємо за доцільне проаналізувати зарубіжний досвід у цьому напрямку.

Врахування міжнародного досвіду попередження сепаратизму для України є надзвичайно важливим, адже російська агресія проти нашої держави, окупація Донбасу та анексія Криму доли поштовх новому формату міжнародних відносин та поставили під загрозу національну безпеку України [195, с. 62].

Вважаємо, що проблема сепаратизму є не лише проблемою для міжнародного співтовариства. Насамперед ці дії є основною загрозою для учасників цього процесу, адже такі сепаратистські прояви активізують інші конфлікти, сприяють зростанню рівня злочинності, призводять до порушення прав людини, а також дестабілізують політичну, економічну ситуацію всередині країни [196, с. 8–9].

Вітчизняні науковці чимало уваги приділяли дослідженню різноманітних аспектів сепаратизму, зокрема його проявам у державах – членах ЄС. Серед них варто згадати про внесок у вивчення цієї проблематики М. Окладної [197], В. Паливоди [198] та багатьох інших учених. Аналіз регіональної політики ЄС та стратегії багаторівневого управління, які можна застосовувати як інструмент попередження сепаратизму в різних країнах світу, здійснила Л. Сталенна [51]. До зарубіжних дослідників, які вивчали специфіку сепаратизму в державах – членах Євросоюзу, належать: Р. Дайтон [199], Г. Мюрдаль [200], Дж. Фрідмен [201] тощо. Політиці регіонального розвитку та узагальненню досвіду її

здійснення у країнах – учасницях ЄС присвятили свої праці Г. Маркс [202], Л. Хуге [203], Г. Горжелак [204], П. Сегварі [205] тощо.

Вважають, що саме лояльна політика ЄС щодо держав-членів сприяла розквіту сепаратизму. Розширення повноважень автономних одиниць, можливість безпосередньо представляти свої інтереси в інституціях ЄС та ухвалювати важливі рішення, постійні поступки та пошук консенсусу у важких ситуаціях надали сепаратистам впевненості у власних силах. Хоча ЄС сприяв активізації сепаратистських настроїв у Шотландії, Каталонії та інших регіонах своїх держав-членів, підтримки від керівництва головних інституцій ЄС прихильникам сецесії чекати не слід. Причиною цього є існування «доктрини Баррозу» [206]. Суть її полягає в тому, що якщо територія чи країна – член ЄС відокремилась від однієї держави, то приєднатися до нього вона не зможе. У такому випадку ця держава має пройти всі етапи євроінтеграції, у неї не повинно бути територіальних суперечок із країнами-сусідами [207, с. 176–178].

В ЄС сепаратистські рухи ґрунтуються на культурній, історичній ідентичності, спільності мови та соціальной єдності. Сепаратисти у своїй діяльності використовують комунікаційні технології та транснаціональні мережі для організації політичних дій та залучення підтримки діаспорних груп і зарубіжних симпатиків [197, с. 30].

Ст. 3 Договору про ЄС проголошує: «Союз поважає своє багате культурне та мовне розмаїття й забезпечує захист та подальше збагачення культурної спадщини Європи» [208].

У більшості європейських країн сьогодні можна спостерігати або латентні, або активні сепаратистські рухи, учасники яких здебільшого прагнуть сецесії. Подібні конфлікти тривають в Іспанії (баски, каталонці та галісійці), Франції (корсиканці та баски), Нідерландах (фризи), Бельгії (конфлікт між валлонами та фламандцями), Румунії та Словаччині (угорці), Сербії (албанці), Хорватії, Боснії і Герцеговині тощо.

В Іспанії економічний фактор став однією з причин посилення так званого каталонізму. Основним невдоволенням каталонців є те, що більша частина

податків, які сплачує місцеве населення, переходить до центрального бюджету, а не залишається в регіоні. За рівнем доходів на душу населення (понад 27 тис. євро) у 2011 році Каталонія була на четвертому місці в Іспанії, і це перевищувало середній показник по ЄС [209].

Каталонське питання сьогодні є одним із найактуальніших у міжнародному співтоваристві. Мета лідерів сепаратистського руху Каталонії полягає в тому, щоб за допомогою мирної агітації та різних протестних акцій змусити уряд Іспанії погодитися на проведення каталонського регіонального референдуму про незалежність [210].

Головний політичний аргумент каталонських сепаратистів полягає в тому, що населення цієї провінції впродовж декількох проведених у 2012, 2015 та 2017 роках позачергових виборів до парламенту автономії висловлювало підтримку партіям, які виступають за незалежність регіону. Головні аргументи центральної влади Іспанії ґрунтуються на положеннях іспанської конституції, яка заперечує можливість відокремлення провінцій чи автономних регіонів [211, с. 27].

Вважаємо показовою реакцію на сепаратистські гасла Верховного суду Іспанії. Так, суд покарав дев'ятьох каталонських лідерів ув'язненнями на терміни від дев'яти до тринадцяти років, визнавши їх винними в підбурюваннях до заколоту та нецільовому використанні коштів за їхню роль у домаганнях незалежності Каталонії. Звинувачення стосуються референдуму про відокремлення регіону, що відбувся 1 жовтня 2017 року. Ще трое обвинувачених були засуджені за непокору владі й були оштрафовані, але уникли в'язниці. Усі 12 політиків та активістів не визнали себе винними. До найтривалішого ув'язнення (13 років) за підбурювання до заколоту і за нецільове використання державних коштів засудили колишнього заступника керівника Каталонії та лідера пронезалежницької партії [212].

Каталонська провінція завжди була епіцентром сепаратизму в Іспанії, проте іспанський уряд вдало використовує правові, політичні та економічні засоби впливу на прихильників ідеї автономії регіону. Згідно з Конституцією

Іспанії, зокрема ст. 155, «якщо автономний округ не виконує свої обов'язки, які передбачені законом та Конституцією, або якщо його дії несуть у собі загрозу загальним інтересам Іспанії, то уряд може вжити необхідні заходи, щоб змусити регіон виконувати свої обов'язки, при цьому лише необхідно отримати більшість голосів у Сенаті» [213].

Методи боротьби із сепаратизмом в Іспанії набули згодом серйозніших форм через те, що процедура підготовки референдуму була досить незрозумілою: не було виявлено джерела фінансування референдуму, було створено списки виборців, доступ до яких заборонили. Іспанська влада всіма шляхами намагалася уникнути референдуму. Регіональну владу позбавили фінансування, крім цього, для розгону протестувальників залучали правоохоронні органи, було затримано низку чиновників Каталонії.

Поліція конфісковувала урни для голосування, бюлетені, агітаційний матеріал; блокувала сайти, які закликали прийти на референдум, проводила ревізію на типографіях. Було відкрито близько 700 кримінальних справ щодо мерів і керівників муніципалітетів каталонських міст у зв'язку з підготовкою до референдуму. Незважаючи на це, уряд Каталонії все-таки зміг провести всенародне опитування, на якому 90 % населення підтримали ідею незалежності Каталонії.

Те, що в Каталонії вбачали пригніченням, у Мадриді сприймали як верховенство закону та захист національної єдності. Після узгодження із Сенатом прем'єр-міністр Іспанії відправив у відставку президента Каталонії Пучдемона, кабінет міністрів, парламент регіону було розпущено [214, с. 211].

Вважаємо, що практика Верховного суду Іспанії має стати своєрідним орієнтиром для судів України під час розгляду справ про обвинувачення осіб у вчиненні діянь, які мають ознаки сепаратизму. Це стосується, зокрема, показовості застосування на практиці принципу рівності усіх перед законом, незважаючи на посади, чини та звання, а також суворості покарання за дії, які можуть завдати шкоди національним інтересам держави.

Наприклад, в Італії та Франції для зниження сепаратистської напруги ефективно здійснювали внутрішні регіональні реформи. Вони були спрямовані на посилення самоврядування, територіальну децентралізацію та автономізацію громад. Основними мотивами цих перетворень є створення потужних регіонів для кращих перспектив регіонального й місцевого розвитку та посилення самоврядування, спроможного своєчасно й ефективно задовольняти потреби громадян, сприяти реалізації їхніх прав [215, с. 147].

Цікавим є досвід попередження сепаратизму в балканських державах. У боротьбі із сепаратизмом там використовували фінансові, правові, інформаційні та адміністративно-управлінські методи [216, с. 70–73].

Яскравим прикладом балканського сепаратизму є Косово. Історично ця територія було серцевиною середньовічної сербської державності. Однією з основних проблем є визначення статусу сербських громад на території Косова. Відчутним стимулом для розвитку сербсько-косовського діалогу з нормалізації відносин стало те, що і Белград, і Приштина бачать своє майбутнє в ЄС. Відповідно у 2013 році Брюссель поставив перед Сербією однією з головних умов вступу до ЄС нормалізацію відносин із Косовом, а вже наступного року Сербія офіційно отримала статус кандидата на вступ до Євросоюзу. Якщо ж говорити про 2018 рік, важливою темою, що сколихнула як косовську, так і сербську громадськість, стали чутки про ймовірний обмін територіями між Белградом та Приштиною в обмін на повне визнання Сербією Косова.

Процес врегулювання в Косові затьмарює факт пролитої крові. Події, які відбулися в 1999 році, не є для мешканців Косова і Сербії сивою давниною. Величезна кількість учасників війни в Косові – як із сербського, так і з албанського боку – є невід’ємною частиною суспільства, й вони сміливо демонструють власну активну позицію. Тож є очевидним, що саме пролита кров заважає примиренню та встановленню довіри між сторонами. Зрештою, подібні тенденції можна побачити й в інших країнах колишньої Югославії, що пережили збройні конфлікти в 90-х роках. Рани не загоїлися, і зараз доволі

складно передбачати, яким буде подальше майбутнє співіснування Косова й Сербії і в якому форматі відбудеться бажане примирення.

У цьому контексті значну роль у косовському врегулюванні відігравали й надалі відіграватимуть ЄС та ідея європейської інтеграції. Євросоюз у політиці власного розширення має визначений пріоритет щодо поступового входження до співтовариства всієї території Західних Балкан, саме виходячи з історичної «вибуховості» цього регіону. У цьому і полягає сутність європейської «м'якої сили», яка намагається розширити довкола себе зону безпеки й стабільності не шляхом нарощування військової присутності, а завдяки підвищенню рівня життя населення сусідніх країн. Це виходить із логіки побудови всього ЄС, який уперше в європейській історії протиставив кривавому перерозподілу територій та зон впливу пріоритети економічного розвитку та спільного добробуту [217].

Таким чином, для попередження та подолання сепаратизму в Сербії використовують саме міжнародні політичні механізми. Світова спільнота була змушена втрутитися у конфлікт у Косові, адже Сербії не вдалося нормалізувати ситуацію в регіоні, й жорстокі репресії з боку центральної влади лише погіршували відносини між сербами та косоварами. Саме тому з метою встановлення миру та стабільності на Балканах ООН, НАТО та найвпливовіші держави того часу застосували низку міжнародних політичних механізмів протидії сепаратизму, зокрема механізм визнання або невизнання незалежності Косова, механізм залучення миротворчих сил ООН та сил НАТО, міжнародний адміністративний механізм, міжнародний правовий механізм [216, с. 70].

Такий досвід також може бути врахований і в Україні. Задля нормалізації ситуації в східному регіоні держави необхідно активно залучати міжнародну спільноту, міжнародно-правові та дипломатичні механізми попередження сепаратизму.

Не можна не згадати про сирійський конфлікт. Сирійська громадянська війна розпочалася 15 березня 2011 року, метою її було збільшення політичної свободи та повалення самодержавства. Поштовхом до цього слугували

демонстрації як частина «Арабської весни». Уже влітку 2011 року була створена Вільна сирійська армія, що дає початок повстанській кампанії проти сирійської регулярної армії. Як наслідок, збройні конфлікти поширюються на всю країну. Вільну сирійську армію підтримують Туреччина, Захід і арабські країни – Саудівська Аравія, Катар, Кувейт та Лівія. З початком громадянської війни сирійський уряд намагався послабити ситуацію, пропонуючи низку поступок, зокрема скасування надзвичайного стану, що тривав 48 років, крім цього, на розгляд парламенту було внесено проект закону, що дозволяв діяльність нових політичних партій за умови, що їх буде засновано не на релігійних, племінних чи етнічних ідеях і вони не дискримінуватимуть за статтю чи расою.

Сирійський конфлікт характеризується неконтрольованими обстрілами населених пунктів, убивствами та військовими злочинами проти мирного населення. Схожі події відбуваються і в Україні. Реагуючи на сирійські події, у травні 2011 року ЄС уперше запровадив санкції проти країни – заборонив ввезення до неї зброї з метою змусити сирійський уряд врегулювати конфлікт мирним шляхом через проведення демократичних перетворень [218, с. 297–299]. Розвиток подій у Сирії має спільні ознаки з подіями в Україні, адже у відповідь на події на Сході України США та ЄС ввели економічні санкції проти РФ, проте бажаного та дієвого результату ці заходи, на жаль, не дали.

У своєму дослідженні О. Цебенко та С. Капраль акцентують увагу саме на мирному врегулюванні сирійського конфлікту. Автори вказують на визначальну роль ООН у цьому процесі. Основним інструментом ООН є ухвалення документів щодо засудження протиправних дій. Крім цього, ООН координує надання гуманітарної та технічної допомоги цивільному населенню на території Сирії та допомагає в облаштуванні таборів для біженців на території сусідніх країн. Поряд із ООН важливу стратегічну місію виконує НАТО, яке хоч і має закритий тип членства, однак вбачає в сирійському конфлікті низку інтересів і загроз для себе, а тому активно співпрацює з близькосхідними державами. Активну військову діяльність провадять такі

члени НАТО, як США та Туреччина, які прагнуть відстоювати свої інтереси в Сирії та протидіяти ірансько-російському блоку. Основним засобом впливу є фінансування збройних угруповань. НАТО обережно підходить до застосування військової сили на сирійській території [219, с. 106–110].

Крім цього, для врегулювання сирійського конфлікту США використовували весь арсенал дипломатичних та політичних інструментів для збільшення тиску на чинну сирійську владу та держави, які її підтримували (наприклад, Росію та Іран), упродовж усього періоду розгортання конфлікту. США застосували дипломатичні та політичні інструменти з метою реалізації власних національних інтересів, а пізніше, коли переговори щодо сирійського порядку денного в РБ ООН зайшли в глухий кут, вивели дипломатію за рамки цього органу ООН. Так, Держдепартамент США 25 квітня 2011 року видав наказ стосовно евакуації членів сімей дипломатів та персоналу, діяльність якого не є істотною для американських посольств у Дамаску. Також зовнішньополітичне відомство Вашингтона закликала американських громадян не відвідувати країну, а тих, хто вже перебуває там, негайно покинути Сирійську Арабську Республіку. Таким чином, США прагнули натиснути на владу за допомогою дипломатичних засобів та дати їй політичний сигнал. Попередньо 24 березня 2011 року Б. Обама заявив, що він засуджує жорстоке придушення сирійським урядом протестних демонстрацій.

Іншим інструментом дипломатичного тиску стала діяльність американського посла в Дамаску Р.С. Форда. Його присутність у країні є одним із найбільш ефективних способів подати сигнал сирійському народу про те, що США солідарні з ними. Держдепартамент висловив серйозні побоювання стосовно того, що посольство не захищене від збройного нападу. Захист інтересів США до 27 липня здійснювало польське дипломатичне представництво, поки не закрило власне посольство в Дамаску з міркувань безпеки. Водночас ні американські паспорти, ні візи на в'їзд до Америки не видаватимуть у Дамаску. Так Вашингтон послав Башару аль-Асаду сигнал, що вже немає про що домовлятися і єдиним варіантом залишається

відставка президента Сирії. Це посилює дипломатичний тиск на чинну владу Арабської Республіки, позиції якої посилілись після того, як зайшли в глухий кут переговори в рамках Радбезу ООН [220, с. 19–22].

Чи не найгучнішою та найбільш неочікуваною подією останніх років був так званий «Брекзит». Заява Великої Британії про її намір покинути ЄС сколихнула весь світ та поставила під загрозу існування самого ЄС як співтовариства.

Саме Велика Британія відіграла головну роль у створенні РЄ у 1949 році. Коли в 1957 році підписували Римські договори, Лондон не захотів приєднатися до країн-засновниць.

Попри те, що саме Велика Британія прагнула набути членства в об'єднаній Європі, уже через два роки після вступу до Європейського економічного союзу (5 червня 1975 р.) Лондон уперше виніс на загальнонаціональний референдум питання про членство країни в ЄС (у бюлетені для голосування питання було сформульовано так: «Як ви думаєте, чи повинна Британія залишатися в Європейському співтоваристві (Спільному ринку)?» (Англ. Do you think that the United Kingdom should stay in the European Community (the Common Market)?). У референдумі взяли участь 64,5 % виборців, з яких на користь збереження членства у Європейському економічному союзі висловилося 67,2 %.

28 травня 2015 року новий уряд Д. Кемерона вніс на розгляд Палати громад питання стосовно проведення до кінця 2017 року референдуму з приводу подальшого членства в ЄС. 10 листопада того ж року Д. Камерон повідомив голову Європейської Ради Д. Туска про вимоги Великої Британії щодо проведення реформ у Союзі. Вказані вимоги можна поділити на чотири блоки:

- інтеграція і суверенітет: «Лондон вимагав від Брюсселя, аби основна мета інтеграції – створення «все більш тісного союзу» – не поширювалася на Велику Британію, що дозволяло останній не брати участі в подальшій політичній інтеграції. Крім того, британський уряд вимагав створення так званої системи

«червоної картки», яка б дозволяла національним парламентам скасовувати або накладати вето на директиви Брюсселя»;

- конкурентоспроможність: «Лондон вимагав розширення рамок дії спільного ринку і обмеження «брюссельської бюрократії»;

- соціальна допомога: «уряд Кемерона вимагав запровадження механізму «екстреного гальмування», який би дозволив Великій Британії, як і будь-якій іншій державі ЄС, обмежувати доступ до соціальних благ мігрантів з інших країн Союзу, якщо буде обґрунтовано, що на соціальну систему відповідної держави лягає надмірне навантаження»;

- відносини між єврозоною та рештою держав ЄС: «Лондон, який зберіг власну валюту, вимагав, по-перше, права вето на монетарні рішення, які ухвалюють у зоні євро, по-друге, гарантій того, що заходи щодо створення фінансового союзу не будуть нав'язані країнам, що не входять до зони євро, по-третє, гарантій того, що Лондон не буде зобов'язаний надавати екстрену фінансову допомогу країнам євросони. Фактично Велика Британія хотіла запровадити принцип мультивалютності ЄС. Якщо б Брюссель погодився на цю вимогу, то це б означало визнання того, що неможливо домогтися об'єднання всіх держав – членів ЄС у євросоні» [221, с. 25–29].

Очевидно, що «Брекзит» став шоком для ЄС і Заходу в цілому, наслідки якого передбачити надзвичайно складно: якщо одні експерти вважають, що він стане початком кінця ЄС, то інші вбачають у ньому важливий крок для консолідації Європи, оскільки для збереження єдності Європа вимушена буде консолідуватися. Отже, очевидно, що вихід Британії з ЄС матиме як традиційні, цілком передбачувані наслідки, так і ті, які сьогодні передбачити досить складно.

З цього приводу О. Івасечко та О. Коваль зазначають, що тепер ЄС серйозно задумується над тим, як уникнути виходу з його складу інших держав. Уже сьогодні існує загроза, що «Брекзит» може спровокувати ефект доміно, оскільки ЄС без Британії стає менш привабливим для ліберальних, багатих північних держав, таких, як Данія і Нідерланди, у яких усе частіше можна

почути вимоги до проведення подібного референдуму. У такому випадку, ймовірно, що ЄС буде вдаватися до певних заходів, щоб покарати Британію для того, аби показати іншим країнам, що їх чекає в разі виходу. Вихід з ЄС має сенс, якщо державі гарантоване більш заможне життя й вигідні економічні умови. Однак, якщо ж британський приклад буде демонструвати протилежне, то кількість охочих відокремитися різко зменшиться.

Можна припускати, що вихід Великої Британії з ЄС стане так званим пусковим механізмом, що ще більше спровокує бажання до незалежності та самостійності Шотландії.

Як відомо, націоналістичні ідеї Шотландії не є новими. Відкрито питання від'єднання Шотландії від Великої Британії почали обговорювати у 1930-х роках. Тоді йшлося лише про розширену автономію в рамках єдиної держави. Уже в 1970-ті роки, після відкриття родовищ нафти в Північному морі біля берегів Шотландії, постало питання про набуття регіоном повної незалежності [222, с. 141].

Так, за перебування Шотландії в складі Сполученого Королівства висловилися 55 % виборців, натомість 45 % населення проголосували за Шотландію як незалежну від Великої Британії державу [223].

Шотландці ідуть шляхом вимоги розширення прав, а кінцевим пунктом, безсумнівно, є сецесія. Однак, сьогодні все ще немає необхідної підтримки ідеї відокремлення, проте відсоток прихильників сепаратизму хоч і незначно, але зростає. Так, опитування, проведене компанією «You Gov» у серпні 2016 року, виявило серед суспільства Шотландії незначну перевагу ідеї збереження звичного статусу регіону. Підтримали ідею незалежності Шотландії 46 %, решта 54 % висловились проти. А вже у квітні 2019 року «так» незалежності Шотландії сказали 49 % опитаних, проти – 51 % [224, с. 89].

Як свідчать результати останнього соціологічного опитування, ідею відокремлення Шотландії від Великої Британії підтримує 51 % жителів. Уперше з 2015 року вихід зі складу Сполученого Королівства підтримала більшість шотландців. Члени парламенту висловилися за проведення нового

референдуму про незалежність регіону. Свою вимогу парламентарі аргументували наближенням «Брекзиту», проти якого активно виступають у Шотландії [225].

Невідомо, як події розвиватимуться надалі, адже потрібно буде домовитися і про торговельний кордон, що буде ускладнено можливістю приєднання Шотландії до ЄС. Торговельний кордон – це розбіжності, а вони неминуче спричинять витрати для бізнесу. Хоча ВВП Шотландії становить менше 10 відсотків від загального ВВП Великої Британії, відокремлення негативно вплине на зростання решти регіонів Сполученого Королівства [226].

Ще одним конфліктним регіоном, до якого постійно прикута увага міжнародної спільноти, є провінція Квебек у Канаді. Суть квебекського національного питання полягає в конфлікті між франко- та англومовними етнічними спільнотами, який є результатом тривалого нерівноправного статусного становища франко-канадців у економіці, освіті та соціальній сфері порівняно з англومовною більшістю в канадській федерації. Саме у 80–90-х рр. XX ст. конфлікт досяг свого апогею і почав загрожувати існуванню канадської федерації. Йшлося не лише про культурно-мовну ідентифікацію франко-канадців, а й про суверенітет франко-канадської нації і про відокремлення (варіант стійких сепаратистів) всієї провінції, яка є одним із найважливіших суб'єктів федерації в геополітичному та економічному аспектах [227, с. 15].

Проте, уже в 1971 році Канада стала першою державою у світі, яка почала будувати свою політику на засадах багатокультурності [228, с. 113].

Зокрема, у 1968 році федеральна влада здійснила значні капіталовкладення в економіку Квебеку. У 70-х роках з федеральної скарбниці Квебек отримував на ті чи ті потреби близько 1 млрд. на рік. Тоді ж у провінції було створено мережу професійно-технічних закладів і здійснено спробу вирішити мовну проблему (нагадаємо, що англо-канадці і франко-канадці не є корінними жителями Канади, ті й ті емігрували свого часу з Європи). Прийнятий 7 вересня 1969 року «Закон про офіційні мови» проголошував, що «англійська та французька мови є офіційними мовами Канади і в плані користування ними

мають рівні статус і права». Однак, відповідно до урядового пояснення, виявилось, що термін «офіційний» має значення лише в розумінні визнання французької мови «як засобу комунікації, а не як вираження якогось національного чи культурного начала». Закон передбачав виконання функцій державної служби мовою, якій віддають перевагу самі громадяни. Він був частковою поступкою франко-канадцям, певною мірою підвищував статус французької мови, маючи на меті зміцнення канадської федерації. Проте покінчити з квебекським сепаратизмом федеральній владі не вдалося. Створена у 1968 р. сепаратистами Квебекська партія відкрито взяла курс на відокремлення провінції від Канади. Вона здобула чимало прихильників і в 70 – 80-х роках постійно формувала уряд франкомовної провінції [229].

Таким чином, якщо проаналізувати міжнародний досвід попередження сепаратизму та його подолання, то всі методи, які використовували та продовжують застосовувати і сьогодні, можна поділити на силові (насильницькі) та ненасильницькі.

До ненасильницьких методів можна віднести політичні та економічні заходи, зокрема:

надання (розподіл) владних повноважень і відповідно розподіл прибутків. Як свідчить міжнародний досвід, до повноважень місцевої влади належать питання оподаткування, освіти, охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища, підтримання правопорядку, тоді як зовнішня політика, забезпечення національної безпеки і оборони залишаються в компетенції центрального уряду;

виважена політика щодо регіональних особливостей (мовних, релігійних, історичних, культурних тощо);

сприяння економічному розвитку, розвиток інфраструктури, інвестиції в місцеву економіку, створення робочих місць тощо;

сприяння місцевій владі у вирішенні нагальних проблем;

забезпечення легітимності (зокрема застосування сили) центральних органів влади у сприйнятті місцевого населення;

активне залучення місцевого населення до підтримання правопорядку в проблемному регіоні;

ефективна інформаційна політика, постійна та цілеспрямована робота з доведення населенню переваг цілісної держави і проблем, що можуть виникати у разі відокремлення регіону;

забезпечення міжнародної підтримки цілісності держави;

нейтралізація негативного зовнішнього впливу на дезінтеграційні процеси;

недопущення створення збройних осередків сепаратистських рухів та переростання конфліктів у збройне протистояння;

проведення амністії учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом. При цьому ефективність програми амністії залежить, зокрема, від її привабливості порівняно з наявними альтернативами (від сприйняття повстанцями перспектив свого успіху). Тобто, якщо проурядові сили перемагають, існує більше шансів, що повстанці будуть готові прийняти пропозицію про амністію. Цей підхід хоча і не забезпечує перемогу, але дає змогу послабити бойовиків і прискорити завершення конфлікту.

Насильницькі (силові) методи можуть передбачати, зокрема, такі заходи:

затримання та притягнення до кримінальної відповідальності за сепаратизм або сприяння сепаратистській діяльності;

посилення кримінальної відповідальності;

ізоляція кризових районів насамперед з метою ускладнення або унеможливлення отримання бойовиками матеріально-технічної допомоги, застосування режимів військового або надзвичайного станів в окремих районах або на території всієї держави;

контроль за внутрішньо переміщеними особами;

фізичне знищення центрів підготовки та забезпечення озброєних сепаратистських формувань [179, с. 25–26].

Не можна оминати увагою цікаве дослідження, проведене американським аналітичним центром RAND Corporation 4. Усі конфлікти, які лягли в основу дослідження, відповідали наступним критеріям:

1) відбувалась боротьба між державами та недержавними утвореннями, які прагнули встановити контроль над урядом чи регіоном або використовували насильство для зміни політики уряду;

2) щороку від цього конфлікту гинуло щонайменше 100 осіб, а загалом протягом усього його періоду загинуло щонайменше 1000 осіб;

3) з обох сторін було вбито щонайменше 100 людей (зокрема серед цивільного населення, на яке напали повстанці);

4) такі конфлікти за своєю суттю не були переворотами чи повстаннями.

Загалом у дослідженні виділено такі методи, які використовували для подолання різноманітних конфліктів, зокрема й у боротьбі із сепаратизмом:

політика умиротворення. Цей підхід полягає насамперед у розвитку та гарантуванні безпеки спочатку малих, а потім більших територій;

забезпечення легітимності державної влади. Полягає в значному зниженні рівня корумпованості державної влади, а також в обранні чи призначенні керівництва органів державної влади шляхом та способом, прийнятним для більшості населення конфліктних територій;

контроль над кордонами. Цей метод дозволяє зменшити потік бойовиків і засобів їх матеріального та технічного забезпечення.

переселення населення із зони бойових дій. Якщо проурядові сили не можуть забезпечити безпеку місцевого населення, а бойовики отримують усі необхідні ресурси саме від цього населення, то переселення цього населення може здатися очевидним рішенням;

стратегічна комунікація;

врахування культурних особливостей місцевого населення. Цей метод є дієвим тоді, коли між бойовиками і місцевим населенням існують культурні відмінності;

амністування учасників конфлікту. Цей підхід використовують насамперед для пом'якшення та прискорення завершення конфлікту, а не для здобуття перемоги в ньому [230, с. 36–82].

Таким чином, проаналізувавши міжнародний досвід попередження сепаратизму, можемо констатувати, що на Донбасі Україна має справу із гібридним сепаратизмом, який є частиною гібридної війни РФ проти нашої держави.

Цілком слушно зазначає завідувачка відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень О. Резнікова, що єдиного підходу чи єдиної тактики в боротьбі із сепаратизмом просто не існує. Усі подібні конфлікти є досить тривалими, що очевидно потребує значних ресурсів та великих зусиль щодо їхнього вирішення. Міжнародний досвід доводить, що в середньому конфлікти тривають протягом десяти років. У боротьбі з цим явищем можуть використовувати як мирні засоби, так і силові. За допомогою силових методів можна лише на деякий час зняти гостроту проблеми, але це не забезпечує від виникнення таких ситуацій у майбутньому. Вона відзначає, що ефективні спецслужби та боєздатні збройні сили є суттєвим фактором попередження сепаратизму. Обов'язковою умовою попередження подібних рухів, особливо за умов збройного протистояння, є відновлення органами державної влади контролю над кордоном [179].

Для України врахування міжнародного досвіду попередження сепаратизму є неабияк актуальним, позаяк світова практика доводить, що немає єдиного підходу чи єдиного методу попередження цього явища. Вибір методів і способів у конкретній ситуації багато в чому залежить від природи такого конфлікту та стадії його розвитку. Для попередження сепаратизму в Україні слід насамперед відновити контроль органів державної влади над кордоном. [231, с. 262].

Проаналізувавши міжнародний досвід попередження сепаратизму, доходимо висновку, що певні методи запозичити для врегулювання конфлікту в Україні та попередження виникнення сепаратистських загроз у майбутньому.

Враховуючи канадський досвід, вважаємо, що в Україні слід проводити виважену політику щодо окремих регіонів з економічних, мовних, релігійних питань. Необхідно розширювати економічну міжрегіональну взаємодію, збалансовувати рівень життя населення в регіонах із слабшою інфраструктурою та економікою із регіонами більш розвиненими. Для збереження та забезпеченості єдності держави потрібно інтегрувати регіони в єдиний простір – економічний, духовний, культурний, політичний.

Із досвіду Сирії слід врахувати використання міжнародно-політичних механізмів для врегулювання наявного конфлікту та попередження таких у майбутньому. Проте, як свідчить історія, формат міжнародних переговорів щодо врегулювання конфлікту в Україні бажаного результату не дав. У рамках таких переговорів було прийнято низку актів та документів, якими начебто вирішується питання врегулювання українського питання, але такі документи є далекими від досконалості та в них переважно враховані інтереси лише однієї сторони, не України. Отже, міжнародно-політичні, дипломатичні механізми можуть бути дієвими на етапі попередження сепаратизму, але не завжди результативними на стадії вирішення та завершення уже наявного збройного сепаратистського конфлікту.

Неабияк важливим є врахування іспанського досвіду для попередження сепаратизму, зокрема йдеться про посилення кримінальної відповідальності за такі діяння.

Крім цього, вважаємо, що ефективним також буде проведення дієвої проукраїнської інформаційної політики, що допоможе нейтралізувати негативний, дезінтеграційний зовнішній вплив на Україну. Це варто здійснювати шляхом постійного моніторингу інформаційного простору, позиціонування України як незалежної держави, створення її позитивного

іміджу у світі, просування українськомовного контенту в соціальних мережах тощо.

Загалом міжнародний досвід свідчить, що світова спільнота є більшим прихильником застосування ненасильницьких способів та шляхів врегулювання суперечок, зокрема й протистояння з ознаками сепаратизму.

Узагальнюючи викладене вище, можемо стверджувати, що найбільш дієвими способами та методами попередження сепаратизму будуть ті, які не заборонені законом та матимуть найефективніший правовий результат.

3.3. Кримінологічна характеристика та шляхи вдосконалення засобів попередження сепаратизму в Україні

3.3.1. Кримінологічна характеристика засобів попередження сепаратизму як кримінально-протиправного явища

Перш ніж перейти до викладу основного матеріалу, вважаємо, що доцільно розпочати з розмежування таких понять, як «попередження» та «протидія».

Під попередженням злочинності в загальному значенні розуміють діяльність, спрямовану на причини злочинності, виявлення потенційних злочинців і здійснення на них попереджувального, виправного та виховного впливу [232].

А. Ф. Зелінський пропонує розмежовувати поряд з попередженням такі поняття, як профілактика, запобігання та припинення злочинності. Під профілактикою злочинності автор розуміє діяльність, спрямовану на нейтралізацію чи послаблення факторів, які спричиняють злочинність.

Запобігання – це система дій, спрямованих на перешкоджання здійснення злочинного наміру конкретною особою на стадіях виникнення умислу чи підготовки до злочину.

Припинення полягає в діях, спрямованих на зупинення уже розпочатої злочинної діяльності та відвернення настання протиправного наслідку [233, с. 131–132].

Під протидією злочинності розуміють форму відображення специфічного стану упорядкованості суспільних відносин із ціллю певного обмеження злочинності (в широкому розумінні) [234, с. 188].

В іншому значенні під попередженням злочинності розуміють здійснення спеціальними суб'єктами передбачених законом заходів для недопущення розвитку злочинного наміру на попередніх стадіях вчинення злочину, виявлення ознак скоєних злочинів, встановлення осіб, які їх скоїли, притягнення цих осіб до відповідальності, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян та відшкодування збитків від злочинних дій [235, с. 45].

Таким чином, поняття попередження за своїм змістом є ширшим, адже воно спрямоване на зниження рівня злочинності чи її ослаблення.

О.М. Литвак зазначає, що під попередженням злочинності можна розуміти широкий комплекс взаємопов'язаних заходів, що проводяться державними органами і громадськістю з метою викорінення злочинності та усунення причин, які її породжують [236, с.136]

Учені-кримінологи, які досліджують явище злочинності, виділяють три моменти, які свідчать про важливість діяльності, спрямованої на запобігання злочинності. Перший момент полягає в тому, що завжди краще не дати злу відбутися, ніж карати за вже вчинене протиправне діяння. Друге твердження вказує на ефективність попередження скоєння певних кримінальних правопорушень, а також на те, що визначальна роль у цьому процесі належить державі та суспільству. Третє твердження акцентує увагу на тому, що діяльність із попередження злочинності сприяє значній економії ресурсів. Це відбувається завдяки зменшенню непродуктивних витрат суспільства [152, с. 209].

Під попередженням злочинності слід розуміти передбачену законодавством діяльність певних суб'єктів, спрямовану на виявлення злочину, встановлення осіб, які скоїли кримінальні правопорушення, а також притягнення винних до відповідальності. Протидія злочинності також передбачає відновлення порушених прав громадян, відшкодування шкоди, завданої злочинними діяннями [237].

Сьогодні у світі сепаратизм сприймають як форму постійного політичного та соціального протистояння. Це явище сьогодні є найпоширенішим політичним процесом у світі. Сепаратизм становить загрозу не лише для окремих регіонів чи певних країн, а й для міжнародного миру, стабільності та безпеки. Сепаратистські спалахи є сприятливим середовищем для злочинності. За таких умов криміногенність різко зростає, виникають сприятливі умови для тероризму та екстремізму. Права людини і громадянина порушують, тим самим руйнують підвалини державного суверенітету. Головним завданням міжнародної спільноти сьогодні є пошук ефективних інструментів для попередження сепаратизму у світі [22, с. 57–58].

Ситуація на Сході України є вдалим прикладом того, наскільки загрозливими є наслідки сепаратизму для національної безпеки держави. Погоджуємося із аргументами, що сепаратизм спричиняє соціальну напруженість усередині країни, призводить до економічної та політичної нестабільності в державі, створює загрозу воєнного протистояння. Водночас знижується ефективність функціонування інститутів центральної державної влади та рівень їхньої легітимності.

З огляду на ці та інші причини, головним завданням України є вироблення стратегії, концепції попередження сепаратистських загроз. Така стратегія повинна ґрунтуватись на глибокому аналізі сепаратизму як злочинного явища, а також враховувати можливості держави щодо його попередження [5, с. 23].

У ситуації, яка склалася сьогодні в Україні, пріоритетним є напрацювання ситуативних, правових, політичних, дипломатичних, економічних засобів попередження сепаратизму.

Основні правові та організаційні засади боротьби із сепаратизмом в Україні сьогодні визначені лише на рівні законодавчого проєкту. Так, у проєкті ЗУ «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» використано поняття «десепаратизація». Під десепаратизацією, згідно з цим законопроєктом, розуміють «комплекс заходів, що здійснюються з метою звільнення органів законодавчої, виконавчої, судової влади, правоохоронних органів, ЗСУ, СБУ, органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських об'єднань, вищих навчальних закладів, ЗМІ, підприємств, установ і організації усіх форм власності від будь-яких проявів сепаратизму та запобігання загрозам сепаратизму в майбутньому». Крім цього, у згаданому документі виокремлено основні десепартизаційні заходи, а саме:

«люстраційні заходи десепартизації (десепартизаційна люстрація) – це тимчасове позбавлення права обіймати певні посади, бути обраними або призначеними на посади в об'єктах десепартизаційної люстрації особам, що відповідають люстраційним критеріям, визначеним цим Законом;

ліквідаційні заходи десепартизації – це застосування механізму ліквідації відповідно до вимог законодавства України юридичних осіб, що відповідають критеріям, визначеним цим Законом;

конфіскаційні заходи десепартизації – це застосування механізму конфіскації відповідно до вимог законодавства України майна юридичних та фізичних осіб, що відповідають критеріям, визначеним цим Законом;

освітні та інформаційні заходи десепартизації – це застосування комплексу заходів в освітній та інформаційній сферах, спрямованих на звільнення сфери освіти і ЗМІ України від проявів сепаратизму, подолання сепаратистських настроїв серед частини українського суспільства, укріплення єдності України та запобігання загрозам сепаратизму в майбутньому, до яких належать:

1) заборона відповідно до вимог законодавства України трансляції телерадіопрограм, мовлення чи діяльності в Україні телерадіоорганізацій, які

пропагують у явній чи неявній формі будь-які види сепаратизму або сприяють сепаратистським настроям;

2) висвітлення у навчальних програмах та підручниках для навчальних закладів теми єдності України та протиправності сепаратизму;

3) розробка та затвердження відповідно до вимог законодавства України державних цільових програм в інформаційній та освітній сферах щодо подолання сепаратистських настроїв серед частини громадян України, зміцнення єдності України та запобігання загрозам сепаратизму в майбутньому» [39].

Проаналізувавши положення законопроекту, доходимо висновку, що запропонований у ньому перелік засобів попередження не є вичерпним, адже, як було зазначено в попередніх розділах дисертації, сепаратизм як злочинний феномен сучасності є багатограним, а форми його вияву можуть бути найрізноманітнішими. Враховуючи те, що сьогодні період стрімкого науково-технічного прогресу, визначаючи засоби попередження сепаратизму, слід думати на перспективу. Крім зазначених вище, видається доцільним запропонувати ще й інші засоби запобігання сепаратистським загрозам в Україні.

Насамперед варто виділити соціально-психологічні засоби, які є найзагальнішими та водночас найвагомішими. Вони слугують для формування в державі, регіонах чи на місцях атмосфери громадського спокою, взаємодопомоги й підтримки у складних життєвих ситуаціях. Саме ці засоби мають сприяти формуванню в людей відчуття безпеки, захищеності та підвищувати рівень довіри до правоохоронних органів.

Соціально-психологічні засоби тісно пов'язані із соціально-культурними. Вважаємо слушною думку щодо необхідності формування в Україні сприятливого середовища, наприклад у сфері забезпечення прав людини і громадянина, розвиток культурних, духовних цінностей, гарантування суспільної безпеки та стабільності. Адже ситуація, яка склалася сьогодні, є напруженою, саме тому в соціальній сфері мають відбутися позитивні зміни.

Роль діячів культури, гуманітарної та технічної інтелігенції є надзвичайно важливою в цьому процесі, так само, як і роль усього державного апарату [238, с. 32].

Наступною групою засобів попередження є міжнародні. Провідна роль серед них належить саме міжнародному співробітництву. Сьогодні виділяють новітній вид міжнародної співпраці – транскордонне співробітництво.

Під транскордонним співробітництвом дедалі частіше розуміють спільні дії, спрямовані на розвиток та зміцнення добросусідських відносин між територіальними органами прикордонних держав. Такі відносини реалізують шляхом укладання міжрегіональних угод і домовленостей. Слід наголосити, що і у вітчизняній, і в зарубіжній літературі трактування транскордонного співробітництва є схожим [239, с. 153].

Питанню транскордонної співпраці присвячено дисертаційне дослідження О. Петренко. У своїй роботі автор стверджує, що саме по собі транскордонне співробітництво не створює загроз для територіальної цілісності держави. Головною його метою є регулювання відносин на локальному або регіональному рівнях між територіальними об'єднаннями [240, с. 134].

Натомість О. Кривицька [241] у своєму дослідженні транскордонного співробітництва, навпаки, наголошує на його негативній природі. Автор аналізує основи такого співробітництва на прикладі України та Румунії. Врешті дослідниця доходить висновку, що транскордонне співробітництво в цьому випадку є просто механізмом контролю Румунії за дотриманням прав своєї меншини в Україні

Тобто серед науковців є як прихильники, так і противники транскордонного співробітництва. Прибічники цього новітнього формату міжнародної співпраці стверджують, що транскордонне співробітництво здатне знизити градус невдоволення етнічної групи, яка розділена кордоном, та може сприяти збереженню територіальної цілісності держави і мирного співіснування в ній різних етнічних груп [242, с. 153].

Загалом міжнародне співробітництво може бути ефективним лише за умови взаємної довіри та подібності оперативної культури, що ґрунтується на однакових стандартах, законах, процедурах і – найголовніше – спільних цінностях.

Головним завданням міжнародного співробітництва сьогодні є вироблення та ухвалення стратегічних рішень. Саме спільні дії всіх європейських країн підвищуватимуть рівень успішності боротьби з тероризмом та сепаратизмом насамперед у цьому регіоні. Проте, з іншого боку, європейський континент стає більш вразливим до подібних загроз [243, с. 40].

Оскільки ситуація, яка склалася на сьогодні в Україні, спровокована та підтримується ззовні, вважаємо за необхідне формування національної бази даних та матеріалів іноземних учасників збройного конфлікту для того, щоб вони стали юридичною основою для міжнародно-правової оцінки дій РФ на території нашої держави. Цю ідею під час анкетування підтримали 68,6 % опитаних, 24,1 % не змогли дати чіткої відповіді на поставлене запитання, а лише 7,27 % респондентів не бачать доцільності таких дій (додаток Р).

Ще одним вагомим механізмом запобігання сепаратистським загрозам є дипломатія, а саме використання міжнародних форматів (перемовин).

Для вирішення конфліктної ситуації на Сході Україна активно використовувала міжнародні перемовини. Наприклад, переговори в нормандському та женевському форматах, укладання Мінських домовленостей, робота Тресторонньої контактної групи, звернення до Міжнародного суду ООН, прийняття резолюцій РБ ООН, Парламентської асамблеї ОБСЄ та Парламентської асамблеї Ради Європи, активна участь ОБСЄ в ролі посередника і спостерігача в зоні конфлікту.

Саме такий формат міжнародного співробітництва дозволив запобігти ескалації збройного конфлікту на Сході України. Головну роль у цьому, як вважає більшість політологів та вчених, відіграли саме Мінські домовленості.

Використання міжнародних переговорних форматів і посередництва міжнародних організацій чи окремих країн є необхідним, але не завжди

ефективним заходом попередження або подолання такого конфлікту та його наслідків [243, с. 5, 16].

Наступним засобом запобігання злочинності, зокрема й сепаратизму, є використання можливостей усесвітньої мережі Інтернет та інформаційних технологій загалом.

У Великій Британії розроблено сучасну стратегію попередження злочинності («Modern Crime Prevention Strategy»). Цією стратегією передбачено такі напрямки роботи: технологічне переоснащення поліції, підвищення рівня кваліфікації співробітників, тісна співпраця, партнерство з громадськістю щодо попередження злочинності.

Але основний акцент зроблено саме на використанні в діяльності поліції максимальних можливостей мережі Інтернет шляхом підвищення рівня комунікації між правоохоронними органами і громадськістю. Загалом сутність удосконалення запобіжної діяльності поліції на перспективу можна охарактеризувати як підвищення рівня інтелектуального впливу на цей процес, залучення сучасних інтернет-технологій для збирання, аналізу та зберігання даних, а також кримінологічного прогнозування [244, с. 147].

Згідно зі Стратегією розвитку системи МВС України до 2020 року [245], одним із викликів у протидії злочинності є низький рівень використання аналітичних інструментів (зокрема щодо прогнозування відповідних загроз), які з'явилися завдяки розвитку інтернет-технологій, цифровізації економіки та суспільства загалом. Так, розпорядженням КМУ № 67-р від 17 січня 2018 року схвалено «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» [246].

Відповідно до цього документа, участь українських учених та ІТ-компаній у проєктах ЄС є стратегічно важливою. У майбутньому результати таких досліджень стануть джерелом інновацій у таких сегментах, як: майбутні перспективні технології («Future Emerging Technologies»); майбутні мережі («Future Networks»); майбутні інтернет-дослідження та експерименти («Future

Internet Research and Experimentation»). Це стосується також і кримінологічних досліджень щодо попередження злочинності [244, с. 148].

Поширення сепаратистських настроїв у мережі Інтернет є досить звичним явищем. Прикладом може слугувати випадок, який стався в Донецькій та Сумській областях. Невідомі жінки агітували за створення так званої Новоросії та популяризували в соціальних мережах терористичні організації «ДНР» та «ЛНР». У їхніх публікаціях містилися заклики до порушення конституційного ладу та територіальної цілісності України. Інша жінка агітувала в соціальних мережах за створення так званої «Сумської народної республіки» [247].

Такі випадки не є поодинокими. Згідно з даними СБУ, неодноразово викривали групи інтернет-агітаторів, які поширювали в мережі публічні заклики до зміни та повалення української влади, зміни сучасних кордонів України. Досудовим розслідуванням було встановлено, що двоє мешканців Хмельницького та Івано-Франківська адміністрували в соцмережах спільноти сепаратистського спрямування. Такі особи агітували за проведення протестів та просували ідеї федералізації України. Після лінгвістичної експертизи таких матеріалів було встановлено, що вони містять публічні заклики до зміни меж території та державного кордону України, насильницького повалення конституційного ладу.

У підсумку правоохоронні органи провели обшуки, під час яких вилучили комп'ютерне обладнання, мобільні пристрої. Попередньо дії зловмисників кваліфікували як посягання на територіальну цілісність та недоторканність України [248].

Виходячи з цього, можна виділити такі напрямки попередження загроз національній системі кібербезпеки, які виникають у соціальних мережах в Інтернеті:

силові методи – закриття серверів;

юридично-правові методи – притягнення до кримінальної відповідальності учасників соціальних мереж та провайдерів, які надають послуги доступу до Інтернету;

інтернет-цензура;
моніторинг соціальних мереж та протидія методами інформаційного впливу.

Українська влада вживала певні заходи для попередження поширення сепаратистських закликів у мережі Інтернет. Чи не найвагомішим кроком було підписання Президентом України Указу № 133/2017 [249].

Цей документ передбачав введення обмежувальних санкцій щодо використання російських соціальних мереж. Провайдерів інтернет-послуг зобов'язали блокувати на системному рівні можливості використання цих соціальних мереж [250, с. 191].

Саме соцмережі стали основним інструментом, за допомогою якого вчинялися дії, спрямовані на порушення територіальної цілісності держави. Наприклад, у мережі Інтернет особа розмістила у відкритому доступі текстовий запис про об'єднання солдатів України з Донбасом для боротьби з київською хунтою [251].

Як зафіксовано в одному із судових рішень, «ОСОБА_1, який поділяв злочинні наміри незаконних об'єднань сепаратистського та терористичного спрямування, так званих «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», ідеї та діяльність яких полягають у створенні суверенного державного утворення «Новоросія» шляхом незаконного відділення від України її південно-східної частини (Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Херсонської, Миколаївської, Харківської та Одеської областей), виник умисел на поширення мережею Інтернет за допомогою соціальної мережі «Facebook» матеріалів із публічними закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади» [252].

Крім того, для захисту інформаційної безпеки на території України було заборонено трансляцію російських каналів в ефірних і кабельних мережах («Первый канал. Всемирная сеть», «РТР-Планета», «НТВ-Мир», «Россия-24», «TVСІ», «Россия-1», НТВ, ТНТ, «Петербург-5», «Звезда», «Рен-ТВ» і «РБК-

ТВ», а також «Life News» та «Russia Today» як неадаптовані), які поширюють ідеї сепаратизму та антиукраїнську пропаганду.

Зміст програм цих телеканалів суперечив Конституції України, що і стало офіційною причиною рішення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення України про заборону ретрансляції таких російських каналів на території нашої держави. Нагляд за дотриманням рішення про їх відключення здійснює МВС.

Після ретельного вивчення відеоматеріалів, які транслюють російські телеканали, СБУ виявила в них заборонені міжнародним законодавством технології інформаційно-психологічного впливу на аудиторію, зокрема так званий «25-й кадр». Як доказ СБУ продемонструвала відео про події в Одесі 2 травня 2014 року з випуску новин на забороненому для ретрансляції в Україні телеканалі «Росія-24», під час відтворення якого в кутку екрана з'являються малопомітні написи: «підпал – правий сектор», «людей вбивали бандерівці», «нацгвардія вбивці».

Але це не єдині методи, які використовують російські телеканали для впливу на глядачів. Україна обмежила у праві в'їзду на територію нашої держави окремих співробітників російських ЗМІ. Це пов'язано зі спотворенням ними фактів про події в Україні, неправдивим їх висвітленням, пропагандою тощо.

Крім цього, українські прикордонники видворяли з України та не пропускали всередину країни співробітників деяких ЗМІ через несанкціоновану роботу на території нашої держави.

З метою протидії роботі російської пропаганди були створені ЗМІ для поширення антисепаратистських матеріалів на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Саме вони стали ефективними механізмами боротьби із сепаратизмом.

Завдяки громадським активістам було створено Інформаційний центр протидії сепаратизму під назвою «Наша земля». Ця організація займалась видавництвом та поширенням інформаційного видання «Настоящий Крым».

Згодом з'явилися видання «Настоящий Луганск», «Настоящий Донецк». Ці газети були своєрідною альтернативою для жителів окупованих територій. Вони поширювали об'єктивну інформацію про те, що насправді відбувається в Україні. Фінансують такі видання народні депутати, а розповсюджують їх волонтери [8, с. 297].

Наступними засобами попередження сепаратизму є економічні. Існує думка, що поштовхом до виникнення конфлікту на Сході України була економічна нестабільність у державі. Для подолання такої нестабільності потрібно забезпечити симетричне фінансування всіх регіонів. Це сприятиме об'єднанню територіальних громад, а не їх роз'єднанню [253, с. 71–72].

Тому вважаємо, що всі регіони повинні отримувати однакове фінансове забезпечення від центральної влади та бути економічно рівними, стабільними. Під час роботи над дисертаційним дослідженням було проведено анкетування, у процесі якого вивчено думку респондентів щодо запровадження підходу, за яким для попередження проявів сепаратизму бюджетно-податкова політика має сприяти такому ресурсному забезпеченню регіонів, щоб жоден із них не міг стверджувати, що він «годує» інші регіони. 60,9 % опитаних відповіли, що втілення в життя такої політики є доцільним, 15,5 % не погоджуються з таким твердженням, а 23,6 % опитаних осіб не змогли дати однозначну відповідь (додаток Р).

Станом на сьогодні фінансова безпека не є дієвим засобом попередження сепаратизму. Вона радше є ціллю, яку Україна, як держава незалежна та самостійна, має намір досягнути.

Влада, експертна спільнота та провідні фахівці повинні зробити ефективні кроки для удосконалення фінансової безпеки. Саме держава повинна гарантувати такий стан речей у суспільстві, який дасть змогу реформувати всі проблемні сфери суспільного життя. А це, своєю чергою, допоможе завершити конфлікт на Сході України. Лише за таких умов Україна зможе стати цивілізованою та могутньою державою [254].

Надзвичайно важливими є політичні засоби у процесі попередження сепаратизму. Вони повинні формувати сприятливу внутрішньополітичну атмосферу в країні.

Саме у стосунках між політичною елітою та партіями відчутне найбільше напруження. Неповага до політичних сил, розчарування в діяльності представників уряду, масштабна недовіра до всіх державних інститутів призводить до внутрішніх конфліктів. Такі суперечки, своєю чергою, створюють сприятливе середовище для втручання у внутрішні справи держави зовнішніх «добродіїв», які всіляко «допомагатимуть» вирішити такі проблеми [255, с. 18].

Для забезпечення політичної стабільності в державі повинні діяти механізми, які зможуть бути регуляторами загальнодержавних, соціально-політичних, соціально-групових та індивідуальних інтересів через відповідні владні інститути. Як приклад, можна виокремити нормативно-правові акти, відповідно до яких ухвалюють загальнодержавні рішення для забезпечення стабільності політичних відносин.

Також важливу роль відводять діяльності регіональних еліт. Це чи не пріоритетний механізм досягнення політичної стабільності. Регіональна еліта не повинна протидіяти політиці центральних органів державної влади, адже в такому випадку її діяльність спрямовуватиметься не на досягнення злагоди та єдності, а на розкол суспільства, протиставлення інтересів певного регіону загальнодержавним [256, с. 164–165].

Загалом політика у сфері попередження злочинності як напрямок загальнодержавної політики давно вийшла за межі регулювання кожної окремої держави. Важливе значення для розвитку такої державної політики мають рекомендаційні, роз'яснювальні та інші рішення органів міжнародного значення. Крім цього, навіть урахування досвіду інших держав допоможе зекономити значну частину коштів під час впровадження заходів реалізації політики у сфері попередження та протидії злочинності [257, с. 244].

Вагому роль відіграють також правові засоби попередження сепаратизму. Слід наголосити, що станом на сьогодні в чинному законодавстві України немає визначення поняття сепаратизму. Це дещо ускладнює формування та реалізацію політики щодо попередження цього явища.

Натомість чинним КК України встановлено кримінальну відповідальність за вчинення діянь, які мають ознаки сепаратизму. Це окремі статті кримінального закону України, які визнають діяльність, спрямовану на порушення територіальної цілісності та недоторканності України, протиправною та встановлюють відповідальність за неї [5, с. 21].

У тексті КК України термін «сепаратизм» відсутній, але є в назві ЗУ від 19 червня 2014 року № 1533-VII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму». Цим законом КК України доповнено статтею 110-2.

З диспозиції вказаної вище статті кримінального закону вбачається, що під фінансуванням сепаратизму слід розуміти фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади [7, с. 197].

Наступним вагомим елементом процесу нормативно-правового забезпечення попередження сепаратизму стало прийняття 26 травня 2015 року Стратегії національної безпеки, затвердженої Указом Президента України [258].

У Стратегії визначено сучасні загрози національній безпеці та шляхи їх подолання. Основними загрозами для національної безпеки України на загальнодержавному рівні визначено такі елементи:

- 1) військова агресія, торговельно-економічна та інформаційно-політична війна з боку Росії;
- 2) неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України;

- 3) корупція та неефективна система державного управління;
- 4) економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення, загрози енергетичній, інформаційній безпеці, кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів;
- 5) загрози безпеці критичної інфраструктури та загрози екологічної безпеки.

Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 затверджено «Стратегію воєнної безпеки України». Стратегія визначає цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, які спрямовані на захист життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз, надання відсічі і стримування збройної агресії проти України, запобігання або стримування противника від повномасштабного застосування воєнної сили проти України, припинення незаконної окупації РФ частини території України, захист її суверенітету і територіальної цілісності в межах державного кордону України, насамперед шляхом здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних та економічних заходів [259]. Метою цього документа є забезпечення належного нормативного підґрунтя для боротьби із сепаратизмом та тероризмом в Україні, а також визначення заходів, спрямованих на подолання військових загроз, формування та реалізацію воєнної політики України, дотримання принципів міжнародного права.

Безперечно, всі зроблені владою кроки на шляху правового врегулювання процесу боротьби з сепаратизмом є позитивними. Поряд з цим для того, щоб підвищити ефективність комплексу заходів, який вживається для боротьби з сепаратизмом та відповідно мінімізувати загрози національній безпеці, керівництву нашої держави необхідно, в першу чергу, завоювати у населення України довіру та авторитет. [260, с. 104].

Варто погодитись із думкою І. Б. Медицького, який стверджує, що зусилля держави у сфері попередження та протидії політичній злочинності, метою якої є здобуття чи перерозподіл, утримання, використання державної влади,

необхідно активізувати. Важливим є вивчення наслідків політичної злочинності як відповідного інформаційного базису для розробки та впровадження ефективних засобів реакції [261, с.212]

Поряд з усіма зазначеними методами попередження сепаратизму зараз активно використовують контррозвідальні засоби для захисту територіальної цілісності України та недопущення сепаратистських проявів.

Саме ефективна робота контррозвідальних служб та органів здатна значно знизити рівень сепаратистської загрози в регіонах. Спеціальні служби і правоохоронні органи мають необхідні інструменти (законодавчо визначені повноваження, сили, засоби тощо) для здійснення моніторингу ситуації, виявлення прихованих процесів (вербування, фінансування організаційних заходів тощо), які сприяють зростанню сепаратистського потенціалу, зміни в оперативній обстановці, проведення профілактичних заходів, а також своєчасного припинення протиправних дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності нашої держави, зміни її кордонів, приєднання до будь-яких утворень.

Важливу роль відіграють також важелі ефективної взаємодії між правоохоронними органами, а також між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями й між національними меншинами [262, с. 20–21].

Наприклад, саме завдяки набутому досвіду СБУ запобігла проведенню кібероперації, яка була організована російськими спецслужбами в жовтні 2017 року. За попередніми даними, кібератака була спрямована на блокування роботи комп'ютерних органів державної влади України, великих державних та приватних компаній і підприємств України. Її планували здійснити з використанням оновлень поширеного програмного забезпечення [263].

Своєю чергою, Управління СБУ в Луганській області у взаємодії з прокуратурою запобігло низці терористичних актів у Лисичанську, які готувала група прибічників проросійського сепаратизму за завданням агента спецслужб

РФ. Диверсанти планували здійснити серію вибухів під час святкування Дня міста в Лисичанську.

Ще одним яскравим прикладом ефективної контррозвідувальної діяльності може слугувати викриття корупційної діяльності групи осіб – заступника прокурора Сєверодонецька, судді Сєверодонецького міського суду та місцевого адвоката. Ці особи вимагали від підсудних хабарі за винесення щодо них вироків, не пов'язаних із позбавленням волі, а також за невнесення службовими особами прокуратури апеляційної скарги на неправосудне рішення суду [264].

Підбиваючи підсумки викладеного, слід зазначити, що, незважаючи на розмаїття наукових доробок, які стосуються вивчення явища сепаратизму, проблема попередження цього явища і досі залишається актуальною [265, с. 303].

На основі аналізу засобів попередження сепаратизму доходимо висновку, що сьогодні і надалі залишається актуальною проблема попередження цього явища. З вищевикладеного випливає, що проблема попередження сепаратизму практично не охоплюється українським законодавством. Визначення поняття сепаратизму закріплене виключно на рівні законопроекту, яким і передбачено низку заходів із запобігання цьому кримінально-протиправному явищу. Також КК України було доповнено статтею, яка передбачає кримінальну відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. З приводу доцільності введення в дію такої норми серед науковців досі немає одностайності.

Таким чином, оскільки Україна також зіткнулася з проблемою сепаратизму, потрібно виробити, звичайно, з урахуванням європейського досвіду власний, національний механізм попередження таких загроз. Переконані, що всі перелічені вище засоби попередження сепаратизму будуть дієвими на практиці лише тоді, коли їх будуть застосувати систематично, комплексно й у тісній взаємодії.

3.3.2. Перспективні шляхи удосконалення засобів попередження сепаратизму в Україні

Уся діяльність з попередження злочинності реалізується через систему соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню протиправних діянь (тих, що вже скоєні або готуються чи вже почалися), виявленні винних осіб та притягненні їх до відповідальності. [266, с. 139].

Враховуючи зазначене вище та беручи до уваги міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом та його попередження, а також з огляду на ситуацію, яка склалася на сьогодні в Україні, вважаємо за доцільне сформулювати рекомендації щодо перспективних шляхів удосконалення засобів попередження сепаратизму в Україні.

На нашу думку, слід розпочати саме із загальносоціальних заходів. Під загальносоціальними заходами попередження сепаратизму розумітимемо вчинення органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, територіальними громадами та іншими суб'єктами дій, спрямованих на підвищення рівня правосвідомості громадян України та усвідомлення їхньої національної самобутності.

Переконані, що весь механізм із попередження сепаратизму ґрунтується на інформаційно-просвітницькій роботі з населенням. Цей різновид засобів є надзвичайно важливим, враховуючи те, який потужний інформаційно-психологічний вплив на українське суспільство здійснюється з боку РФ, а також сепаратистських сил усередині держави. Зараз триває відкрита інформаційна війна проти української державності. В умовах такого протистояння зростає роль механізмів попередження деструктивних антидержавних проявів [267, с. 61].

Також акцентуємо увагу на необхідності проведення заходів громадянсько-патріотичного виховання серед населення різних вікових категорій.

Прикладом може слугувати цільова програма національно-патріотичного виховання молоді на період 2017–2021 років, затверджена відділом освіти Токмацької районної державної адміністрації Запорізької області.

Ця програма передбачає проведення низки заходів, спрямованих на спонукання молоді людини до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму; популяризацію та пропаганду кращих досягнень національно-культурної та духовної спадщини, активне залучення до національно-патріотичного виховання діячів сучасної культури, мистецтва, науки, спорту [268].

Крім того, необхідно особливу увагу зосередити на підвищенні рівня освіти населення, адже поширеною є думка, що саме недостатній освітній рівень є одним із визначальних чинників, які сприяють виникненню сепаратизму. Тож проведення культурно-просвітницької роботи з формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, створення позитивного іміджу України, широка популяризація української культури та вітчизняних історичних цінностей є надзвичайно важливими [269, с. 106].

Вважаємо за доцільне також розширювати сферу дії українського телерадіомовлення. Крім цього, слід запровадити механізм щодо забезпечення доступу до українського інформаційного простору тим громадянам, які проживають на тимчасово окупованих територіях.

Основним вектором дії українського телерадіомовлення має бути спростування так званих «фейків» російського походження. Потрібно перейти до активних, наступальних форм інформаційного впливу. Для цього потрібно використовувати не лише можливості Міністерства інформаційної політики, а й ресурси всіх державних, силових установ та організацій [128, с. 86].

Ще одним не менш важливим засобом попередження сепаратизму є проведення внутрішніх реформ в Україні, метою яких має бути підвищення добробуту населення та подолання економічної кризи.

Насамперед необхідно провести такі реформи в економічній сфері, наприклад, удосконалити політику економічної ізоляції регіонів. Йдеться про тимчасово окуповані території, де діють заборонені терористичні організації «ДНР» та «ЛНР». Це допоможе ускладнити фінансування окупаційних режимів.

Економісти та політологи пропонують низку заходів, зокрема встановлення додаткового контролю над експортом вугілля з окупованих територій з можливістю його ідентифікації. Наступним заходом може бути створення своєрідного реєстру з переліком фізичних та юридичних осіб, щодо яких Україна запровадила економічні санкції. Йдеться про ті підприємства та організації, які беруть участь у схемах незаконного експорту товарів з «ДНР–ЛНР», та фізичних осіб – громадян України, причетних до «націоналізації» майна на окупованих територіях та «зовнішнього управління» захопленими підприємствами [128, с. 84].

Вважають, що саме внутрішні економічні реформи сприятимуть створенню конкурентоспроможного ринку, покращенню інвестиційного клімату та й загалом забезпечать стає зростання рівня життя в Україні.

Актуальним залишається питання наближення політики України у сфері зайнятості та соціальної політики до стандартів та практики ЄС. Підвищення якості життя сприятиме широкій громадській підтримці курсу реформ.

Що стосується політичної сфери, то провідна роль належить розвитку демократичних інститутів. Головною метою таких інститутів буде забезпечення прав людини і громадянина, верховенства права та свободи слова. Необхідно об'єднати зусилля органів центральної державної влади та неурядових громадських організацій для досягнення цілей європейської інтеграції. Цей процес має стати не лише важливим стимулом здійснення системних реформ, а й чинником підвищення політичної та соціальної активності громадян.

Іншим важливим чинником попередження сепаратизму є співробітництво України та ЄС з питань безпеки (як регіональної, так і міжнародної). Насамперед це пов'язано з боротьбою з міжнародним тероризмом,

урегулюванням конфліктів та кризових ситуацій, а також нерозповсюдженням зброї масового знищення. Сьогодні в Україні є всі можливості для налагодження взаємовигідних відносин з ЄС.

Україна є центральною державою європейського континенту, саме тому її безпекова та оборонна політика є невід'ємною складовою безпеки ЄС. Важливим є також концептуальне узгодження майбутньої української стратегії національної безпеки з європейською [270].

Як було зазначено в попередньому розділі, неабияке значення для попередження сепаратистських спалахів мають міжнародно-правові методи та засоби.

Згідно із ЗУ «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» «Україна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, виходячи насамперед з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України» [271].

У зв'язку зі збройною агресією РФ проти України Генасамблея та РБ ООН неодноразово ухвалювали відповідні резолюції. Підтримавши 27 березня 2014 року резолюцію Генеральної асамблеї ООН 68/262 «Територіальна цілісність України», 100 держав світу висловили свою солідарність у захисті суверенітету й територіальної цілісності України «у міжнародно визнаних кордонах» [272].

Зважаючи на те, що ситуація, яка склалась у державі, потребує відповідного реагування міжнародної спільноти, у 2017 році Україна звернулась до Міжнародного суду ООН із позовом проти РФ у зв'язку з порушенням нею двох конвенцій: Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Через порушення першої конвенції Україна просить суд зобов'язати РФ припинити передавати кошти і зброю «терористичним угрупованням» у так

званих «ДНР» і «ЛНР», а також компенсувати моральну й матеріальну шкоду Україні та потерпілим громадянам.

За порушення Конвенції з расової дискримінації Україна вимагає відновити права Меджлісу кримських татар, забезпечити право на освіту українською в Криму та виплатити компенсацію жертвам дискримінації. У 2016 році Україна ініціювала в Арбітражному трибуналі з морського права справу, звинувативши РФ в порушенні Конвенції ООН з морського права.

У провадженні Європейського суду з прав людини перебуває п'ять міждержавних справ. Дві з них – «Україна проти Росії (щодо Криму)» та «Україна проти Росії (щодо Донбасу)» – стосуються порушень прав людини в анексованому Криму та на непідконтрольних Києву територіях Донецької та Луганської областей [273].

Однак, виникає питання щодо того, як правильно слід кваліфікувати дії РФ щодо України. Ситуація з Кримом є простішою, адже факт окупації та анексії частини території іншої держави неможливо заперечувати. Натомість оцінка подій на Донбасі зумовлює певні труднощі, адже в цій ситуації РФ заперечує свою участь у конфлікті на Сході України, аргументуючи тим, що на Донбасі відбувається лише внутрішній конфлікт.

Кваліфікація дій РФ як агресії була також здійснена ЄС [274, с.1–2] в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 2198 від 23 січня 2018 р. «Гуманітарні наслідки війни в Україні» [275], де дії РФ на Сході України нарешті були прямо названі тим, чим вони були від самого початку – «російською війною проти України, що відбувається в деяких районах Донецької та Луганської областей» [276, с. 139,147].

Своєю чергою, як слід кваліфікувати дії іноземців, зокрема громадян РФ, за їх участь у збройному конфлікті на Сході України? У процесі анкетування за темою дисертаційного дослідження з'ясувалася думку респондентів і з цього приводу. Так, 46,8 % опитаних вважають, що дії таких осіб слід кваліфікувати як злочини проти основ національної безпеки України, 29,1 % – як кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

24,1 % опитаних вважають, що всі злочини, що були скоєні членами незаконних збройних формувань на окупованих територіях, повинні бути передані для розгляду спеціально створеним військовим кримінальним трибуналом ООН.

Вважаємо за необхідне наголосити, що в міжнародному праві є дві доктрини, які визначають засади відповідальності держави та фізичних осіб за дії третіх осіб, громадян іншої держави, тобто, по суті, за здійснення непрямой агресії.

Доктрину ефективного контролю було створено на основі справи «Нікарагуа проти США» [277] та рішення Міжнародного суду. Цей шаблон згодом використовували у справі «Боснія і Герцеговина проти Сербії» [278] у 2007 році.

Доктрина ефективного контролю передбачає, що держава та фізичні особи відповідають за діяльність третіх осіб у випадку, якщо вони здійснюють ефективний контроль над діяльністю цих третіх осіб, тобто безпосередньо надають їм інструкції та вказівки щодо планування та проведення операцій. Порівнюючи справи Росія–Україна та США–Нікарагуа, можна помітити низку спільних ознак, що свідчать про непряму агресію Росії, підтримку терористичних угруповань «ДНР» та «ЛНР», командує якими безпосередньо засланці з РФ; крім того, наявні факти дій на території України російських військовослужбовців. Таким чином, застосування доктрини ефективного контролю буде доцільне для встановлення відповідальності російських спецпризначенців за дії «ДНР» і «ЛНР».

Ще одним документом є доктрина загального контролю, яку було використано Міжнародним кримінальним трибуналом у справі Душко Тадіча [279] стосовно колишньої Югославії. Цим документом передбачено, що держава та фізичні особи несуть відповідальність за діяльність третіх осіб у тому випадку, якщо вони здійснюють загальний контроль над діяльністю цих третіх осіб, наприклад, фінансують, озброюють, навчають їх.

Україна має докази, які підтверджують те, що РФ озброює та фінансує бойовиків «ДНР» та «ЛНР». Під час кваліфікації дій російських найманців потрібно використовувати положення двох доктрин – ефективного та загального контролю. Здається теоретично можливим звернення України до Міжнародного суду ООН. Прецедентом для кваліфікації дій РФ як акту непрямой агресії може слугувати рішення Міжнародного суду ООН у справі «Нікарагуа проти США», предмет спору в якій є схожий. Але насамперед Україні необхідно приєднатися до Римського статуту, адже кваліфікації потребують дії окремих осіб, а не держави в цілому [280].

Події на Сході України мають ознаки міжнародних злочинів проти світового миру і безпеки, людяності та ознаки військових злочинів. Саме тому для притягнення винних осіб до відповідальності необхідна взаємодія міжнародних та національних органів кримінальної юстиції. Для цього українське кримінальне законодавство має бути гармонізоване з міжнародними нормативно-правовими актами в частині військових злочинів і злочинів проти людяності.

Як відомо, для того, щоб притягнути особу до кримінальної відповідальності на території України, її дії повинні підпадати під ознаки, передбачені відповідними статтями КК України. Норми українського законодавства не відповідають положенням міжнародного права. Це, своєю чергою, ускладнює притягнення винних осіб до відповідальності в Україні за військові злочини та злочини проти людяності.

Військова прокуратура та військові суди фактично були ліквідовані ще до подій 2014 року. Після початку агресії військову прокуратуру частково відновили, але значний пласт фахівців у цій галузі втрачений [281, с. 12–15].

Таким чином, враховуючи усі особливості, а також те, що станом на сьогодні в Україні неможливо притягнути до кримінальної відповідальності громадян РФ та інших іноземців за злочини проти людяності або за військові злочини, їхні дії слід кваліфікувати згідно з нормами чинного кримінального законодавства України. Наразі сьогодні в Україні склалася саме така судова

практика. Наприклад, вироком Овідіопольського районного суду Одеської області засуджено «ОСОБА_3 за ч. 2 ст. 110 КК України, який являється громадянином РФ, за вербування осіб з числа мешканців Одеської області для участі у бойових діях в Луганській області, з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України» [282].

Актуальну інформацію про події, що відбуваються на Донбасі, потрібно висвітлювати усіма можливими засобами. Необхідно підтримувати нинішній стан дипломатичної солідарності із провідними країнами світу, уживати всіх можливих дипломатичних, інформаційно-пропагандистських заходів для визнання міжнародними організаціями та судовими інстанціями й усією світовою спільнотою того факту, що РФ є країною-агресором [128, с. 83].

Воєнна безпека досягається не лише шляхом зміцнення обороноздатності. Для цього поряд із розвитком цього сектора та воєнної науки Україна повинна вживати ефективних заходів у різних сферах суспільного життя. Саме для стабільного розвитку та функціонування усіх видів національної безпеки України і є необхідною довготривала воєнна безпека [283].

Ще одним особливим засобом попередження сепаратизму є позбавлення громадянства за такі протиправні дії, тобто втрата такого. Згідно з положеннями статті 4 Конституції України, в нашій державі існує єдине громадянство. Підстави набуття та припинення громадянства України також визначаються законом [86].

У ст. 17 ЗУ «Про громадянство» передбачено підстави, за яких громадянство України може бути припинено. Ними є:

- 1) вихід з громадянства України;
- 2) втрата громадянства України;
- 3) громадянство України припиняється згідно з підставами, передбаченими міжнародними договорами України [284].

Виходячи з вищевикладеного, у чинному українському правовому полі не передбачено процедури позбавлення громадянства за вчинення дій, які мають

ознаки сепаратизму, іредентизму чи іншої антидержавної діяльності. Проте, такий захід активно обговорює громадськість та вже іменує його формою так званою «суспільної люстрації». Про позбавлення громадянства України за сепаратизм згадано і в експертних виступах та в політичних ініціативах [285].

Варто зауважити, що станом на сьогодні зробити такий засіб дієвим не видається можливим. Статтею 25 Конституції України передбачено, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство. У зв'язку з цим пропонують внести зміни до ЗУ «Про громадянство», доповнивши ст. 19 положенням про те, що підставою для втрати громадянства України є вчинення громадянином України дій, які мають ознаки сепаратизму. Крім цього, такий захід впливу слід застосовувати як суміжний із основним покаранням до осіб, яких обвинувачують у вчиненні діянь, що мають ознаки сепаратизму.

Варто узагальнити, що у процесі попередження сепаратизму не можна використовувати один із вищезгаданих засобів окремо від інших. Усі ці способи й засоби попередження повинні працювати одночасно й ефективно [286, с. 115].

Крім цього, як було зазначено в попередньому підрозділі, важливу роль відіграє взаємодія правоохоронних органів з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями тощо. Проте, в українському правовому полі відсутня регламентація такої взаємодії. Саме тому вважаємо, що доцільним є прийняття єдиного нормативно-правового акта, який би чітко регламентував, визначав основні принципи та форми взаємодії усієї правоохоронної системи з владними державними інститутами різних рівнів тощо, адже основною метою всіх правоохоронних органів у процесі взаємодії з іншими суб'єктами державної влади є застосування заходів примусу до осіб, дії яких спричинили порушення прав та свобод інших громадян.

У період стрімкого науково-технічного прогресу система органів державної влади, місцевого самоврядування та неурядових організацій, а також уся правоохоронна та оборонна системи України повинні пристосовуватись до

нинішніх реалій. Пропонуємо низку заходів, які повинні сприяти покращенню діяльності правоохоронних органів щодо попередження сепаратизму:

1) провести технічне переоснащення правоохоронної системи України. Забезпечити всі підрозділи правоохоронних органів комп'ютерними лабораторіями, навчально-тренувальними центрами, належним програмним забезпеченням, ввести в дію автоматизовані інформаційні системи, які допоможуть швидко та ефективно виявляти сепаратистські гасла, заклики в мережі Інтернет;

2) забезпечити належним соціальним захистом працівників правоохоронних органів та їхніх сімей, зокрема, забезпечення житлом, надання додаткової безкоштовної медичної допомоги, страхування життя та здоров'я тощо;

3) покращити координацію всієї правоохоронної системи, зокрема взаємодію з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, підприємствами, установами, організаціями, шляхом проведення семінарів, конференцій, курсів підвищення кваліфікації з метою виявлення та попередження злочинності, спільне формування статистичних даних, спільна розробка інструкцій, наказів, вказівок тощо;

4) проводити підготовку висококваліфікованих кадрів, забезпечувати періодичне підвищення кваліфікації кадрів шляхом обміну досвідом із працівниками правоохоронних систем інших держав, проведення міжнародних конференцій та семінарів, запровадження інноваційних форм підвищення кваліфікації, таких як: сторітелінг (навчання молодих кадрів здійснюється шляхом захопливої розповіді більш досвідченого працівника), шедоуінг (суть цього методу полягає в тому, що працівники, які навчаються чи підвищують кваліфікацію, стають своєрідною «тінню» більш досвідченого працівника, спостерігають за його роботою, намагаючись навчитися в нього чогось нового).

В юридичній літературі виділяють так зване спеціально-кримінологічне попередження злочинності. Під таким заходом прийнято розуміти

цілеспрямовану діяльність державних органів, громадських формувань, суть якої полягає у впливі на певні криміногенні процеси та явища, на їх причини та умови виникнення, а також їх усунення та нейтралізацію або послаблення. Спеціально-кримінологічні засоби попередження зумовлені наявністю злочинності як такої, її структурою, динамікою, детермінантами. Основною метою такого запобігання є зниження рівня кількісних та якісних показників злочинності. Заходи спеціально-кримінологічного попередження злочинності можуть реалізовувати на загальнодержавному, регіональному та галузевому рівнях.

Вплив правоохоронних органів на причини та умови злочинності, на її кількісні та якісні показники в масштабах держави є загальнодержавними заходами попередження.

Якщо спеціально-кримінологічні засоби безпосередньо спрямовані на зміну окремих показників злочинності та усунення певних криміногенних чинників в певних регіонах (область, район), то можемо говорити про регіональну дію таких засобів.

Своєю чергою, галузеві засоби попередження поширюються на рівні певного соціального середовища, наприклад, на підприємствах, в містах, селах тощо [287, с. 292].

Спеціальні кримінологічні заходи попередження злочинності здійснюють державні органи, громадські організації, приватні підприємства, установи, інші організації та окремі громадяни. Саме спеціальне призначення цих заходів і спрямованість їх на боротьбу зі злочинністю відрізняють їх від заходів загальносоціальної профілактики [152, с. 220].

В Україні повноваженнями щодо попередження сепаратизму наділено низку державних інституцій та структур, а саме: Міністерство оборони України, Генеральний штаб ЗСУ, МВС, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, СБУ, Міністерство закордонних справ України, Службу зовнішньої розвідки України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України тощо [26, с. 140].

Крім цього, чинне законодавство передбачає сувору відповідальність за вчинення діянь, які мають ознаки сепаратизму. Зокрема, КК України містить окремий Розділ під назвою «Злочини проти основ національної безпеки України», що визначає кваліфікацію таких діянь та відповідальність за них [288].

Проте, чи є наявна міра покарання достатньою за діяння, що мають ознаки сепаратизму? Відповідь на це запитання намагалися з'ясувати під час проведення анкетування. Зокрема, вивчали думку щодо того, чи є достатнім (оптимальним) покарання за кримінальні правопорушення, які мають ознаки сепаратизму, передбачені ст. ст. 109, 110 КК України, у вигляді позбавлення волі (від 3 до 5 років; від 5 до 10 років) або обмеження волі строком до 5 років з конфіскацією майна або без такої. 49 % опитаних вважають, що така міра та розмір покарання є достатніми, 37,5 % вважають, що такий розмір покарання не є достатнім, а 16,5 % не змогли дати відповідь на це запитання (додаток Р).

Вважаємо, що встановлена міра та вид покарання за кримінальні правопорушення проти держави України, тим паче, якщо такі діяння містять ознаки сепаратизму, не є достатніми. Так, ч. 1 ст. 110 КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої за «умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій» [97].

Натомість, згідно з КК Республіки Естонія, за дії, які вчиняють з метою насильницького підриву суверенітету та незалежності Естонії або на насильницьку зміну територіальної цілісності держави, насильницьке захоплення влади, а також насильницьку зміну наявного конституційного ладу, передбачається покарання у вигляді позбавлення волі строком до десяти років [289].

У РФ можна потрапити за ґрати не тільки за сепаратистські дії, а й за розмови про це. Нещодавно Держдума РФ прийняла закон, що посилює

кримінальну відповідальність за публічні заклики до сепаратизму. За це позбавляють волі на строк до п'яти років.

Більш жорстке покарання в азіатських країнах. У Ємені, наприклад, територіальна цілісність республіки захищена нормою КК про зраду, яка передбачає смертну кару або (в особливих випадках) тюремне ув'язнення не менше ніж на 20 років [290].

Враховуючи останні зміни до КК України, «нетяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років» [97].

Тобто, виходячи із санкції ч. 1 ст. 110 КК України у її теперішньому вигляді, цей злочин вважають злочином невеликої тяжкості. Враховуючи родовий об'єкт цього складу злочину, а також наслідки, які настають або можуть настати внаслідок таких дій, вважаємо за необхідне посилити покарання за такий злочин шляхом збільшення терміну позбавлення волі на строк від 5 до 7 років.

Розвиток інформаційно-комунікаційної сфери сьогодні відбувається надзвичайно динамічно. Сьогодні у світі налічується понад 2 млрд користувачів мережі Інтернет. Із них більше 80 % послуговуються соціальними мережами. Як свідчить міжнародний досвід, у всіх країнах, де тривала інформаційна війна, «революційні виступи» були спровоковані інформаційними атаками із соціальних мереж, зокрема через заохочення сепаратистських рухів і терористичної активності в різних проявах [291, с. 270].

Вироки за ст. 110 КК України винесені судами України переважно за поширення антиукраїнських закликів через соціальні мережі. Наприклад, вироком Козівського районного суду Тернопільської області, засуджено «ОСОБА_1 за публікацію в соціальних мережах «Вконтакте» та «Однокласники» публічних закликів до боротьби за те, щоб так звані держави «ЛНР» та «ДНР» були незалежними державами у складі «Новоросії», а не

України, тобто до боротьби за їхнє відокремлення зі складу України та включення до складу «Новоросії». Крім того, у даних публікаціях містяться заклики до швидких та рішучих дій, що полягають у припиненні існування України на кордоні з Росією і у створенні на цій території «Малоросії» та «Новоросії» [292].

Також вироком Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська засуджено «ОСОБА_1 за розміщення в соціальній мережі «Вконтакте» в групі об'єднань сепаратистського та терористичного спрямування, так званих «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», коментарів антиукраїнського, сепаратистського характеру, що містять у собі публічні заклики до вчинення дій, направлених на зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. А також розміщення висловлювання, вираженому у формі закликів до певних дій, «де мова про певні територіальні зміни, а саме: створення незалежної молоді Дніпропетровської республіки і приєднання її до Росії» [293].

Вважаємо, що такі дії несуть у собі серйозну загрозу національним інтересам, суверенітету та територіальній цілісності України, а тому також мають підлягати кримінально-правовій кваліфікації за спеціальною нормою. З огляду на це пропонуємо доповнити диспозицію ч. 1 ст. 110 КК України та викласти її в такій редакції: «Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, а також вчинення таких дій із використанням ЗМІ, інформаційно-телекомунікаційних мереж чи глобальної мережі Інтернет».

Своєю чергою, ч. 2 ст. 110 КК України передбачає відповідальність за ті самі дії, які передбачені частиною 1 цієї статті, але якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без неї.

Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 року «Про судову практику у справах про хабарництво», до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості [294].

Відомо, що судді, які раніше працювали в судах Донецької та Луганської областей, зараз працюють на сепаратистів. З українських судів вони намагаються звільнитися на загальних підставах для того, щоб отримувати українські суддівські пенсії [295].

Крім цього, на офіційному сайті СБУ 26 березня 2016 року розміщено список колишніх співробітників, які зрадили присягу й перейшли на бік ворога [296].

Зокрема, до списку увійшли 135 осіб із 3-го управління (з дислокацією в м. Сімферополь АРК) Центру спеціальних операцій «А» СБ України, 8 осіб з Управління внутрішньої безпеки СБУ, 817 осіб з Головного управління СБУ в АРК, 383 – з Управління СБУ у м. Севастополі [297].

Тодішній головний військовий прокурор України А. Матіос у 2015 році стверджував, що ГПУ має повні списки 8 тисяч правоохоронців та військовослужбовців, які перейшли на сторону сепаратистів [298].

Ще одним прикладом вчинення сепаратистських дій може слугувати діяльність очільників міст Торецька та Авдіївки. Мера Торецька було заарештовано за підозрою в організації та проведенні на території міста незаконного референдуму щодо проголошення державної самостійності терористичної організації «ДНР». Очільника Авдіївки було звільнено з посади. Саме ці особи керували містами, які були захоплені бойовиками. Коли Україна повернула контроль над цими територіями, вказані особи й надалі продовжували обіймати свої посади, попри ймовірну причетність до організації референдуму в травні 2014 року.

Таких випадків досить багато. Навіть ті, хто після виборів 2015 року втратив свої посади, сьогодні жодної загрози бути покараними за свої дії не відчують. Дехто й досі просувається вгору кар'єрною драбиною, наприклад, колишній міський голова Курахового, який давав згоду на проведення «референдуму». У 2014 році він переміг у мажоритарному окрузі Донецької області та став народним депутатом від однієї з провідних політичних сил України [299].

Зважаючи на наведені вище факти, вважаємо за необхідне доповнити санкцію ч. 2 ст. 110 КК України ще одним видом покарання – позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Відомо, що цей вид покарання може бути як основним, так і додатковим. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути визначене як основне покарання й передбачати позбавлення волі на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання із ув'язненням на строк від одного до трьох років [97].

Основною метою покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю є недопущення в майбутньому вчинення засудженими особами злочинів з використанням певних посад чи через заняття певною діяльністю [300].

Враховуючи вищенаведене, вважаємо за доцільне за кримінальне правопорушення, яке посягає на територіальну цілісність України або вчиняється з метою зміни наявного в державі конституційного ладу, скоєне особами, на яких законом покладено виконання адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих функцій, запровадити обов'язкове покарання у вигляді довічного позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Слід наголосити, що позбавлення особи права займатися певною діяльністю чи обіймати певну посаду не суперечитиме нормам Конституції України, адже відповідно до ст. 43 кожен має право на працю, що передбачає

можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Крім цього, статтею 64 Основного Закону передбачено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, а також не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 [86].

Таким чином, у цьому випадку жодних протиріч із конституційними положеннями не виникає, адже пропонується обмежити особу, яку буде визнано судом винною, в правах на заняття конкретною діяльністю або обіймання певної посади, а не позбавляти її права займатися іншим видом діяльності чи обіймати будь-яку іншу посаду. Саме тому потрібно внести відповідні зміни і в Загальну частину КК України, а саме: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110 цього Кодексу, особою, яка є представником влади, призначається довічно».

Зважаючи на це, вважаємо за необхідне посилити санкцію ч. 2 ст. 110 КК України, зокрема передбачити покарання за дії, описані в диспозиції, у вигляді позбавлення волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю довічно, з конфіскацією майна або без неї.

Задля уникнення будь-яких колізій, які виникатимуть у процесі кримінально-правової кваліфікації таких дій, доцільним є розділення ч. 2 ст. 110 КК України на пункти:

пункт 1 передбачатиме відповідальність за «ті самі дії, які описані в частині 1 вказаної вище статті, які вчиняє особа, яка є представником влади». За це буде передбачена відповідальність у вигляді «позбавлення волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або обіймати їх довічно з конфіскацією майна або без неї»;

пункт 2 передбачатиме відповідальність за «ті самі дії, які описані в частині 1 вказаної вище статті, які вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі». За це буде передбачена відповідальність у вигляді «позбавлення волі на строк від семи до десяти років з конфіскацією майна або без неї».

Також посилення кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України як кримінально-правовий захід, який буде найбільш доцільним та ефективним для попередження сепаратизму в Україні, підтримали 59,5 % осіб, опитаних під час проведення нами анкетування.

Вважаємо, що ще одним кримінально-правовим заходом, який буде ефективним для попередження сепаратизму, є недопустимість застосування ст. 75 КК України до засуджених за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109, 110 КК України. Такої ж позиції дотримуються 20 % опитаних під час анкетування осіб.

Згідно зі статтею 75 КК України, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, під час призначення покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, суд може дійти висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання та прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Як свідчить ЄДРСР, судді здебільшого виносять доволі м'які вироки тим, хто воює проти України [301].

Наприклад, вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області «ОСОБА_1 та ОСОБА_2 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 110 КК України, та призначено покарання у вигляді 5 років позбавлення волі без конфіскації майна. Вказані особи займалися розповсюдженням примірників газети «Новороссія». Проте, на підставі

положень статті 75 КК України, ОСОБА_2 звільнена від відбування покарання з випробуванням, встановлено іспитовий строк тривалістю 2 (два) роки» [302].

Ще один приклад: обвинувачений – уродженець м. Херсона, громадянин України, неодружений, неповнолітніх утриманців не має, не працює, тому у вільний час вирішив не тільки підтримувати очевидних сепаратистів, а й агітувати громадян за створення «Херсонської народної республіки». Такі дії обвинуваченого було кваліфіковано за ст. 110 КК України, проте із застосуванням положень про звільнення від покарання з випробуванням [301].

Основи національної безпеки України законодавцем визнано таким об'єктом кримінально-правової охорони, посягання на який заподіює шкоду життєво важливим інтересам всіх громадян, суспільства і держави. Місце цього родового об'єкта серед об'єктів кримінально-правової охорони і в системі Особливої частини КК, таким чином, зумовлено специфікою суспільних відносин, що охороняються статтями 109–114 КК України [303, с. 123].

Стосовно санкції ч. 3 ст. 110 КК України пропонуємо передбачити безальтернативне покарання у вигляді довічного позбавлення волі за діяння, які призвели до загибелі людей чи інших тяжких наслідків. Під загибеллю людей слід розуміти заподіяння смерті хоча б одній особі, а під іншими тяжкими наслідками слід розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень – двом і більше особам, шкоди у великих розмірах – підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих діляниць [304].

У тих випадках, коли суд не визнає за можливе застосувати до винної особи покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, як альтернативну міру покарання передбачено довічне позбавлення волі. Загалом застосування цього виду покарання свідчить про високий рівень суспільної небезпеки вчиненого діяння, наявність виняткових надзвичайних обставин, а також обставин, що обтяжують покарання.

З огляду на це вважаємо, що застосування до засуджених, які скоїли особливо тяжкі злочини та яким було призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, умовно-дострокового звільнення або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, не тільки порушуватиме один з основних кримінально-правових принципів відповідності покарання рівню суспільної небезпеки скоєного злочину, а й може призвести до рецидиву з боку звільнених осіб [305].

Таким чином, кримінальні правопорушення, які посягають на територіальну цілісність України чи на її конституційний лад, уже несуть у собі особливий ступінь суспільної небезпеки. Вважаємо, що таке надмірне застосування судами України положень ст. 75 КК України до осіб, яких обвинувачують у вчиненні певних дій проти національної безпеки України, проти її сучасних кордонів, нівелює саму сутність покарання, не несе в собі жодної виховної функції та не запобігає вчиненню таких злочинних дій. До того ж за період з 2014 до 2020 року лише 4 % осіб суди України засудили до реального покарання за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109, 110 КК України. Тож вважаємо за необхідне внести зміни у ч. 1 ст. 75 КК України й викласти її в такій редакції: «Якщо суд, крім випадків засудження за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, корупційне кримінальне правопорушення, під час призначення покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням».

Підсумовуючи інформацію, викладену в цьому підрозділі, можна стверджувати, що всі заходи загальносоціального попередження сепаратизму у своїй сукупності мають важливе значення у боротьбі з цим негативним явищем

сучасності. Саме вони є основою для спеціально-кримінологічного попередження злочинності, зокрема й сепаратизму.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дисертаційного дослідження визначено основні умови, які історично сформували сепаратистські настрої, а також виокремлено об'єктивні та суб'єктивні причини сепаратизму, які є каталізаторами сепаратистських діянь. Акцентовано увагу на тому, що український сепаратизм був би неможливим без втручання зовнішніх сил.

Вивчено міжнародний досвід попередження сепаратизму. Зазначено, що в Україні можна використати досвід Іспанії, зокрема щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення діянь, що мають ознаки сепаратизму, а також застосування на практиці принципу рівності всіх перед законом та судом. Також вказано, що слід активно використовувати міжнародні політичні механізми – переговори, дипломатію – для підтримання позитивного іміджу України у світі.

Виокремлено та охарактеризовано загальносоціальні та спеціально-кримінологічні засоби попередження сепаратизму. Наголошено, що процес попередження сепаратизму є безперервним, він відбувається шляхом взаємодії усіх засобів. Як суміжний вид покарання (здебільшого політичного характеру) запропоновано застосовувати механізм втрати громадянства України за вчинення діянь, які мають ознаки сепаратизму. З огляду на це запропоновано внести зміни до ЗУ «Про громадянство», доповнивши ст.19 положенням про те, що підставою для втрати громадянства України є вчинення громадянином України дій, які мають ознаки сепаратизму.

Запропоновано внести зміни та доповнення до Загальної та Особливої частини КК України:

- доповнити ст. 55 КК України та викласти її в такій редакції: «Довічне позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як

основне покарання призначається за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110 цього Кодексу, особою, яка є представником влади»;

- ч. 1 ст. 75 КК України викласти в такій редакції: «Якщо суд, крім випадків засудження за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, корупційне кримінальне правопорушення, під час призначення покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням»;

- ст. 110 КК України слід викласти в такій редакції:

ч. 1: «Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, а також вчинення таких дій із використанням ЗМІ, інформаційно-телекомунікаційних мереж чи глобальної мережі Інтернет караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з конфіскацією майна або без неї»;

ч. 2: «Ті самі дії, які:

1) вчиняються особою, яка є представником влади, караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавлення права обіймати певні посади або обіймати їх довічно з конфіскацією майна або без неї;

2) вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з конфіскацією майна або без неї»;

ч. 3: «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків, караються довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без неї».

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дисертаційного дослідження «Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні» свідчать про актуальність цієї теми. Дослідження було проведене на основі положень чинного законодавства України, з урахуванням міжнародного досвіду з вирішення такої проблеми. Крім цього, здійснено всебічний аналіз теоретичних та практичних матеріалів, що були основою дослідження. У підсумку сформульовано відповідні висновки та пропозиції.

1. Аналіз наукових доробок, що стосуються вивчення феномену сепаратизму, свідчать про недостатність дослідження цього явища. Це пояснюється його багатоаспектністю та різноманітністю форм вияву. В юриспруденції наразі відсутнє комплексне дослідження поняття сепаратизму, тому для розуміння його сутності необхідно звертатись до напрацювань інших галузей науки. Завдяки проведеному аналізу вивчено проблемні та невисвітлені питання проблеми сепаратизму в Україні.

2. Встановлено, що трактування явища сепаратизму неодноразово змінювалось. Динаміку змін підходів до розуміння цього явища проаналізовано за допомогою як вітчизняних, так і зарубіжних енциклопедичних видань.

Наголошено, що саме статтею 110 КК України та у виняткових випадках статтею 109 КК України охоплюються основні ознаки сепаратизму. Натомість інші суміжні кримінальні правопорушення, такі, як державна зрада, тероризм, шпигунство, хоч і завдають шкоду національній, інформаційній, економічній безпеці України, її суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, проте не мають на меті відокремлення від основної частини держави, створення власної держави тощо. Такі дії радше є різновидами прояву сепаратистської діяльності.

Проведений аналіз різних форм та видів сепаратизму залежно від критеріїв класифікації дає змогу виокремити ті його види, які властиві саме Україні. З'ясовано, що сепаратизм в Україні є східноєвропейським, політичним,

регіональним, в основі якого лежить ідеологічний чинник, фактичним та багатостороннім, збройним та таким, який набув ознак іредентизму.

Виокремлено загальні (конфліктність, історичний та соціальний характер) та кримінологічні (суспільна небезпечність, винність, протиправність, діяння (дія чи бездіяльність), наявність мети) ознаки сепаратизму.

Сформульовано авторське кримінологічне визначення сепаратизму – це суспільно небезпечне, кримінально протиправне явище, яке виявляється в сукупності діянь, що спрямовані проти територіальної цілісності і недоторканності держави та мають на меті вихід частини території з-під юрисдикції центральної державної влади і створення власного незалежного державного утворення або приєднання до іншої держави.

3. Здійснено комплексну кримінологічну характеристику сепаратизму як кримінально-протиправного явища в Україні. Окреслено основні кількісні та якісні характеристики сепаратизму. За допомогою статистичних даних проаналізовано рівень вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки сепаратизму за 2013–2020 роки. Так, протягом 2013 року зареєстровано лише 6 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 109 КК України, але з початку з 2014 року їх кількість значно зростає.

З 2013 до 2020 року в Україні за вчинення сепаратистських діянь (ст. ст. 109–110-2 КК України) засуджено 750 осіб.

Проаналізовано також динаміку вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, зокрема тих, які передбачені ст. 109–110-2 КК України. З'ясовано, що спалах сепаратизму в Україні припав саме на 2014 рік, а спад був у 2016 році.

Що стосується якісних показників сепаратизму, то розкрито структуру сепаратизму через відсоткове співвідношення злочинів проти основ національної безпеки в структурі всієї злочинності, а також розраховано відсоток сепаратизму в системі злочинів проти основ національної безпеки України. Характер сепаратизму розкритий через призму ступеня тяжкості злочинів проти основ національної безпеки України.

4. На основі аналізу судової практики за період 2014–2020 рр. сформовано кримінологічний портрет особи сепаратиста в Україні. Зокрема, вивчено основні соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки сепаратиста в Україні.

На основі проведеного аналізу констатовано, що сепаратистом в Україні є чоловік з середньою освітою, безробітний, українець, який є жителем міста, неодружений, не має на утриманні малолітніх чи неповнолітніх дітей, несудимий та такий, що вчиняв діяння на шкоду національним інтересам України за попередньою змовою групою осіб. Крім цього, це особа із низьким культурним та освітнім рівнем, правосвідомість якого сформувалась під впливом проросійської пропаганди.

5. Визначено основні причини та умови виникнення сепаратизму в Україні. Відзначено, що головними внутрішніми умовами його появи в Україні є:

історичний чинник, який полягає в тому, що Україна тривалий час перебувала у складі інших держав, а це залишило слід на свідомості частини населення країни;

мовний чинник, який полягає в тому, що у східній та південній частинах України домінують російська мова, на відміну від інших регіонів;

економічний фактор, що полягає в різкому розриві в економічному та соціальному розвитку регіонів;

релігійний чинник, що полягає в існуванні в Україні двох домінуючих церков – греко-католицької та православної.

Виокремлено об'єктивні та суб'єктивні причини сепаратизму. Так, об'єктивними причинами сепаратизму в Україні є: зросійщеність східної частини України, що пояснюється історично, а саме тривалою належністю цих територій до Російській імперії; невирішеність політичних, економічних, соціальних проблем у східному регіоні; страх будь-яких євроінтеграційних процесів, зумовлений необізнаністю та переважанням радянських стереотипів; відкрита неузгодженість населення східної України з діями та політикою

центральної державної влади; активна та результативна інформаційна політика ЗМІ з поширення дезінформації про Україну та просування проросійських настроїв та поглядів; цілеспрямована діяльність російських спецслужб, проведення підривної, диверсійної, шпигунської діяльності проти України; недостатній рівень кваліфікації працівників правоохоронних органів та спецслужб з виявлення, перешкоджання та попередження сепаратистських загроз.

Суб'єктивними причинами сепаратизму в Україні є: позитивне ставлення місцевого населення Донецької та Луганської областей до сепаратистів, їх активна підтримка; наявність у частини населення регіону потреби в захисті та підтримці, що зумовлено відчуттям мовної, релігійної, економічної, соціальної пригнобленості та несправедливості; переважання в населення східної України антиукраїнського менталітету, який сформувався під впливом тривалої російської пропаганди; яскраво виражена регіональна ідентичність Донбасу. Йдеться про специфічний характер населення цієї території, якому властиві такі риси: простота, потреба в сильному, прагматичному очільнику, який підтримуватиме та розвиватиме регіон.

Проте, наголошено на тому, що якщо б причиною цього конфлікту були лише внутрішньодержавні чинники, то він би не переріс у збройну агресію. Зазначено, що без підтримки ззовні цей конфлікт не мав би успіху. Основним каталізатором для виникнення та розвитку подій на Сході України було втручання РФ у внутрішні справи України.

6. Під час аналізу міжнародного досвіду попередження сепаратизму підкреслено, що доцільним є використання судами України практики Верховного суду Іспанії, зокрема в аспекті дотримання принципу рівності всіх перед законом та правосуддям за вчинення сепаратистських діянь, незалежно від чину або займаної посади чи статусу в суспільстві.

Зазначено, що виправданим буде також врахування досвіду Сербії, зокрема максимальне залучення до вирішення конфлікту на Сході України

міжнародних організацій та інституцій, використання дипломатичних та переговорних методів.

Обґрунтовано думку про те, що Україна зіткнулась із так званим «гібридним сепаратизмом», саме тому в процесі попередження таких явищ дієвими будуть ті способи та методи, які регламентовані законом. Актуальність зарубіжного досвіду попередження сепаратизму полягає в тому, що можуть бути використані як мирні, так і силові методи. Проте, це не забезпечує державу від появи сепаратистських загроз у майбутньому.

7. Встановлено, що загальносоціальні та спеціально-кримінологічні засоби попередження сепаратизму є важливою складовою національної безпеки нашої держави. Виокремлено основні нормативно-правові акти, а також проекти законодавчих актів, метою яких є попередження проявів сепаратизму в Україні в майбутньому. Проведено комплексну кримінологічну характеристику всіх засобів попередження сепаратизму в Україні. Наголошено на необхідності їх взаємодії для досягнення ефективного та бажаного результату, зокрема йдеться про захист кордонів України та національних інтересів загалом.

Охарактеризовано такі засоби попередження сепаратизму, як: соціально-психологічні, міжнародні засоби (окреслено переваги та недоліки транскордонного співробітництва), дипломатичні (зокрема формат міжнародних перемовин), інформаційно-технологічні засоби (Інтернет та сучасні інформаційні технології), політичні, економічні, правові.

8. Запропоновано перспективні шляхи удосконалення засобів попередження сепаратизму в Україні. Наголошено на необхідності та важливості взаємодії правоохоронних органів з органами державної влади та органами місцевого самоврядування в процесі попередження сепаратистських загроз. Для цього необхідно вдосконалювати всю систему правоохоронних органів з урахуванням сучасних реалій та потреб. Зокрема, підкреслено необхідність:

технічного переоснащення усієї правоохоронної системи (йдеться про забезпечення усіх підрозділів правоохоронних органів комп'ютерними

лабораторіями, навчально-тренувальними центрами, належним програмним забезпеченням, введенням в дію автоматизованих інформаційних систем, які б допомогли швидко та ефективно виявляти сепаратистські гасла, заклики в мережі Інтернет);

підвищення соціальних гарантій для правоохоронців та їхніх сімей (забезпечення належним соціальним захистом працівників правоохоронних органів та їхніх сімей, зокрема забезпечення житлом, надання додаткової безкоштовної медичної допомоги, страхування життя та здоров'я тощо);

підвищення якості підготовки статистичних звітів органами внутрішніх справ щодо кількості зареєстрованих, розслідуваних кримінальних правопорушень.

проведення підготовки висококваліфікованих кадрів, забезпечення періодичного підвищення кваліфікації кадрів шляхом обміну досвідом із працівниками правоохоронних систем інших держав, проведення міжнародних конференцій та семінарів, запровадження інноваційних форм підвищення кваліфікації, таких як: сторітелінг (навчання молодих кадрів здійснюється шляхом захопливої розповіді досвідченого працівника), шедоуінг (суть цього методу полягає в тому, що працівники, які навчаються чи підвищують кваліфікацію, стають своєрідною «тінню» більш досвідченого працівника, спостерігають за його роботою, намагаючись навчитися чогось нового);

покращення координації усієї правоохоронної системи, зокрема взаємодії з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, підприємствами, установами, організаціями, шляхом проведення семінарів, конференцій, курсів підвищення кваліфікації з метою виявлення та попередження злочинності, спільне формування статистичних даних, спільна розробка інструкцій, наказів, вказівок тощо.

Запропоновано такі загальносоціальні та кримінологічні заходи попередження сепаратизму в Україні:

- інформаційно-просвітницька робота з населенням;
- громадянсько-патріотичне виховання населення різних вікових груп;

- підвищення рівня освіти населення та її якості;
- проведення в Україні внутрішніх реформ, спрямованих на покращення рівня життя населення;
- забезпечення доступу до українського телерадіомовлення всім громадянам України;
- розвиток в Україні демократичних політичних інститутів, які б забезпечували дотримання принципів законності, верховенства права та рівності всіх перед законом;
- розвиток воєнної науки та покращення й розвиток воєнної безпеки в Україні;
- посилення міжнародного співробітництва України з ЄС з безпекових питань.

Крім цього, досліджено практику судів України щодо кримінальних проваджень за фактом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109–110-2 КК України.

Щодо виділення як окремого складу злочину ст. 110-2 КК України зазначено, що цією нормою передбачено діяння, які за своєю суттю є пособництвом у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109, 110 КК України, проте кримінальна відповідальність за пособництво уже передбачена ч. 5 ст. 27 КК України. Ст. 110-2 КК України є спеціальною нормою щодо ч. 5 ст. 27 КК України, проте іншим чином питання про кримінальну відповідальність вона не вирішує.

На основі проведеного аналізу запропоновано внести зміни до ст. 110 КК України та викласти її в такій редакції:

ч. 1: «Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, а також вчинення таких дій із використанням ЗМІ, інформаційно-телекомунікаційних мереж чи глобальної мережі Інтернет, караються

позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з конфіскацією майна або без неї»;

ч. 2: «Ті ж дії, які:

1) вчинені особою, яка є представником влади, караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавлення права обіймати певні посади або обіймати їх довічно з конфіскацією майна або без неї;

2) вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з конфіскацією майна або без неї»;

ч. 3: «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків, караються довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без неї».

Обґрунтовано доцільність недопустимості застосування положень ст. 75 КК України щодо осіб, винних у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України. Саме тому запропоновано викласти ст. 75 КК України в наступній редакції: «Якщо суд, крім випадків засудження за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, корупційне кримінальне правопорушення, під час призначення покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням».

Щодо застосування як обов'язкового покарання довічного позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю запропоновано внести зміни у ст. 55 КК України та викласти її в такій редакції: «Довічне позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як

основне покарання призначається за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110 цього Кодексу, особою, яка є представником влади».

Крім цього, запропоновано розробити механізм втрати громадянства України за вчинення дій, які мають ознаки сепаратизму, зокрема тих, які спрямовані на територіальну цілісність та недоторканність України та її конституційний лад. Сформульовано пропозиції про внесення змін до ЗУ «Про громадянство», доповнивши ст. 19 положенням про те, що підставою для втрати громадянства України є вчинення громадянином України дій, які мають ознаки сепаратизму. Наголошено, що такий обмежувальний захід може застосовуватись як суміжний з основним покаранням та матиме в основному політичний характер.

Таким чином, враховуючи багатоаспектність та складність явища сепаратизму, дисертаційне дослідження є своєрідним підтвердженням необхідності змін законодавчого реагування на діяння, що мають ознаки сепаратизму. Усі зроблені висновки, а також рекомендації, зауваження та пропозиції, безумовно, потребують належної оцінки наукової спільноти, а також стануть основою для подальших розробок у цій та інших галузях знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Надія Коваль. Київ : Наш формат, 2018. 320 с.
2. Сталенна Л. С. Регулювання правових відносин щодо протидії сепаратизму в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 4. С. 69–76. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2015_4_13
3. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
4. Рубашенко М. А. Проблеми використання поняття «сепаратизм» у сфері кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2(9). С. 88–104.
5. Резнікова О. О., Дрьомов С. В. Деякі законодавчі аспекти протидії сепаратизму в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3. С. 18–25.
6. Вітрова Д. В. Деякі питання визначення вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони сепаратизму. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 137. С. 142–148.
7. Татаренко Г. В. Дискусійні питання кримінальної відповідальності за дії, пов'язані з сепаратизмом. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 195–203.
8. Кресіна І. О., Коваленко А. А. Ситуативні механізми протидії сепаратизму в Україні: політико-правовий аналіз. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 65. С. 291–299.
9. Кубальський В. Н. Засади кримінально-правової протидії сепаратизму в Україні. *Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення* : матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) /

- укладачі: Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. С. 148–151.
10. Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду: монографія / Ю. І. Римаренко, М. М. Вівчарик, О. В. Картунов, І. О. Кресіна, С. Ю. Римаренко, С. О. Телешун, Л. Є. Шкляр; за заг. ред. Ю. І. Римаренка. Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2000. 516 с.
 11. Олішевська В. В. Сепаратизм: сутність, зміст, основні підходи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 5. С. 150–152.
 12. Горло Н. В. Іредентизм в контексті відцентрових процесів: сутність і співвідношення з сепаратизмом і сецесією. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2017. Вип. 18. С. 209–215.
 13. Андріяш В. І. Сецесія в сучасному світі: ризики і загрози для України. *Демократичне врядування*. 2013. Вип. 11.
 14. Басараб М. М. Сепаратизм як прояв кризи національної державності : автореф. дис.. канд. політ. наук : спец. 23.00.05. Київ, 2013. 16 с.
 15. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти : автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 20 с.
 16. Ключник Р. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 120–128.
 17. Мурза К. Г. Сепаратизм в контексті дезінтеграції держави : автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.
 18. Рафальський І. О. Самовизначення та сепаратизм. Питання теорії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 4–5. С. 78–93.
 19. Рахмайлов В. В. Сепаратизм: концептуальне поле суміжних понять у соціологічній рефлексії. *Грані*. 2014. № 6. С. 105–111.

20. Рябінін Є. Типи та причини прояву сепаратизму: теоретичний аспект. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. Т. 2. № 6. 2013.
21. Стогова О. В. Сецесія територіальних утворень. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології*. 2014. № 1111 Вип. 26. С. 46–51.
22. Цебенко О. Феномен сепаратизму у сучасних міжнародних відносинах *Humanitarian vision*. 2017. Vol. 3, Num. 1. С. 55–60.
23. Агарков О. А. Сепаратизм у соціологічному дискурсі: теоретико-методологічний аспект. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки*. 2015. № 1. С. 43–48.
24. Явір В. А. Основні прояви сепаратизму в сучасній Україні *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 64. С. 391–397.
25. Левицький В. Східноукраїнський конфлікт як наслідок системної кризи в Україні (що відбувається?). *Схід*. 2015. № 2. С. 86–90.
26. Литвиненко К. О Гуманітарні чинники генерування сепаратистських рухів в Україні: дис. канд. філософ. наук : 21.03.01. Київ, 2018. 195 с.
27. The Encyclopedia Britannica. 9th ed., 1902. URL : <https://www.britannica.com/topic/Christian-fundamentalism/The-late-19th-to-the-mid-20th-century#ref883469>
28. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь. Санкт-Петербург : Брокгауз–Ефрон, 1900. Т. 29-а. 954 с.
29. Сталенна Л. Поняття «сепаратизм»: його витоки, дефініції. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. Вип. 1. С. 42–45.
30. Український радянський енциклопедичний словник : у 3-х т. / голов. ред. М. Бажана. Київ : Головна редакція УРЕ, АН УРСР, 1966–1968.
31. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / голов. ред. В. Я. Тацій. Т. 17. Кримінальне право. Харків : Право, 2017. 1064 с. URL : https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/Law_full.pdf
32. Політична енциклопедія / редкол. : Юрій Левенець (голова) та ін.; упоряд. Ю. Шаповал. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 807 с.

33. The Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus. Cambridge: University Press, 2012. 530 p. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/separatism>
34. Литвиненко К. О. Поняття та класифікація сепаратистських рухів. *Гілея* : науковий вісник. 2016. Вип. 108. С. 243–247.
35. Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом від 15.06.2001 р. URL : https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A8%D0%B0%D0%BD%D1%85%D0%B0%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%BE_%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%B1%D0%B5_%D1%81_%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%BC,_%D1%81%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%BC_%D0%B8_%D1%8D%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%BC
36. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право : підручник. Київ : Знання, 2012. 631 с. URL : https://pidru4niki.com/1492022449458/pravo/printsip_samoviznachennya_na_rodiv
37. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text
38. Щербанюк О. В. Забезпечення народного суверенітету в умовах європейської інтеграції України (конституційно-правовий аспект). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 660: Правознавство. Чернівці : ЧНУ, 2013. С. 38–43.
39. Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію).

Проект Закону України від 17.07.2014 р. № 4300а. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3BG68A.html

40. Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основі національної безпеки України. Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 року № 756-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014, № 11. С. 157.
41. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 року № 287/2015.
42. Про концепцію державної мовної політики: Указ Президента України від 15.02.2010 року № 161/2010.
43. Ворчакова І. Є. Лобіювання сепаратистських інтересів як один з деструктивних механізмів суспільно-політичних процесів / І. Є. Ворчакова, В. М. Лісовський // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. - 2016. - Т. 21, Вип. 2. - С. 89-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_sip_2016_21_2_10
44. Панібудьласка В. Етнополітичний сепаратизм – поняття, зміст, форми і природа. *Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2009. Вип. 4: Курасівські читання–2009. С. 306–313.
45. Наконечний В. С. Класифікація сепаратизму: онтологічні та гносеологічні детермінанти. *Гілея* : науковий вісник. 2017. Вип. 127. С. 349–352.
46. Шлемко В. Це сприймалось як проголошення незалежності. *Голос України*. URL : <http://www.golos.com.ua/article/133732>
47. История государства и права России: учебник. / Рубаник В. Е. и др. Москва : Юрайт, 2012. 876 с. URL : https://m.stud.com.ua/98479/pravo/zmini_pravovoyi_sistemi

48. Ляшенко О. Міф про «галицький сепаратизм»: витоки і підстави. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 1. С. 163–178.
49. Цебенко О. Форми прояву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 26. С. 44–51.
50. Маслова Н. М., Мунтян П. П. Сепаратизм у сучасному світі: суть, причини та регіональні різновиди. URL :<https://www.cuspu.edu.ua/ua/strategii-innovatsiinoho-rozvytku-pryrodneykh-dystsyplin-dosvid-problemy-ta-perspektyvy/seksiia-4/7675-separatyzm-u-suchasnomu-sviti-sut-prychyny-ta-rehionalni-riznovydy>
51. Сталенна Л. С. Особливості розвитку сепаратистських рухів у регіонах Західної Європи. *Університетські наукові записки*. 2016. № 1. С. 273–280.
52. Гільченко О. Л., Прекрасний Ю. Ю. Сучасні виклики регіональної безпеки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2018. Вип. 22–23. С. 138–146.
53. Філоненко І. Курдський сепаратизм: причини та наслідки. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: географія*. 2019. № 2. С. 67–74.
54. Савченко С. П. Проблеми федеративного устрою держав в сучасному світі. *Теоретические и практические научные инновации*. С. 42–46. URL : http://конференция.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_2_08.pdf
55. Муляр М. Позірна ідеальність африканських кордонів. 20.02.2013. URL : <https://zbruc.eu/node/2066>
56. Романюк Н. І. Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності *Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк : Вежа–Друк, 2014. С. 81–86.*

57. Андріяш В. І. Сецесія в сучасному світі: ризики і загрози для України. *Демократичне врядування*. 2013. Вип. 11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_11_8
58. Філоненко І. М., Ріпа В. М. Сучасні наукові підходи до вивчення сепаратизму. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки*. 2018. Вип. 8. С. 142–149.
59. Рябінін Є. Поняття та типологія іредентизму: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми науки та освіти : збірник матеріалів XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / за ред. К. В. Балабанова*. Маріуполь : МДУ, 2014. С. 405–408.
60. Хребтій І. В. Децентралізація як рушійна сила підвищення ефективності державного управління. *Інвестиції: практика та досвід. Державне управління*. 2018. № 1. С. 108–112.
61. Завгородній В. А., Романов М. Ю. Децентралізація та федералізація: порівняльний аналіз і можливості впровадження в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 1(1). С. 16–23.
62. Мокритюк А. Проблемні питання територіального устрою України. URL :<https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/28985/1/federalism.pdf;jsessionid=FFE308B3734AE628EE449F0D93067AD0>
63. Новіков О. В., Алгаш В. В. Федералізація України: аргументи та контраргументи. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (2). С. 730–733.
64. Колюх В. Регіоналізм як одна з форм децентралізації влади. *Віче*. 2015. № 7. С. 34–37.
65. Гомза І. А. Децентралізація, інфраструктурна влада та сепаратизм в авторитарних режимах. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2015. Т. 173. С. 55–61.
66. Грицяк І. А. Децентралізований та регіоналізований унітаризм як нові форми державного устрою. *Віче*. 2015. № 14. С. 137–146.

67. Глотов Б., Калитюк Л. Європейський досвід урахування регіонального фактору в державній політиці. URL : [http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2009/200902\(2\)/Glotov,%20Kalituk.pf](http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2009/200902(2)/Glotov,%20Kalituk.pf)
68. Рахмайлов В. В. Іберійські моделі сепаратизму: соціологічний аспект. *Грані*. 2014. № 8. С. 85–92.
69. Балацька О. Б. Збройний сепаратизм як форма політичного насилля: теоретичний аналіз. *Гілея* : науковий вісник. 2017. Вип. 122. С. 371–375.
70. Батиргареева В. С., Нетеса Н. В. Щодо проблеми визначення кримінально караних форм сепаратизму. *Право і безпека*. 2014. № 1. С. 65–70.
71. Стиранка М. Б. Обсяг поняття сепаратизму. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 212–217.
72. Закон України Про амністію: Закон України від 05.07.2001 року № 2593-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 33. С. 182.
73. В Україні сепаратизм класифікували як один з 12 найнебезпечніших злочинів. *Український тиждень*. URL : <https://tyzhden.ua/News/107127>
74. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 218 с.
75. Такий багатоликий сепаратизм. URL : https://zn.ua/ukr/HISTORY/takiy-bagatolikiy-separatizm-263564_.html
76. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 320 с.
77. Львівські правоохоронці викрили незаконну діяльність сепаратистів «ЛНР». / Прес-служба прокуратури Львівської області. URL : https://lviv.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=214021
78. Правоохоронці області нестимуть сувору відповідальність за бездіяльність стосовно сепаратистів. URL : <https://www.rk.kr.ua/pravoohorontsi-oblasti-nestimut-suvoruvdpovidalnist-za-bezdijalnist-stosovno-separatistiv>

79. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. С. 241.
80. Ковалюк Р. Т. Національні інтереси України в новій геополітичній ситуації. URL : <https://vmv.kyvu.edu.ua/v/06/kovaluk.htm>
81. Цебенко О. О. Ідеологічні засади сепаратизму. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 99(2). С. 90–94.
82. Мацієвський Ю. Теоретичні аспекти аналізу суспільних конфліктів: множинність концептуальних підходів. *Людина і політика*. 2004. № 3. С. 115–130.
83. Жекало Г. Основні підходи до визначення поняття «конфлікт». *Схід*. 2015. № 2. С. 62–65.
84. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти : матеріали наук.-практ.конф. (Харків, 10 квіт. 2015 р.). / МВС України, Харк. нац. унів. внутр. справ, Ф-т права та масових комунікацій, Кафедра соціології та психології; Соціологічна асоціація України. Харків: ХНУВС, 2015. 166 с.
85. Що таке протиправне діяння? Як визначити чи є діяння протиправним? URL :<https://taxlink.ua/ua/analytics/protipravne-dijannja/shho-take-protipravne-dijannja-jak/>
86. Конституція України від 28.06.1998 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141.
87. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. URL : https://pidru4niki.com/1281041959868/pravo/posyagannya_teritorialnu_tsilistnist_nedotorkannist_ukrayini_110
88. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Т. 2. URL : <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-109-%D0%B4%D1%96%D1%97-%D1%81%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%>

B0%D0%BD%D1%96-%D0%BD%D0%B0-
 %D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0
 %B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%83-
 %D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%83-%D1%87%D0%B8-
 %D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0
 %BD%D1%8F-
 %D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%
 83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-
 %D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%83-%D0%B0%D0%B1%D0%BE-
 %D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0

89. Коментар Кримінального кодексу України. URL : <https://sites.google.com/site/onufrib/komentar-kriminalnogo-kodeksu-ukraieni/rozdil-1-kk-komentar>
90. Павловський Ф. Політичний сепаратизм і популізм – сучасна загроза України. Народна думка. URL : <http://dumka.odessa.ua/politichniy-separatizm-i-populizm-suchasna-zagroza-ukraini/>
91. Дискримінація в Україні: до і після початку війни на Донбасі. Радіо Свобода : вебсайт. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/27207835.html>
92. Яневський О. Сепаратисти воюють зі зброєю, яка не виробляється в Україні – незалежне дослідження: URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/2560025.html>
93. Панченко В., Резнікова Н. Як протидіяти відцентровим силам? *День*. 2020. № 156. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/yak-protydiyaty-vidcentrovym-sylam>
94. Стиранка М.Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні.: анотація на здобуття наук. ступеня док. філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2020.

95. Савченко А. В. Сучасний сепаратизм: кримінально-правовий зміст. URL :http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/11029/1/zb-akt-pr-krumin-pr_p079-083.pdf
96. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : [навч. посіб.] / Навроцький В. О. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
97. Кримінальний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. С. 131.
98. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму: Закон України, від 19.06.2014 року № 1533-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 32. С. 1125.
99. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму). Пояснювальна записка до проекту Закону України. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50842
100. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України. URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit_2017_UA.pdf
101. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 08.10.2015 року у справі № 331/7297/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52051581>
102. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 19.11.2018 року у справі № 640/10659/18. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78064688>
103. Вирок Троїцького районного суду Луганської області від 14.08.2019 року у справі № 433/1433/19. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83633980>
104. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 03.03.2015 року у справі № 686/19004/14-к. Єдиний державний реєстр

- судових рішень: вебсайт. URL :
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/429404064>
105. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 05.01.2016 року у справі № 308/15364/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL :
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/54888053>
106. Вирок Скадовського районного суду Херсонської області від 18.07.2015 рок у справі № 663/1785/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46964967>
107. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 05.04.2017 року у справі № 766/3627/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65766641>
108. Вирок Павлоградського міського суду Дніпропетровської області від 01.09.2017 року у справі № 185/6063/17. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL :
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/68603705>
109. Невідома Н. В., Шульженко О. В. Фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110-2 Кримінального кодексу України): проблемні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2017. Вип. 44 (2). С. 102–104.
110. Berkii T. Separatism –the Main Threat for Internal Security. *Internal Security.* 2019. Vol. 11. Issue 2. P. 109–115.
111. Ахмедов В. А. Кримінологічна характеристика злочинів як передумова розробки стратегії протидії злочинності у сфері правосуддя. *Судова апеляція.* 2019. № 1. С. 51–58.
112. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А. В., 2008. 300 с.

113. Фіалка М. І. Кримінологічна характеристика злочинності. *Українська кримінологічна енциклопедія* / за ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко. Харків–Київ : Золота миля, 2017. С. 349–350.
114. Тихонова О. В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 8. С. 246–249.
115. Кримінологія: питання та відповіді / Авдєєв О. О. та ін. Харків : Золота миля, 2015. 323 с. URL: https://pidru4niki.com/81547/pravo/yakisni_pokazniki_zlochinnosti
116. Томчук І. О. Порівняльно-правова характеристика відповідальності за злочини проти національної безпеки за вітчизняним та зарубіжним кримінальним законодавством. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (3). С. 189–194.
117. Рівень (коефіцієнти) злочинності. URL : <https://studfile.net/preview/5043885/page:7/>
118. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 511 с. URL : http://libnet.com/content/9602_2Kilkisno_yakisne_vimiruvannya_zlochinnosti.html
119. В Одесі є латентний сепаратизм в особі міської влади. URL : https://espresso.tv/news/2018/09/25/v_odesi_je_latentnyy_separatyzm_v_oso_b_i_miskoyi_vlady_radnyk_avakova
120. Латентний сепаратизм у звільнених містах Донбасу продиктований безкарністю. URL : https://zik.ua/news/2016/04/04/latentnyy_separatyzm_u_zvilnennyh_mistah_donbasu_prodyktovanyu_bezkarnistyu_687461
121. Оліховська А. Одіозна Неля Штепа знову йде в мери Слов'янська. URL : https://vybory.24tv.ua/odiozna-nelya-shtepa-znovu-yde-meri-slovyanska-novini-slovyanska_n1420931

122. Гумін О. М., Зубач І. М. Поняття летентної злочинності та напрями її профілактики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки* : збірник наукових праць. 2015. № 824. С. 424–429.
123. Новіков О. В. Сучасний стан та тенденції розвитку корупції у приватному секторі. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 67. С. 65–71.
124. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 07.08.2020 року у справі № 554/1848/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90823974>
125. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 22.12.2015 року у справі № 233/2127/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54472470>
126. Вирок Кременського районного суду Луганської області від 01.06.2017 року у справі № 428/6746/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66866207>
127. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 295 с. URL : <https://sci.house/kriminologiya-kniga-scibook/tsina-zlochinnosti15533.html>
128. Війна на Донбасі: реалії та перспективи врегулювання: аналітична доповідь. URL : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf
129. Перелік об'єктів державної власності, матеріально-технічна база яких розташована на території проведення антитерористичної операції, що унеможливило здійснення ними їх основної діяльності. URL : <http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=6886f281-e282-4859-b58e-26df95525542>
130. Проказа Д. Втрати Донбасу: скільки коштувала економіці окупація регіону. URL : <https://hromadske.ua/posts/vtrati-donbasu-skilki-koshtovala-ekonomici-okupaciya-regionu>

131. Заїка А., Білян П. Економіка підприємства ОРДЛО. URL : <https://www.dsnews.ua/static/longread/donbas-ukr/economika-pidpnyemstv.html>
132. Полчанов А. Ю. Втрати української економіки від військового конфлікту. *Агросвіт*. 2017. № 11. С. 40–46.
133. Шоста річниця початку АТО: цифри і факти. Слова і Діло. Аналітичний портал. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/14/infografika/bezpeka/shosta-richnytsya-rochatku-ato-cyfry-fakty>
134. Вирок Смілянського міськрайонного суду Чернігівської області від 13.07.2018 року у справі № 703/1622/18. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75317463>
135. Вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 07.11.2014 року у справі № 398/6849/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41311052>
136. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Аналіз та прогноз злочинності». Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. 2015. URL : <http://studies.in.ua/analiz-ta-prognoz-zlochynnosti/3932-krimnologichniy-analz-stanu-zlochinnost-v-ukrayin.html>
137. Чисельність населення та середня чисельність за періоди року. Дані Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
138. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 36 с.
139. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. Генеральна прокуратура України. URL : <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

140. Сметаніна Н. В. Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 215 с.
141. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області від 16.10.2014 року у справі № 619/5058/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40953971>
142. Вирок Краматорського міського суду Донецької області від 03.11.2014 року у справі № 234/9873/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41193137>
143. Вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполь від 06.11.2014 року у справі № 263/9646/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41252125>
144. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 14.07.2014 року у справі № 203/4434/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39736487>
145. Бабенко А. М. Актуальні проблеми вивчення географії злочинності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник Сіверщини. Серія : Право.* 2017. № 2. С. 179–187.
146. Лесяк Н. І., Кушпінт В. П. Загальна характеристика та види злочинів проти основ національної безпеки України. URL : http://www.lsej.org.ua/6_2018/80.pdf
147. Казміренко В. О. Кримінологічна характеристика особи злочинця. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / за ред. кол.: В. В. Черней, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. Ч. 2. Київ : Нац. унів. внутр. справ, 2016. 268 с. С. 88–89. URL : http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/5770/1/%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%AF%20%20%20%D1%87_p097-098.pdf

148. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2009. 288 с.
149. Кримінологічне вчення про особу злочинця. URL : <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/metodser/107/5.pdf>
150. Балинська О. М. Функціональність знаків злочинного світу. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 155–163. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2015_2_18
151. Поняття особистості злочинця. Особистість злочинця та «злочинна особистість». URL : <https://studfile.net/preview/7900345/page:10/>
152. Михайлов О. Є., Горбань А. В., Міщук В. В. Кримінологія: навчальний посібник. Київ : Знання, 2012. 565с.
153. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
154. Кримінологія : підручник / за ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
155. Подільчак О. М. Кримінологічний профайлінг як реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. 2014. № 4. Ч. 2. С.154–157.
156. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.012.2005 року № 3262-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. № 15. С. 128.
157. Соціально-демографічна характеристика особи злочинця. URL : <https://studfile.net/preview/5043885/page:11/>
158. Коментар до статті 110. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. URL : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/108.php>
159. Вирок Новоайдарського районного суду Луганської області від 02.05.2018 року у справі № 419/1938/17. Єдиний державний реєстр

- судових рішень: вебсайт. URL :
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/73746180>
160. Салій І. Як в Україні судять за сепаратизм? Цензор.НЕТ : вебсайт.
 URL :
https://censor.net/ru/resonance/452731/yak_v_ukran_sudyat_za_separatizm
161. Вирок Ковпаківського районного суд м.Суми від 21.10.2015 року у справі № 592/5161/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52542419>
162. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 22.12.2015 року у справі № 233/2127/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL :
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/54472470>
163. Курилюк Ю. Морально-психологічні ознаки особи злочинця, який посягає на прикордонну безпеку держави. *Підприємництво господарства і право*. 2017. № 10. С. 217–219. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/45.pdf>
164. Berkii T. History of the doctrine of the offender. *Visagrad Journal on human rights*. 2020. №2 (volume1). P. 18–23.
165. Філіпп Г. Агресія як генна хвороба? URL :
<https://www.dw.com/uk/%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F-%D1%8F%D0%BA-%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B0-%D1%85%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0/a-2476792>
166. Біологічні і соціальні чинники анти-суспільної поведінки. URL :
<https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/29126/>
167. Димань Л. Психолог пояснив, чому жителі Донбасу не усвідомлюють своєї провини за те, що відбувається. URL :
https://zn.ua/ukr/UKRAINE/psiholog-poyasniv-chomu-zhiteli-donbasu-ne-usvidomlyuyut-svoyeyi-provini-za-te-scho-vidbuvayetsya-168317_.html

168. Антонюк В. П., Прогнімак О. Д. Дослідження особливостей соціокультурного та людського розвитку Донбасу в контексті нагромадження ризик-потенціалу. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 3. С. 210–233.
169. В'ятрович В. Путінська пропаганда ефективна на Донбасі завдяки радянському менталітету населення. URL : <https://old.uinp.gov.ua/news/putinska-propaganda-efektivna-na-donbasi-zavdyaki-radyanskomu-mentalitetu-naselennya-volodimir->
170. Поняття детермінант злочинності та їх класифікація. URL : https://pidru4niki.com/81550/pravo/ponyattya_determinant_zlochinnosti_klasifikatsiya
171. Причини та умови злочинності як об'єкта профілактики. URL : https://pidru4niki.com/1333122249611/pravo/prichini_umovi_zlochinnosti_obyekta_profilaktiki
172. Організаційно-правові основи запобігання тероризму: підручник / Ю. О. Лісіцина, І. Р. Серкевич, Г. З. Яремко та ін.; за заг. ред. В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 432 с.
173. Яремко Г. З. Система норм про посягання на територіальну цілісність і недоторканність України у кримінальному законі України. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті судової реформи в Україні* : матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 15 червня 2018 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 181 с.
174. Литвин В. Територіальна організація українського соціуму і проблема кордонів. *Регіональна історія України*. 2015. Вип. 9. С. 43–52.
175. Скворець В. Внутрішні передумови формування цивілізаційного конфлікту в Україні. URL : <https://uisgda.com/wp-content/uploads/2015/07/Statya-Skvorets.pdf>

176. Результати соціологічного дослідження «Громадяни України про безпеку: оцінки, загрози, шляхи вирішення проблем». URL : https://razumkov.org.ua/upload/1412757450_file.pdf
177. Казанський Д. Витоки донецького сепаратизму. *Український тиждень*. URL : <https://tyzhden.ua/Society/126061>
178. Никоноров О. Історія розвитку сепаратизму в Донецькій області. URL : <https://dn.depo.ua/rus/donetsk/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000>
179. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України : аналітична доповідь / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський. Київ : НІСД, 2016. 52 с.
180. Додонов Р. О. Конфлікт на Сході України у дзеркалі соціально-філософської рефлексії: монографія. Вінниця : ГЛОБУС-ПРЕС, 2016. 200 с.
181. Степико М. Т. Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні: аналітична записка. / Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/potencialni-zagrozi-regionalnogo-separatizmu-v-ukraini>
182. Довбиш В. А. Чинники становлення сепаратизму в Україні: загальна характеристика. *Ціннісний вимір політичної діяльності: сепаратизм як фактор політичної нестабільності* : зб. наук. праць. Херсон : Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2015. 136 с.
183. Тодоров І., Тодорова А. Війна на українському Сході: геополітичні витоки. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2014. Вип. 2. С. 285–295.
184. Пристайко В. В. Сепаратизм як соціальне явище та його специфічні особливості в Україні. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень*. URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/article/view/1881/1736>

185. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Проєкт «Конфлікт на Донбасі: сучасні реалії та перспективи врегулювання» реалізується за підтримки МЗС Нідерландів. URL : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf
186. Російські сили вторгнення на території України (з 2014). URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8_%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_\(%D0%B7_2014\)#cite_note-2](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8_%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_(%D0%B7_2014)#cite_note-2)
187. СБУ викрила агентурну мережу спецслужб РФ, яка діяла на півдні України та у районі АТО. Офіційний сайт Служби безпеки України. URL : <https://www.sbu.gov.ua/ua/news/6/category/309/view/2994#.k0P2S8Kd.dpbs>
188. Виступ Президента України Петра Порошенка на дебатах Генеральної Асамблеї ООН з пункту порядку денного 67 «Ситуація на тимчасово окупованих територіях України». URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2644704-porosenko-genasamblei-oon-rosia-ne-demonstrue-zodnogo-namiru-zupinitisa.html>
189. Російсько-українська війна 2014 року: причин, перебіг та політико-правові оцінки. *Український тиждень*. № 42 (362) 17–23.10.2014. URL : https://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2014/10_2014/17/26-42.pdf
190. Дем'яненко М. Ескалація конфлікту на Донбасі: причини, прогнози, реакція світу. URL : http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2667:prichini-ta-naslidki-zagostrennya-situatsiji-na-donbasi-2&catid=63&Itemid=393

191. 4 причини конфлікту в Україні – США влучно і прямо відповіли Росії в ОБСЄ. Радіо Свобода : вебсайт. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/29088750.html>
192. Чалий назвав чотири причини того, що сталося з Україною в 2014 році. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2401244-calij-nazvav-cotiri-pricini-togo-so-stalosa-z-ukrainou-v-2014-roci.html>
193. Пашков М. Російсько-український конфлікт: фактор відчуження. URL : https://razumkov.org.ua/upload/1450445630_file.pdf
194. Російсько-українська війна 2014 року: причин, перебіг та політико-правові оцінки. URL : http://hromada.hu/2015/nom_129/publicistika/vijna.html
195. Горбулін В. П., Власюк О. С., Лібанова Е. М., Ляшенко О. М. Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 3. С. 61–86.
196. Здоровега М., Цебенко О. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму на пострадянському просторі. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2, Iss. 4. С. 8–13.
197. Окладна М. Г. Сепаратизм в Європейському Союзі: закономірність чи виняток з правила? *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія : *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2017. № 52. С. 29–33.
198. Паливода В. О. Європейський досвід протидії етнічному сепаратизму: уроки для України. URL : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Etnich_separatizm-3ea59.pdf
199. Dayton R. Separatism, Globalization, and the European Union. The Jean Monnet / Robert Schuman Paper Series. 2015. No15(1).
200. Myrdal, G. The Meaning and validity of Institutional Economics, in Dopfer. 1976. P. 82.
201. The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century. By George Friedman. New York: Doubleday. 2009. 253 p.

202. Marks G. Territorial Identities in the European Union. *Regional integration and democracy: Expanding on the European experience* / ed. By Anderson J. New York : Rowman & Littlefield, 1999. P. 69–91.
203. Hooghe L., Marks G. Does efficiency shape the territorial structure of government? *Annual Review of Political Science*. 2009. No. 12. P. 225–241.
204. Горжелак Г. Децентралізація територіальної організації в Польщі. URL : <http://www.largis.ldp.lviv.ua/ukraine/documu.htm>
205. Слава С., Сегварі П., Моркунайте Р. Інституційне забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку територій: зарубіжний та український досвід. Київ : К.І.С., 2008. 112 с.
206. J. Rankin Barroso's GM doctrine. URL : <https://www.politico.eu/article/barrosos-gm-doctrine/>
207. Шаран О. Політика Європейського Союзу щодо протидії сепаратизму. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2018. Вип. 45. С. 176–185.
208. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C83/01). URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU10267>
209. Європейський досвід протидії етнічному сепаратизму: уроки для України. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-03/Etnich_separatizm-3ea59.pdf
210. Толстов С. В. Сепаратизм і шляхи його подолання в Іспанії: міжнародний вимір. URL : <http://elibrary.ivinas.gov.ua/4816/1/Separatyzm%20i%20shliakhy%20yoho1.pdf>
211. Міжнародні аспекти інтеграції Донбасу і Криму в політико-правовий і соціокультурний простір України: аналітична доповідь / А. І. Кудряченко (кер. ред. колективу), В. О. Швед, В. В. Солошенко, С. Г. Самойленко [та ін.]. Київ : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. 70 с.

212. Цюпин Б. Іспанський суд покарав каталонських сепаратистських лідерів багаторічним ув'язненням. URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/catalan-leaders-jailed/5122796.html>
213. Конституція Іспанського королівства від 27 грудня 1978 р. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=149>
214. Яковенко О. С. Сепаратистські рухи в Західній Європі та методи боротьби з ними: досвід для України (Separatist movements in Western Europe and methods of combating them: experience for Ukraine). *Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини»*. 2020. Вип.5. С. 205–213.
215. Сталенна Л. Проведення регіональних реформ в Італії та Франції як метод протидії сепаратистським проявам. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 45. С. 139–149.
216. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Балканських державах. *Грані* : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. Дніпропетровськ, 2019. № 1. С. 68–77.
217. Демещук А. Косово: старі рани та урок для України. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2537243-kosovo-stari-rani-ta-urok-dla-ukraini.html>
218. Дужа І. А. Міжнародна політика та сирійський конфлікт. *Гілея* : науковий вісник. 2018. Вип. 133. С. 297–299.
219. Цебенко О. О., Капраль С. С. Роль міжнародних безпекових організацій у врегулюванні сирійського конфлікту. *Регіональні студії*. 2018. № 14. С. 106–110.
220. Мініч Р. Дипломатія США щодо сирійського конфлікту (2011–2012 рр.) (The diplomacy of the USA concerning the conflict in Syria (2011–2012)). *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива* : збірник матеріалів Першої міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. 2013. Вип. 3. С. 19–22.

221. Яковюк І. В. Brexit: причини і наслідки британського референдуму. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 25–29.
222. Івасечко О. Я., Коваль О. В. «Брексіт» як новітня загроза цілісності Європейського Союзу: економічні та соціальні наслідки. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2016. Вип. 17. С. 136–143.
223. Scotland votes no. *BBC News*. URL : <http://www.bbc.com/news/events/scotland-decides/results>
224. Мосора М. А. Політичне майбутнє Шотландії та Північної Ірландії. Два шляхи – один вибір? *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2019. № 4. С. 87–98.
225. Більшість шотландців підтримує незалежність від Британії через Brexit, – опитування. URL : https://espreso.tv/news/2020/01/30/bilshist_shotlandciv_pidtrymuje_nezalezhnist_vid_brytaniyi_cherez_brexit
226. Райкрофт Ф. Що буде якщо Велика Британія втратить Шотландію? URL : <https://ua.112.ua/mnenie/shcho-bude-iaakshcho-velykobrytaniia-vtratyt-shotlandiiu-547039.html>
227. Богатирець В. Регіональні особливості Канади у контексті квебекського національного питання. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2011. Т. 23–24. С. 15–19.
228. Шалига О. Політика Канади щодо забезпечення національно-культурних прав етнічних меншин та українська діаспора. *Часопис української історії*. 2017. Вип. 36. С. 112–119.
229. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки, 1945–2002 роки : навч. посіб для студентів історичних спеціальностей вузів. Київ : Либідь, 2004. 623 с. URL : https://pidru4niki.com/14860110/istoriya/kvebekska_problema

230. Christopher Paul, Colin P. Clarke , Beth Grill. Victory Has a Thousand Fathers: Sources of Success in Counterinsurgency. URL : https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2010/RAND_MG964.pdf
231. Місцяйло Д. Феномен поняття сепаратизму в політичній науці. Міжнародний науковий вісник : зб. наук. праць. / ред. кол. І. І. Вовканич (голова) та ін. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2019. Вип. 1–2 (19–20). С. 256–265.
232. Антонян, Ю. М. А72 Криминология : учебник для академического бакалавриата. Москва : Издательство Юрайт, 2015. 388 с.
233. Зелінський А.Ф. Криминологія: навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.
234. Гумін О., Строїч В. Механізм протидії злочинності: науково-методологічний аналіз дефініції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. Том 7. № 1. С. 184–190.
235. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків : ХНУВС, 2011. 308 с.
236. Литвак О. М. Теоретичні основи попередження злочинності / О. М. Литвак // *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. - 2004. - Вип. 25. - С. 136-145. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2004_25_26
237. Гладкова Є. Протидія злочинності. *Вісник криминологічної асоціації України* : зб. наук. праць. 2018. URL : <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/protidiya-zlochinnosti/>
238. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : навч. посіб. Івано-Франківськ, 2008. 231 с.
239. Рябінін Є. В. Транскордонне співробітництво як механізм попередження сепаратистських конфліктів. *Актуальні проблеми науки*

- та освіти* : збірник матеріалів XIX підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ. Маріуполь : МДУ, 2017. 344 с.
240. Петренко З. О. Прикордонне співробітництво в контексті євроінтеграційного курсу України : дис. ... канд. екон. наук: 05.08.01. Київ, 2001. 230 с.
241. Кривицька О. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАНУ, 2015. 328 с.
242. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму / Департамент фінансових розслідувань. Державна служба фінансового моніторингу України. URL : <https://justice-km.gov.ua/uploads/files/typology%202014.pdf>
243. Резнікова О. О., Цюкало В. О. Використання міжнародних форматів для врегулювання сепаратистських конфліктів. / Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-05/separatyzm-c151c.pdf>
244. Бугера О. Сучасні кримінологічні стратегії запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет: зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 146–149.
245. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text>
246. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>
247. У двох областях СБУ знайшла агітаторок сепаратизму у соцмережах. URL : <https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/24263/2020-02-28-u>

- dvokh-oblastyakh-sbu-znaishla-agitatorok-separatizmu-u-sotsmerezhakh/ (дата звернення 28.02.2020).
248. В Україні викрили адміністраторів груп у соцмережах, які пропагували сепаратизм і переворот. Радіо Свобода : вебсайт. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-propaguvannia-separatyzm-perevorot-internet/30607307.html> (дата звернення 12.05.2020).
249. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України № 133 від 15.05.2017. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>
250. Штонда Р. М., Паламарчук Н. А., Островський С. М. Соціальні мережі в інтернеті як інструмент загрози національній системі кібербезпеки України. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави* : IX Всеукр. наук.-практ. конф. : матеріали конф. (Київ, 30 берез. 2018 р.). Київ : Національна академія СБУ, 2018. С. 191–193.
251. Вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 11.10.2018р. у справі № 398/2213/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77087942>
252. Вирок Баглійського районного суду м.Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 14.12.2016 р. у справі № 207/3194/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63393889>
253. Сторонянська І. З. Цілі регулювання регіонального розвитку та адміністративно-фінансової децентралізації: взаємозалежності та протиріччя. *Сучасні економічні, соціальні та екологічні детермінанти активізації розвитку країни та її регіонів* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 28–29 квітня 2017 р. У

- двох частинах. Ч. 1. / ред. кол.: Лендел М. А. (гол. ред.) та ін. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. 176 с.
254. Томчук О. Фінансова безпека України: ключові виклики та завдання. *Вісник: офіційно про податки.* URL : <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100006350-finansova-bezpeka-ukrayini-klyuchovi-vikliki-ta-zavdannya>
255. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова та ін. / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
256. Ребкало В., Шахов В. Політична стабільність і політична безпека: характер та механізми взаємозв'язку. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* 2011. № 3. С. 159–169.
257. Козич І. В. Питання політики в сфері протидії злочинності в матеріалах Третього конгресу ООН з попередження злочинів і режимів для злочинців. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2013. Вип. 33. С. 244–252. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_33_28
258. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 року № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
259. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України": Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n8>
260. Руфанова В. М. Нормативно-правове забезпечення протидії сепаратизму в Україні. *Наше право.* 2016. № 2. С. 101–106.

261. Медицький І.Б. Збройний конфлікт на сході України: криміногенність проявів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю»*. Івано-Франківськ, 2017. С.210–213.
262. Резнікова О. О. Паспорт сепаратистської загрози в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 2. С. 12–24.
263. Климчук О. Інформаційна та кібербезпека в сучасному світі: досвід СБУ. Ліга. *Новости* : вебсайт. URL: <https://ua-news.liga.net/politics/opinion/informatsiy-na-ta-kiberbezpeka-v-suchasnomu-sviti-dosvid-sbu>
264. Управління СБУ в Луганській області: миттєвості подій в контексті історії країни. Офіційний сайт Луганської обласної державної адміністрації. URL : http://loga.gov.ua/oda/press/publications/upravlinnya_sbu_v_luganskiy_oblasti_mittievosti_podiy_v_konteksti_istoriyi
265. Беркій Т. Кримінологічна характеристика засобів попередження сепаратизму. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 300–304.
266. Веприцький Р. С. Поняття та зміст заходів протидії злочинності. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 137–139.
267. Пасічник В. І., Афанасенко В. С. Проблеми та чинники, які визначають перспективи професійної підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення для військових формувань України. Збірник тез доповідей науково-практичної конференції Національної академії Національної гвардії України 2 квітня 2020 р. Харків. С. 60–62.
268. Районна цільова програма національно-патріотичного виховання молоді на 2017–2021 роки : затверджено рішенням районної ради від 28.2.2017 р. № 16. Офіційний сайт Відділу освіти Токмацької районної державної адміністрації Запорізької області. URL : <https://rvo-tokmak.gov.ua/rajonna>

cilova-programa-nacionalnopatriotichnogo viovannya-molodi-na-20172021-roki-11-01-24-27-02-2020/

269. Климчук Я. С., Творун С. О. Витоки Донецького сепаратизму та шляхи їх подолання. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/7692/1/c%20106-107%20.pdf>
270. Глобальні виклики сучасності та стратегічні напрями нової зовнішньої політики України. Ліга Бізнесінформ : вебсайт. URL : http://search.ligazakon.ua/l_nav_doc2.nsf/vWWWGroupParam1/topical_text!OpenDocument&id=OL060176&vkey=1170
271. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 40. С. 527.
272. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 (2014). URL : [https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%90%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D1%97_%D0%9E%D0%9E%D0%9D_A/RES/68/262_\(2014\)](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%90%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D1%97_%D0%9E%D0%9E%D0%9D_A/RES/68/262_(2014))
273. Зануда А. Як Україна судиться з Росією в судах. Головні справи. BBC News Україна : вебсайт. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49294741>
274. EU statement on “Russia’s Ongoing Aggression against Ukraine and Illegal Occupation of Crimea”. OSCE Permanent Council No 1 118 Vienna, 10 November 2016. PC.DEL/1558/16. URL : https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/pc_1118_eu_on_ukraine.pdf
275. Humanitarian consequences of the war in Ukraine. Resolution 2198 (2018). URL : <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24432&lang=en>

276. Савчук К. О. Міжнародно-правова кваліфікація агресії Російської Федерації в Криму та на сході України. *Судова апеляція*. 2018. № 4. С. 134–148.
277. Case Concerning the Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). June 27, 1986. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Nicaragua_v._United_States
278. The Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro). 26 February 2007. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Bosnian_genocide_case
279. PROSECUTOR v. DU[KO TADI] a/k/a/ “DULE” Case No. IT-94-1-T 7 May 1997. URL : <https://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-ts70507JT2-e.pdf>
280. Довбенко М. Міжнародно-правова кваліфікація дій Російської Федерації на Сході України як акту агресії. Борисфен Інтел. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень : вебсайт. URL : <http://bintel.com.ua/uk/article/ocinka/>
281. Типологія злочинів, скоєних на Донбасі з точки зору міжнародного гуманітарного права і національних законодавств України та Росії. Київ, 2019. 36 с.
282. Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області від 14.08.2014 року у справі № 509/3435/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40169231>
283. Поняття та структура національної безпеки. URL : <http://i-bictashev.narod.ru/index/0-11>
284. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 13 С. 65.
285. Грищенко Н. Позбавлення громадянства України: перспективи. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ : вебсайт. URL : http://www.nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=940:pozbavlennya-gromadyanstva-ukrajini&catid=8&Itemid=350

286. Беркій Т. М. Шляхи вдосконалення засобів попередження та протидії сепаратизму в Україні. *Держава та регіони*. 2020. № 3. С. 112–115.
287. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
288. Яремко А. Щодо відповідальності за дії, що мають ознаки сепаратизму. Офіційний сайт Львівської міської ради. URL : <https://city-adm.lviv.ua/news/actual/218069-shchodo-vidpovidalnosti-za-dii-shcho-maiut-oznaky-separatyizmu>
289. Уголовный кодекс Эстонской Республики. URL : https://www.legislationline.org/download/id/6462/file/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf
290. Як карають за сепаратизм в Україні та світі. Стик АНТІкорупція : вебсайт. URL : <http://styknews.info/novyny/polityka/2014/07/24/iak-karaiut-za-separatyzm-v-ukraini-ta-sviti>
291. Гіда О. Ф. Соціальні мережі як засіб деструктивних впливів через інформаційний простір. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3(спец. ред.). С. 268–278.
292. Вирок Козівського районного суду Тернопільської області від 26.02.2019 року у справі № 600/214/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80139271>
293. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 13.02.2017 року у справі № 201/71/17. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/64720910>
294. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.04.2002 р. № 5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>

295. Про суддів-перебіжчиків Донбасу. Радіо Свобода : вебсайт. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/27345246.html> (дата звернення 12.12.2020).
296. Список колишніх співробітників СБ України, які зрадили присязі і перейшли на бік ворога. Офіційний сайт Служби безпеки України. URL : <https://www.sbu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/586#.0fhrETng.dpbs>
297. СБУ оприлюднила поіменний список співробітників-зрадників. Українська правда : вебсайт. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2016/03/26/7103394/>
298. Мосендз А. ГПУ має списки правоохоронців, які перейшли на сторону ворога. Інформаційне агентство «Українські національні новини : вебсайт. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1491005-gpu-maye-spiski-pravookhorontsiv-yaki-pereyshli-na-storonu-voroga-a-matio>
299. П'єцух М. Безкарні: хто покриває мерів-сепаратистів. Українська правда : вебсайт. URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/10/4/7122590/>
300. Позбавлення права обіймати певні посади. Пробація України : вебсайт. URL : https://www.probation.gov.ua/?page_id=165
301. Бурлакова В. Нестрашний суд. Як українська Феміда карає сепаратистів. Укрудпром : вебсайт. URL : http://www.ukrudprom.com/digest/Nestrashniy_sud_YAk_ukraska_Femda_kara_separatistv.html?print
302. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 03.03.2015 року у справі № 686/19004/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42940406>
303. Рубашенко М. А. Місце злочинів проти основ національної безпеки України в системі Особливої частини Кримінального кодексу України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 117–124.

304. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва. Постанова Пленуму Верховного суду України від 12.06.2009 р. № 7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text>
305. Павлов В. Огляд ЗМІ : «Небезпечна воля». URL : <https://radako.com.ua/news/oglyad-zmi-nebezpechna-volya>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Беркій Т. Кримінологічна характеристика засобів попередження сепаратизму. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 300–304.
2. Беркій Т. М. Шляхи вдосконалення засобів попередження та протидії сепаратизму в Україні. *Держава та регіони*. Серія Право. 2020. № 3 С. 112–115.
3. Berkii T. Separatism – the Main Threat for Internal Security. *Internal Security*. 2019. Volume 11. Issue 2. P. 109–115 (Республіка Польща).
4. Berkii T. History of the doctrine of the offender. *Visagrad Journal on human rights*. № 2 (volume 1). 2020. P. 18–23 (Словацька Республіка).

Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Беркій Т. М. Запобігання сепаратизму: зарубіжний досвід. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті судової реформи в Україні*: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, 15 червня 2018 року). Львів, 2018. С. 9–12.
2. Беркій Т. М. Мовний сепаратизм в Україні. *Актуальні питання в контексті розвитку сучасних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Німеччина, м. Дрезден, 23 січня 2019 року). Дрезден, 2019. С. 69–71.
3. Беркій Т. М. Поняття, сутність та ознаки гібридної війни: український приклад. *Сучасні наукові інновації* (частина 1): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16–17 лютого 2019 року). Київ, 2019. С. 39–40.
4. Беркій Т. М. Загальний огляд судової практики у справах про кримінальні правопорушення, що містять ознаки сепаратизму. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство в контексті реформ кримінальної юстиції*:

матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, 31 травня 2019 року). Львів, 2019. С. 9–12.

5. Беркій Т. М. Сепаратизм як основна перешкода у підтриманні світового порядку. *The 15th International conference “Science and society”* : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Канада, Гамільтон, 08 листопада 2019 року). Канада, 2019. С. 320–328.

6. Беркій Т. М. Брексит: сепаратизм чи вияв національної самобутності? *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 7–8 лютого 2020 року). Одеса, 2020. С. 157–160.

7. Беркій Т. М. Проблема сепаратизму в Інтернеті. *Наукові досягнення молоді: особливості та перспективи* : матеріали міжнародної студентської наукової конференції (м. Тернопіль, 19 червня 2020 року). Тернопіль, 2020. С. 91–92.

8. Беркій Т. М. Політика «руського мира» як основа для поширення сепаратистських поглядів в Україні. *Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку* (частина 3) : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 28 жовтня 2020 року). Полтава, 2020. С. 32–33.

Кількість облікованих кримінальних правопорушень та виявлених осіб, що їх вчинили, за ст. ст. 109-110-2 КК України за період 2013–2020 рр.

Кваліфікація	Кількість облікованих кримінальних правопорушень / кількість виявлених осіб, що їх вчинили, за роками							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ст. 109 КК України	6/0	91/39	48/20	45/11	52/27	72/22	52/12	76/19
Ст. 110 КК України	0/0	285/99	217/74	93/41	136/81	165/78	135/68	140/48
Ст. 110-2 КК України	-	6/0	7/4	10/5	29/10	37/12	41/12	29/5
Усього	6/0	382/138	272/98	148/57	217/118	274/112	228/92	245/72

Джерело: Генеральна прокуратура України: статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування та про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2013–2020 роки.

Кількість засуджених осіб за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України за 2013–2020 роки

Кваліфікація	Кількість засуджених осіб, за роками / кількість кримінальних правопорушень, щодо яких провадження закрито							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ст. 109 КК України	0/0	8/15	22/8	10/3	13/1	7/5	3/5	14/11
Ст. 110 КК України	0/0	25/37	44/6	50/4	77/5	100/2	173/4	195/7
Ст. 110-2 КК України	0/0	0/1	0/1	0/1	0/2	0/3	8/6	1/3
Усього	0/0	33/53	66/15	60/8	90/8	107/10	184/15	210/21

Джерело: Генеральна прокуратура України: статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування та про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за 2013–2020 роки.

Коефіцієнт вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки сепаратизму

Роки	Чисельність постійного населення (на 1 січня, тис. осіб) за даними Держстату України	Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109, 110, 110-2 КК України	Коефіцієнт злочинної інтенсивності, злочинів на 100 тис. осіб
2013	45439,8	6	13,2
2014	45426,2	382	840,9
2015	42928,9	272	582,3
2016	42760,5	148	633,6
2017	42584,5	217	509,5
2018	42386,4	274	646,4
2019	42153,2	228	540,8
2020	41902,4	245	584,6

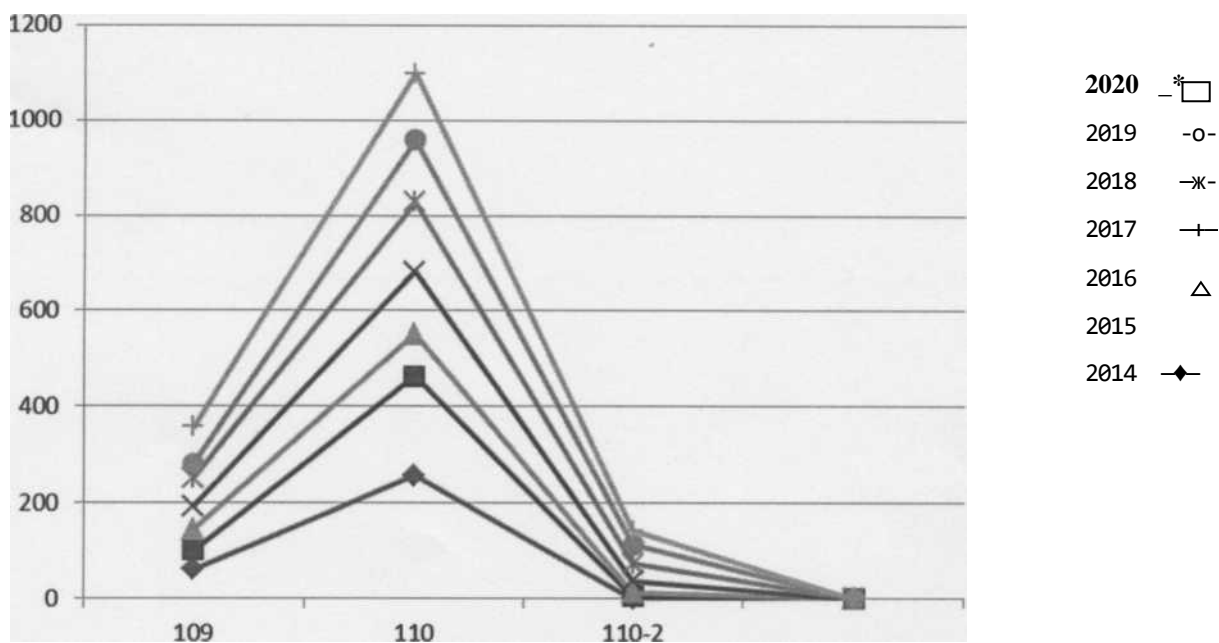
Джерело: Дані розраховані на основі статистичних даних Державної служби статистики України про чисельність населення та середню чисельність за 2013–2020 роки.

Коефіцієнт злочинної активності населення у вчиненні кримінальних правопорушень, які мають ознаки сепаратизму

Роки	Чисельність постійного населення (старше 14 років) за даними Держстату України	Кількість виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачених ст. ст. 109, 110, 110-2 КК України	Коефіцієнт злочинної інтенсивності, злочинів на 100 тис. осіб
2013	31846,8	0	0
2014	31606,4	138	436,6
2015	29634,7	98	330,6
2016	29327,7	57	194,3
2017	29011,9	118	406,7
2018	28719,0	112	389,9
2019	28468,0	92	323,1
2020	28199,5	72	255,3

Джерело: Дані розраховані на основі статистичних даних Державної служби статистики України про чисельність населення, яке старше 14 років за 2013–2020 роки.

Графік щодо динаміки вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, зокрема тих, які передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України

Джерело: Генеральна прокуратура України: статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування та про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за 2014–2020 роки.

Додаток Е

**Віковий склад осіб, які вчинили кримінальні правопорушення,
передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України**

Кваліфікація	За віком на час вчинення кримінального правопорушення																								
	2016					2017					2018					2019					2020				
	14–28 р.	29–39 р.	40–54р.	55–59р.	60 р. і більше	14–28 р.	29–39 р.	40–54р.	55–59р.	60 р. і більше	14–28 р.	29–39 р.	40–54р.	55–59р.	60 р. і більше	14–28 р.	29–39 р.	40–54 р.	55–59 р.	60 р. і більше	14–28 р.	29–39 р.	40–54 р.	55–59 р.	60 р. і більше
Ст.109	0	2	4	1	0	2	6	2	1	0	2	15	10	2	0	1	1	3	1	0	1	4	5	5	2
Ст.110	5	5	8	2	7	13	16	21	7	11	9	21	28	3	6	4	12	9	10	5	4	7	15	5	5
Ст. 110-2	0	4	7	0	0	0	2	1	1	0	2	7	1	0	0	0	4	7	0	0	0	6	1	0	0

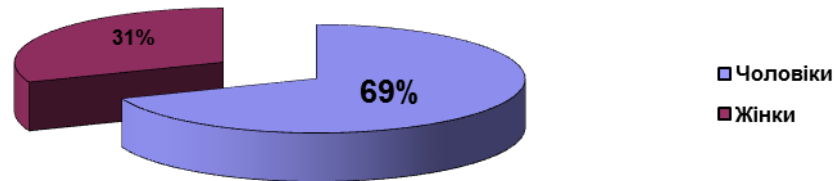
Джерело: Дані розраховані на основі статистичних даних Державної служби статистики України про чисельність населення та середню чисельність за 2016–2020 роки.

**Освітній склад осіб, які вчинили кримінальні правопорушення,
передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України**

Кваліфікація	За освітою на час вчинення кримінального правопорушення																			
	2016				2017				2018				2019				2020			
	повна вища і базова вища	професійно-технічна	повн. заг. сер. та базова серед.	початкова заг. та без освіти	повна вища і базова вища	професійно-технічна	повн. заг. сер. та базова серед.	початкова заг. та без освіти	повна вища і базова вища	професійно-технічна	повн. заг. сер. та базова серед.	початкова заг. та без освіти	повна вища і базова вища	професійно-технічна	повн. заг. сер. та базова серед.	початкова заг. та без освіти	повна вища і базова вища	професійно-технічна	повн. заг. сер. та базова серед.	початкова заг. та без освіти
Ст.109	4	2	1	0	6	3	5	0	25	1	2	1	1	3	2	0	1	1	6	0
Ст.110	12	6	9	0	3	1	13	0	44	1	11	0	18	30	22	0	1	1	1	0
Ст. 110-2		2	3	6	0	1	3	0	5	2	3	0	2	3	6	0	0	2	2	0

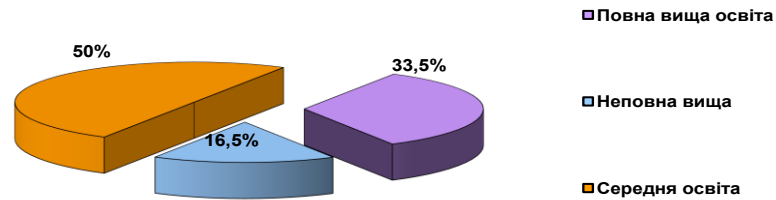
Джерело: Генеральна прокуратура України: статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування та про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за 2016–2020 роки.

Співвідношення осіб чоловічої та жіночої статі, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України

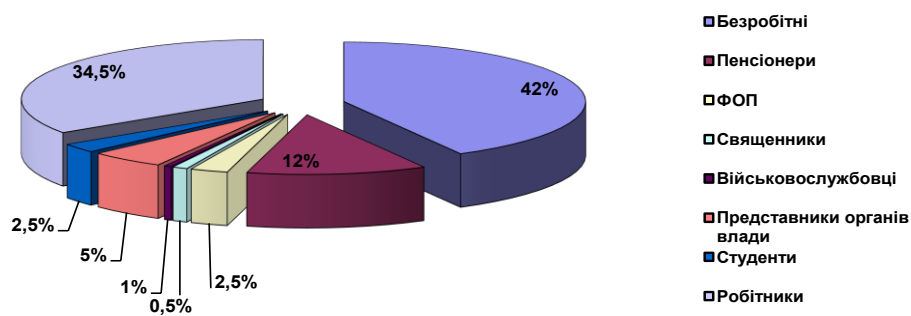
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

Характеристика рівня освіти осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України

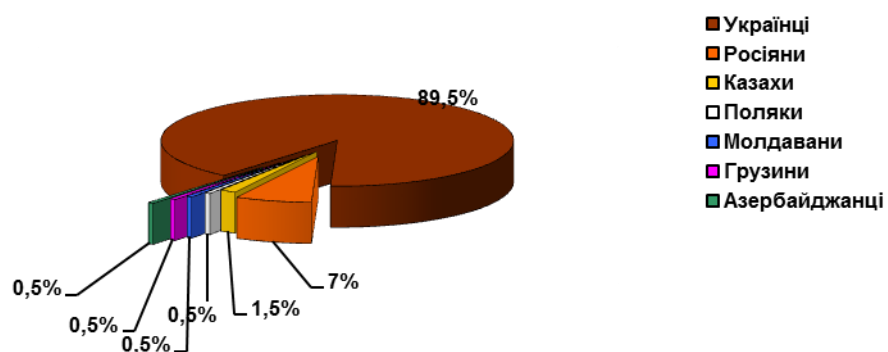
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

Характеристика роду занять осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України

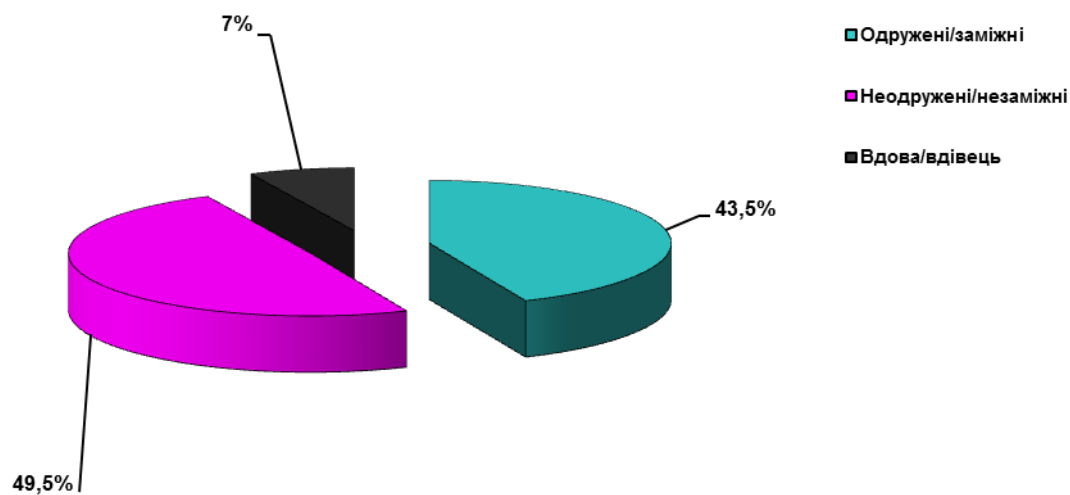
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

Характеристика національності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України

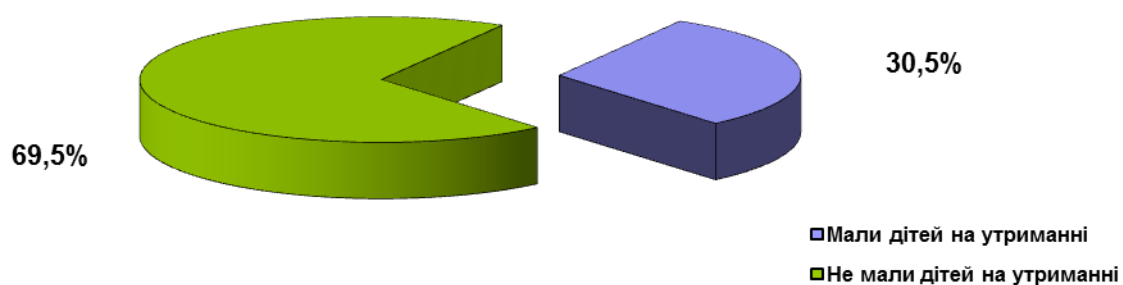
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

Характеристика сімейного стану осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України

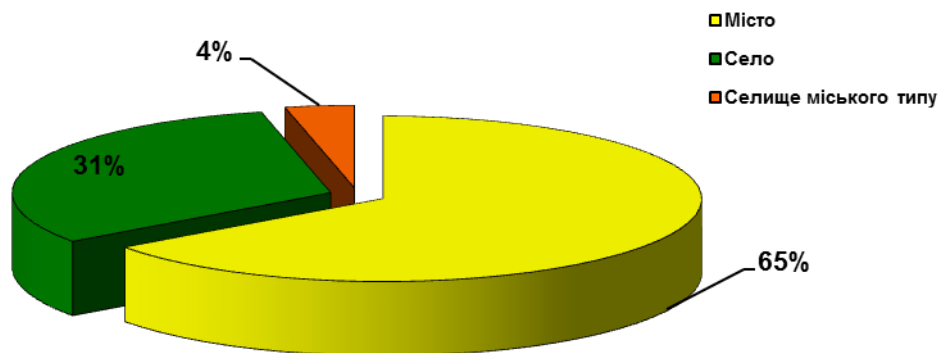
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

Дані щодо наявності чи відсутності у осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України, на утриманні дітей

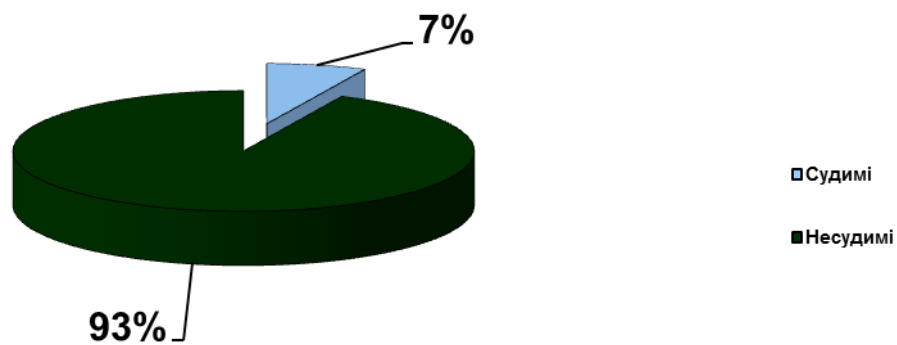
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

**Дані щодо проживання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення,
передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України**

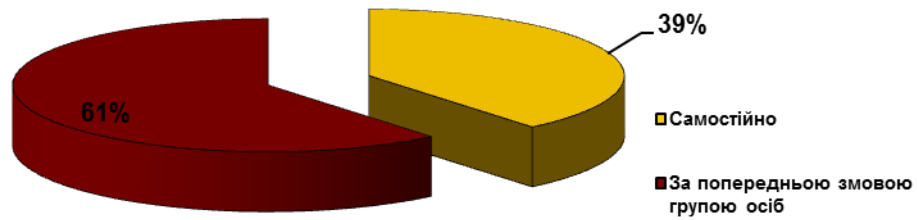
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

**Дані щодо показників судимості осіб, які вчинили кримінальні
правопорушення, передбачені ст. ст. 109-110-2 КК України**

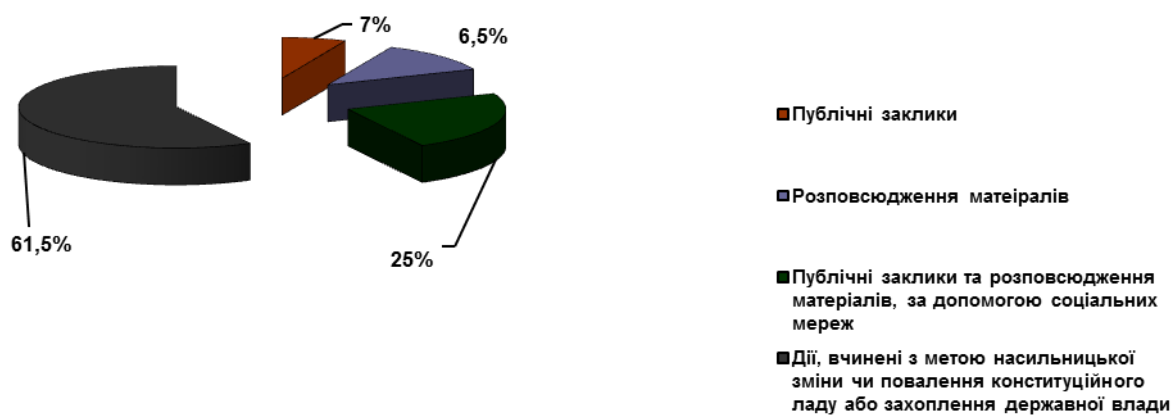
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

**Дані щодо способу вчинення особами кримінальних правопорушень,
передбачених ст. ст. 109-110-2 КК України**

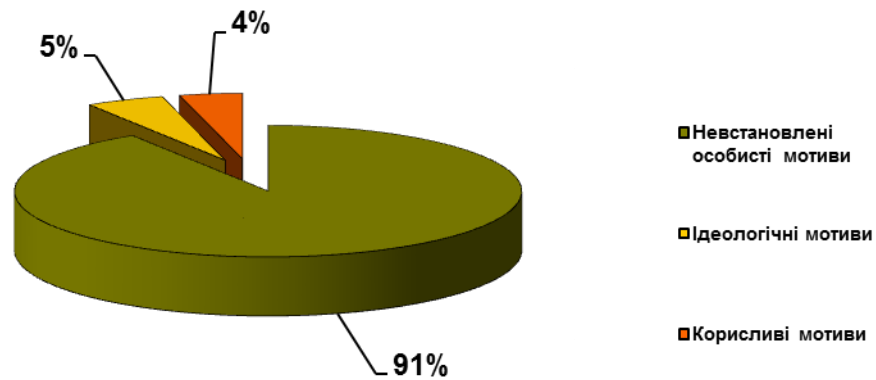
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

Додаток Н

**Дані щодо способу вчинення особами кримінальних правопорушень,
передбачених ст. ст. 109-110-2 КК України**

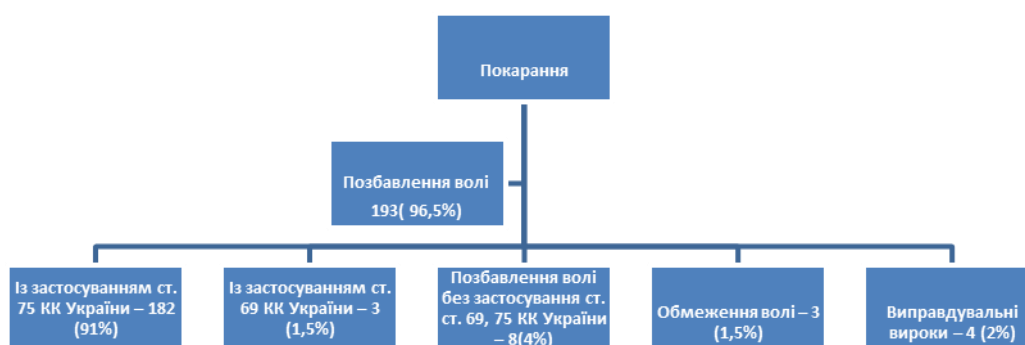
Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років.

**Дані щодо мотивів
вчинення особами кримінальних правопорушень, передбачених
ст. ст. 109-110-2 КК України**

Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років

Додаток П

Дані щодо виду та міри покарання за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109-110-2 КК України

Джерело: дані результату аналізу судових вироків за період 2014–2020 років

УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ

У відділі організації освітньо-наукової підготовки (докторантура та аспірантура)
Львівського державного університету внутрішніх справ проводиться дисертаційне
дослідження на тему: «Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в
Україні»

АНКЕТУВАННЯ

Анкетування анонімне. Просимо взяти у ньому участь.

Ваші кваліфіковані відповіді сприятимуть повноті і всебічності дослідження.

Дякуємо за участь в анкетуванні.

1. На Вашу думку, чи потребує самостійного теоретичного дослідження, проблема протидії сепаратизму в Україні?	Так 159 (72,3 %)	Ні 27 (12,3 %)	Важко сказати 34 (15,4 %)
2. Як Ви оцінюєте сепаратизм, як дії, що спрямовані на відокремлення частини території держави з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією?	Позитивно 36 (16,4 %)	Негативно 125 (56,8 %)	Важко відповісти 59 (26,8 %)
3. Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що «сепаратизм» підлягає кримінально-правовій кваліфікації за статтею 110 КК України, саме тому, що його сутністю є порушення територіальної цілісності і недоторканності території України?	Так 197 (89,5 %)	Ні 10(4,5 %)	Важко сказати 13 (6 %)
4. Чи підтримуєте Ви думку про необхідність виокремлення «сепаратизму» як окремого складу кримінального правопорушення та включення його до Особливої частини Кримінального кодексу України?	Так 152 (69 %)	Ні 37 (16,8 %)	Важко сказати 31 (14,2 %)
5. Чи вважаєте Ви достатнім (оптимальним) покарання за кримінальні правопорушення, які мають ознаки сепаратизму, передбачені статтями 109 та 110 КК України, а саме у вигляді позбавлення волі (від 3 до 5 років; від 5 до 10 років) або обмеження волі строком до 5 років з конфіскацією майна або без такої?	Так 108 (49 %)	Ні 76 (34,5 %)	Важко сказати 36 (16,5 %)

<p>6. Чи правильною Вам видається практика судів України, згідно з якою лише 4 % осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109, 110 КК України, засуджено до реального позбавлення волі?</p>	<p>Так 103 (46,8 %)</p>	<p>Ні 46 (20,9 %)</p>	<p>Важко сказати 71 (32,3 %)</p>
<p>7. Чи підтримуєте Ви ідею, недопустимості застосування ст. 75 КК України до засуджених за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109, 110 КК України?</p>	<p>Так 152 (69 %)</p>	<p>Ні 35 (15,9 %)</p>	<p>Важко сказати 33 (15,1 %)</p>
<p>8. Чи підтримуєте Ви ідею запровадження обов'язкового додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109, 110 КК України?</p>	<p>Так 185 (84 %)</p>	<p>Ні 16 (7,27 %)</p>	<p>Важко сказати 19 (8,73 %)</p>
<p>9. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що задля запобігання проявам сепаратизму бюджетно-податкова політика має сприяти ресурсному забезпеченню регіонів, щоб жоден регіон не міг сформулювати думку «ми годуємо інші регіони»?</p>	<p>Так 134 (60,9 %)</p>	<p>Ні 34 (15,5 %)</p>	<p>Важко сказати 52 (23,6 %)</p>
<p>10. Чи доцільно, на Вашу думку, формування національної бази даних та матеріалів іноземних учасників збройного конфлікту в Україні для того, щоб ці дані та матеріали стали юридичною основою для міжнародно-правової оцінки дій РФ на території України?</p>	<p>Так 151 (68,6 %)</p>	<p>Ні 16 (7,27 %)</p>	<p>Важко сказати 53 (24,1 %)</p>

<p>11. Як Ви вважаєте, як мають бути кваліфіковані дії іноземців, зокрема громадян Російської Федерації, за їхню участь у збройному конфлікті на Сході України? (<u>необхідне підкреслити</u>)</p>	<p>Як злочини проти основ національної безпеки України 103 (46,8 %)</p> <p>Як кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку 64 (29,1 %)</p> <p>Усі злочини, що були скоєні членами незаконних збройних формувань на окупованих територіях повинні бути передані для розгляду військовим кримінальним трибуналом ООН, який має бути створений окремо 53 (24,1 %)</p>
<p>12. Які заходи кримінально-правового характеру, на Вашу думку, будуть найбільш доцільними та ефективними для попередження сепаратизму в Україні? (<u>необхідне підкреслити</u>)</p>	<p>посилення кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України 131 (59,5 %)</p> <p>недопустимість застосування ст.75 КК України до засуджених за кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 109, 110 КК України 44 (20 %)</p> <p>припинення громадянства за вчинення злочину проти основ національної безпеки 39 (17,7 %)</p> <p>захист національного інформаційного простору 2 (0,9 %)</p> <p>інформаційно-просвітницька робота з населенням 1 (0,5 %)</p> <p>використання засобів превентивної дипломатії 1 (0,5 %)</p> <p>посилення слідчих підрозділів, дотичних до розслідування міжнародних злочинів, з оглядом на участь у конфлікті російських військовослужбовців та найманців 2 (0,9 %)</p>

**ЗАПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО КК УКРАЇНИ
ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ, ЯКІ
МАЮТЬ ОЗНАКИ СЕПАРАТИЗМУ**

Чинна редакція статті КК України	Запропонована редакція статті КК України
<p>Ч. 1 ст. 55: Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років.</p> <p>Позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади», призначається на строк п'ять років.</p> <p>Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання за вчинення кримінального правопорушення проти виборчих прав і свобод громадянина, передбачених статтями 157-160 цього Кодексу, призначається на строк п'ять років.</p>	<p>П. 2 ч. 1 ст. 55: Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як основне покарання, призначається за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110 цього Кодексу, особою, яка є представником влади, довічно.</p>
<p>Ч. 1 ст. 75: Якщо суд, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та</p>	<p>Ч. 1 ст. 75: Якщо суд, крім випадків засудження за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, корупційне кримінальне правопорушення, призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років,</p>

<p>інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.</p>	<p>враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням</p>
<p>Ч. 1 ст. 110: Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, -</p> <p>караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої.</p>	<p>Ч. 1 ст. 110: Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, а також вчинення таких дій із використанням засобів масової інформації, інформаційно-телекомунікаційних мереж чи глобальної мережі Інтернет, -</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з конфіскацією майна або без неї.</p>
<p>Ч. 2 ст. 110: Ті самі дії, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, -</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.</p>	<p>Ч. 2 ст. 110: ті самі дії, які:</p> <p>п. 1 вчинені особою, яка є представником влади,-</p> <p>караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавлення права обіймати певні посади або займати певні посади довічно, з конфіскацією майна або без неї;</p> <p>п. 2 вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі,-</p> <p>караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з конфіскацією майна або без неї.</p>

<p>Ч. 3 ст. 110: Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.</p>	<p>Ч. 3 ст. 110: дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків, - караються довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без неї.</p>
---	--

У К Р А Ї Н А

ФРАНКІВСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД м. ЛЬВОВА

вул. Генерала Чупринки, 69, м. Львів

E-mail: inbox@fk.lv.court.gov.ua

Код ЄДРПОУ 37965138

15.12.2020**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Беркій Тетяни Миколаївни

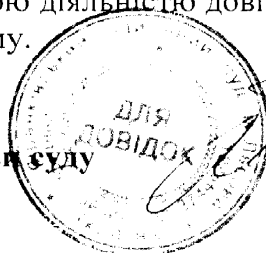
на тему: "Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні"

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Беркій Тетяни Миколаївни на тему: "Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні" на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 "Право" взято до уваги та впроваджено в практичну діяльність Франківського районного суду м.Львова, зокрема враховано:

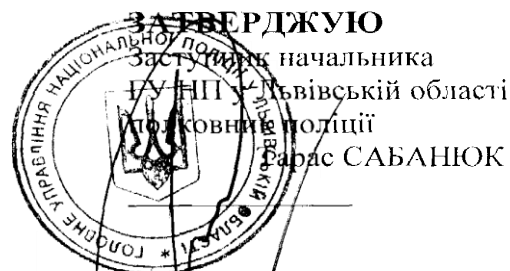
- положення та висновки підрозділу 2.1 дисертації, щодо кримінологічної характеристики сепаратизму як злочинного явища в Україні;
- узагальнення дисертанта за результатами проведеного анкетування, з приводу практики судів України, згідно якої, лише 4% осіб, визнано винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 109, 110 КК України та засуджено до реального позбавлення волі.

Інші положення дисертації, а також рекомендації, щодо посилення кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність або недоторканність України; встановлення безальтернативного виду покарання у виді довічного позбавлення волі за вчинення дій, передбачених частиною 3 ст.110 КК України; недопустимості застосування статті 75 КК України до осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, а також про внесення змін до ч.2 ст.110 КК України, зокрема встановлення для осіб, які є представниками влади обов'язкового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю довічно, взято до уваги для використання у роботі в майбутньому.

В.о. голови суду

Мартинишин М.О.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника

ГУ НП у Львівській області

Полковник поліції

Маріус САБАНЮК

АКТ

Про впровадження результатів дисертації
Беркій Тетяни Миколаївни на тему
«Кримінологічна характеристика та
попередження сепаратизму в Україні»
в практичну діяльність ГУ НП
у Львівській області

16.12 2020

№ 639/01/14-20

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника УКР ГУ НП у Львівській області, майора поліції Коцур Андрія Богдановича;
- начальника відділу УКР ГУ НП у Львівській області, капітана поліції Іванюка Василя Михайловича;

Комісія розглянула й узагальнила результати дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право та наукові праці аспіранта кафедри кримінально – правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ Беркій Тетяни Миколаївни на тему «Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні».

Проаналізовано основні результати дослідження Беркій Т.М., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні та методологічні положення дисертації:

- в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Беркій Т. Кримінологічна характеристика засобів попередження сепаратизму. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №7 с.300-304;
2. Беркій Т.М. Шляхи вдосконалення засобів попередження та протидії сепаратизму в Україні. *Держава та регіони*. 2020. №3 с.112-115;
3. Berkii T. Separatism — the Main Threat for Internal Security. *Internal Security*. 2019. Volume,11. Issue 2. С.109-115 (Республіка Польща);
4. Berkii T. History of the doctrine of the offender. *Visegrad Journal on human rights*. №2 (volume1) 2020. с. 18-23 (Словачька Республіка).

- які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Беркій Т.М. Запобігання сепаратизму: зарубіжний досвід. «Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті судової реформи в Україні»: матеріали науково – практичного семінару (м.Львів, 15червня 2018 року). Львів. 2018. С. 9- 12.

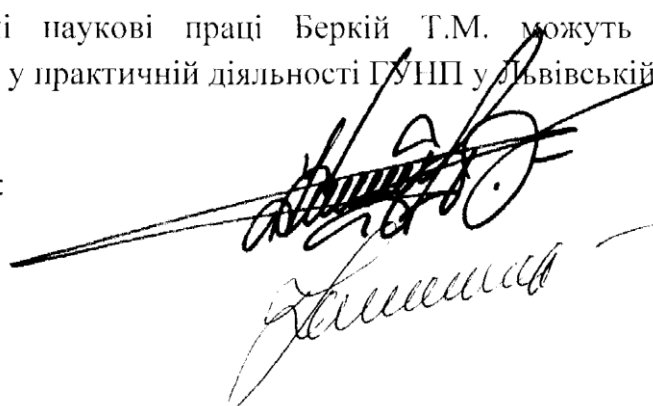
2. Беркій Т.М. Мовний сепаратизм в Україні. *«Актуальні питання в контексті розвитку сучасних наук»*: матеріали міжнародної науково – практичної конференції (Німеччина, м.Дрезден23.01.2019 року). Дрезден, 2019. С.69-71.
3. Беркій Т.М. Поняття, сутність та ознаки гібридної війни: український приклад. *«Сучасні наукові інновації»* (частина1): матеріали міжнародної науково – практичної конференції (м.Київ, 16-17 лютого 2019 року). Київ, 2019. С.39-40.
4. Беркій Т.М. Загальний огляд судової практики у справах про кримінальні правопорушення, що містять ознаки сепаратизму. *«Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство в контексті реформ кримінальної юстиції»*: матеріали науково - практичного семінару (м.Львів, 31 травня 2019 року).Львів, 2019. С.9-12.
5. Беркій Т.М. Сепаратизм як основна перешкода у підтриманні світового порядку. *«The 15thInternational conference “Science and society»*: матеріали міжнародної науково – практичної Інтернет конференції (Канада, Гамільтон,08 листопада 2019 року). Канада, 2019. С.320-328.
6. Беркій Т.М. Брексіт: сепаратизм чи вияв національної самобутності? *«Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні»*: матеріали міжнародної науково – практичної конференції (м.Одеса, 7-8 лютого 2020 року). Одеса, 2020. С.157-160.
7. Беркій Т.М. Проблема сепаратизму в Інтернеті. *«Наукові досягнення молоді: особливості та перспективи»*: матеріали міжнародної студентської наукової конференції (м.Тернопіль, 19 червня 2020 року). Тернопіль, 2020. С.91-92.
8. Беркій Т.М. Політика «руського мира» як основа для поширення сепаратистських поглядів в Україні. *«Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку»* (частина3): матеріали міжнародної науково – практичної конференції (м. Полтава, 28 жовтня 2020 року). Полтава, 2020. С.32-33.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що опубліковані праці Беркій Т.М. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації щодо:

- ефективності формування безпечного середовища;
- значення органів поліції в процесі формування безпечного середовища для життєдіяльності населення.

Зазначені наукові праці Беркій Т.М. можуть бути запроваджені для використання у практичній діяльності ГУНП у Львівській області.

Члени комісії:

Андрій КОЦУР

Василь ІВАНЮК